

**TULEVAISUUSVALIOKUNNAN
MIETINTÖ N:o 1/1994 vp VALTIONEUVOSTON SELONTEOSTA
PITKÄN AIKÄVLIN TULEVAISUUDESTA**

Kannen kuva: Ina Colliander, Tyttö ja perhonen. Puupiiirros, 1950. Eduskunnan taidekokoelma.
Valokuvannut Simo Rista.

SISÄLLYSLUETTELO

	Sivu		Sivu
1. Selonteon arviointia	6	4. Suomen tulevaisuudesta	30
2. Selonteon ja tulevaisuuden arvioinnin menetelmistä sekä valiokunnan työtavoista	7	4.1. Yleisiä lähtökohtia, ongelmia ja tavoitteita	30
3. Suomen tulevaisuuden reunaehdoja	7	4.1.1. Suomen vahvuudet ja heikkoudet	30
3.1. Globaaleista kehityssuunnista	7	4.1.2. Tulevien sukupolvien perintö	39
3.1.1. Globaalien ongelmien tärkeys Suomelle	7	4.1.3. Hallittavuus	41
3.1.2. Suurimmat uhat kietoutuvat toisiinsa	8	4.1.4. Poliittinen päätöksenteko ja vastuu ..	42
3.1.3. Muutos on mahdollinen, jos ehditään ajoissa	11	4.2. Valiokunnan skenaariotyöryhmän näkemys vaihtoehtoisista kehityskuluista ja niihin varautumisesta	44
<i>Valiokunnan tavoitteet</i>	<i>13</i>	4.3. Suomen yksilöidyt tavoitteet	45
3.2. Euroopan tulevaisuudesta	13	4.3.1. Yhteiskunnan henkinen perusta	45
3.2.1. Hyvät lähtökohdat	13	4.3.2. Fyysinen ympäristö	47
3.2.2. Euroopan talouden rakenteellisista vaaratekijöistä	15	4.3.3. Talous	48
3.2.3. Suuret pitkän aikavälin valinnat	20	4.3.4. Poliittinen järjestelmä	49
3.2.4. Eurooppa muutoksen käynnistäjänä	24	4.4. Lähivuosien toimenpiteitä	50
<i>Valiokunnan tavoitteet</i>	<i>25</i>	5. Tulevaisuuden arvioinnin ja suunnittelun tarve	51
3.3. Lähialueiden kehityssuunnista	26	Vastalauseet	51
3.3.1. Venäjä	26	Liite: Skenaariotyöskentely eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan asettamassa skenaariotyöryhmässä	65
3.3.2. Baltian maat	28		
3.3.3. Pohjoismaat	29		
<i>Valiokunnan tavoitteet</i>	<i>30</i>		

Tulevaisuusvaliokunnan mietintö n:o 1 valtioneuvoston selonteosta pitkän aikavälin tulevaisuudesta

Eduskunta on 28 päivänä lokakuuta 1993 lähettänyt tulevaisuusvaliokuntaan valmistelevalle käsiteltäväksi valtioneuvoston selonteon eduskunnalle pitkän aikavälin tulevaisuudesta (VNS 3/1993 vp).

Asian johdosta ovat valiokunnassa olleet kuultavina projektipäällikkö Paavo Löppönen, valtiotieteen lisensiaatti Vuokko Jarva, kauppatieteen tohtori Tarja Meristö, filosofian tohtori Yrjö Seppälä, päättökija Marja-Liisa Viherä, professori Pentti Malaska, kauppatieteen tohtori Mika Mannermaa, tutkimuspäällikkö Hannu Tervonen, pääsihteeri U. B. Lindström, kalastaja Pentti Linkola, maa- ja metsätaloustieteen kandidaatti Hilkka Pietilä, tutkimusjohtaja Seppo Leppänen, suurlähettiläs Pekka Malinen, professori Kari Turunen, professori Päivi Setälä, professori Matti Klinge, toimittaja Eero Taivalsaari, valtiotieteen tohtori Urpo Kivikari, valtiotieteen tohtori Ilmari Susiluoto, valtiotieteen tohtori Pekka Sutela, kansanedustaja Jörn Donner, ministeri Max Jakobson, varatoimitusjohtaja Patrick Enckell, valtiopäiväneuvos Elsi Hetemäki-Olander, puheenjohtaja Pekka Aikio Saamelaisvaltuuskunnasta, professori Antti Kasvio, tutkimus- ja kehitysjohtaja Yrjö Neuvo, diplomi-insinööri Pekka Salo, tutkimusjohtaja Tuire Santamäki-Vuori, osastopäällikkö Marjaana Valkonen Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestöstä, valtiotieteen tohtori Jari Ehnrooth, tutkija Pekka Visuri, asianajaja Matti Wuori, johtaja Erkki Hellsten Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitosta, apulaisprofessori Jukka Kanerva, päätoimittaja Jaakko Tapaninen, diplomi-insinööri Ensio Miettinen, toimittaja Veli-Antti Savolainen, johtaja Tapio Kananen Posti- ja telelaitoksesta, toimitusjohtaja Jouko Hulkko Väestöliitosta, osastopäällikkö Markku Lehto sosiaali- ja terveysministeriöstä, toiminnanjohtaja Leif Rönnerberg Sosiaaliturvan Keskusliitosta, päällikkö Eero Kekomäki suojelupoliisista, teknikan lisensiaatti Helena Kekkonen, suunnittelu- päällikkö Liekki Lehtisalo opetusministeriöstä, kirkkoneuvos Heikki Mäkeläinen kirkkohallituksesta, professori Ilkka Niiniluoto, toiminnan-

johtaja Maija Riihijärvi-Samuel Marttaliitosta, filosofian tohtori Juha Siltala ja arkkitehti Kaarin Taipale.

Valiokunta järjesti 24.10.1994 eduskunnan auditoriossa yleisötilaisuuden Suomen tulevaisuudesta, joka televisioitiin suorana lähetyksenä.

Suomen pitkän aikavälin tulevaisuutta koskeva valtioneuvoston selonteko on ensimmäinen laatuaan. Eduskunta edellytti 13.10.1992, että "valtioneuvosto vielä tämän vaalikauden aikana antaa eduskunnalle selonteon, joka sisältää tulevaisuudentutkimuksen keinoin tuotettuja näkemyksiä tulevan kehityksen olennaisista piirteistä ja vaihtoehtoista sekä valtioneuvoston oman tavoitteenasettelun eli pääpiirteisen näkemyksen siitä, millaista tulevaisuuden yhteiskuntamallia valtioneuvosto toimikautensa aikana omilla toimillaan tavoittelee". Lisäksi eduskunta edellytti, että "hallitus annettuaan pitkän aikavälin tulevaisuutta koskevan selonteon pohtii sen käsitte-lystä saadun kokemuksen valossa mahdollisuuksia aikaansaada velvoittavat säädökset vastaavan selonteon tuomiseksi eduskunnalle vähintään kerran kunkin vaalikauden aikana".

Hallituksen selonteko on valmisteltu valtioneuvoston kansliassa yhteistyössä lukuisien eri alojen asiantuntijoiden kanssa.

Selonteon mukaan sitä ei ole laadittu tulevaisuuden ennustamiseksi tai yksityiskohtaisen suunnitelman tekemiseksi. Selonteon tarkoituksena on käynnistää laaja keskustelu Suomen tulevaisuudesta.

Peruslähtökohtana selonteossa on pidetty sitä, että Suomi sovitautuu aktiivisesti muuttuviin olosuhteisiin tavoitteenaan tasavertainen asema kansainvälisessä yhteistyössä.

Selonteon mukaan siinä ei ole esitetty mekaanisesti — skenaarioina tai laskelmina — vaihtoehtoisia tulevaisuuden kehityskulkuja. Jos esimerkiksi taloudellinen kasvu pitkäksi aikaa kokonaan pysähtyisi tai tuotanto supistuisi edelleen voimakkaasti, ongelmat moninkertaistuisivat yhteiskunnan kaikilla aloilla nopeasti. Selonteko rakentuu olettamukselle, että talouskehityksessä päästään uudelleen tyydyttävälle kasvu-uralle.

Jos taloudellisen kasvun tavoittelu hylättäisiin, jouduttaisiin Suomen tulevaisuus rakentamaan olennaisesti toisenlaiselta pohjalta. Myös katastrofivaihtoehdot on jätetty tarkastelun ulkopuolelle. Selonteossa korostetaan kuitenkin, että suuren epävarmuuden oloissa on oltava valmis myös yllätyksellisiin tilanteisiin.

Selonteon mukaan sen laadinnassa on tähdätty Suomen tulevaisuuden ydinkysymysten tunnistamiseen ja tavoitteiden hahmottamiseen. Hyvin tärkeänä on pidetty sitä, että selonteko valottaa kansalaisten näkemyksiä nykytilanteen ja tulevaisuuden ongelmista, uhista ja vahvuuksista.

1. Selonteon arviointia

Tulevaisuutta on arvioitu, tutkittu ja suunniteltu useissa Euroopan maissa jo vuosikymmeniä. Erittäin harvoin tulevaisuuden arviointi on silti konkretisoitunut osaksi poliittista järjestelmää niin, että myös parlamentti on siihen osallistunut.

Tulevaisuusvaliokunta pitää tärkeänä eduskunnalle annettua tulevaisuusselontekoa, koska se mahdollistaa tulevaisuuden ennustamisen ja suunnittelun tulosten hyödyntämisen aina sitoviksi poliittisiksi päätöksiksi asti. Se antaa perusteita parlamentin ja hallituksen väliseen uudentasoiseen, parlamentaarista demokratiaamme vahvistavaan vuoropuheluun asioissa, jotka vaikuttavat pitkälle ja syvälle yhteiskuntaan ja yksittäisten ihmisten elämään.

Selonteko ja hallitusohjelma yhdessä antavat parhaimmillaan hyvän poliittisen pohjan myös suuriin linjamuutoksiin.

Hallituksen antama ensimmäinen tulevaisuusselonteko käsittelee seikkaperäisesti Suomen menneisyyttä ja nykyisyyttä. Suomen tulevaisuuden kannalta olennaisten globaalien ja alueellisten reunaehtojen ja lähtökohtien arviointi on jäänyt taka-alalle. Väestö- ja ympäristöongelmat mainitaan vain lyhyesti haasteina. Suuri osa tulevaisuuden maailmanlaajuisista ongelmista on luonnollisesti sellaisia, joihin Suomi ei juurikaan voi vaikuttaa. Asioissa, joissa Suomella voisi olla selkeä rooli ja joihin Suomi saattaisi kansainvälisessä työnjaossa erikoistua, mahdollisuutemme ja tahtomme pitää tuoda korostettusti julki.

Hallituksen selonteko on talouspainotteinen. Valitun näkökulman johdosta monet kansainvälisen politiikan ja turvallisuuden ongelmat — jot-

ka kytkeytyvät tänä päivänä tiukasti talouteen — ovat rajautuneet tarkastelusta pois. Edellä mainitut kysymykset ovat kuitenkin sellaisia, ettei niitä todennäköisesti kyetä ratkaisemaan edes tyydyttävästi. Silloin niistä tulee uhkia, jotka koskevat myös Suomea.

Selonteossa on suhteellisen vähän erittelyä kansallisen sivistysstrategiamme sisällöstä: koulutuksesta, kulttuurista, tieteestä ja kansalaisyhteiskunnasta. Siinä ei ole laaja-alaista sivistyksellistä kokonaisnäkemyä.

Tulevaisuusselonteolta odotettiin Suomen tulevaisuuden olennaisten valintojen arvottamista, siis hallituksen näkemystä uhista ja mahdollisuuksista, samoin kuin esitystä omista arvolah-tokohdistaan. Erityisesti ensimmäisessä tulevaisuusselonteossa perusvalinnat olisi tullut perustella avoimesti ja selkeästi.

Tulevaisuutta analyttisesti arvioiden ja muistaen Suomen voimavarat ja syrjäisyyden selonteossa olisi pitänyt selkeästi olla vaihtoehtoja itsestäänselvyytenä valitulle voimakkaan taloudellisen kasvun mallille. Olisi pitänyt pohtia, miten Suomi selviytyy tilanteesta, jossa läntinen talous ei kasva, Eurooppa ei pysy Aasian nousevien talouksien tahdissa tai Suomi ei jostain syystä selviydy talouskilpailussa.

Vaihtoehdot eivät välttämättä olisi edes vasta-kohtia vaan rinnakkaisia. Selontekoa vaatimat-tomampi selviytymisen malli toimisi eräänlaisena varmuusvakuutuksena. Pelkistään: selonteossa on uskottu uusiin tuotannonaloihin ja palveluun nojaavaan voittajan strategiaan varautumatta riittävästi selviytyjän strategiaan. Ottaen huomioon, että muutkin Euroopan maat suun- tautuvat voimaperäisesti uusille aloille, voittajankin strategia jää selonteossa melko ponnettomaksi.

Tulevaisuutta voidaan ennustaa ja suunnitella. Ennustaminen on tulevan arviointia, kun taas suunnittelu on aktiivista vaikuttamista edessä olevaan toimintaan ennakoidun kehityksen puolesta tai sitä vastaan. Parhaimmillaan ennustaminen ja suunnittelu yhtyvät: ennustetaan kehitysvaihtoehdot ja varaudutaan niihin samalla ohjaten kehitystä kohti tavoitteita.

Ennustamisen ja suunnittelun mahdollisuuksista huolimatta on oltava realisti. Aivan samoin kuin on kriittisesti arvioitava, missä määrin Suomi on tähän asti voinut itse määrätä suurista linjoistaan, on pohdittava, mihin voimme parhaimmallakaan tulevaisuuden suunnittelulla vaikuttaa. Toisin kuin poliittiset tai taloudelliset suurvallat eivät pienet maat tulevaisuudensuun-

nitelmillaan paljon pysty vaikuttamaan niiden toteutumiseen. Tästä huolimatta pienten valtioiden on pysyäkseen maailman historiallista kehitystä ymmärtävinä ja toimimaan osaavina ennakotava laajasti muutoksia.

Tulevaisuuden arvioiminen on maailman kehitystrendien pohjalta vääjäämättä uhkapainotteista, mikä ei tarkoita ajautumista pessimismiin. Tällä hetkellä näköpiirissä olevista uhista enin osa on torjuttavissa. Jo pelkästään uhkatekijöitä tunnistamalla lisätään poliittisen ja taloudellisen järjestelmän vakautta ja vahvistetaan uskoa ongelmien ja kriisien ratkaistavuuteen.

2. Selonteon ja tulevaisuuden arvioinnin menetelmistä sekä valiokunnan työtavoista

Tulevaisuudentutkimuksen menetelmiä on jossain määrin hyödynnetty selonteon laadinnassa, erityisesti liitteissä. Varsinaisessa selonteossa tulevaisuuden kehityskulkuja ei ole esitetty skenaarioina tai laskelmina, mikä ei tarkoita, ettei selonteko sisältäisi näkemyksiä ja oletuksia tulevasta kehityksestä.

Systemaattinen ja analyttinen tulevaisuudentutkimus edellyttää tulevaisuudentutkimuksen erilaisten menetelmien, kuten skenaarioiden, taulukkomenetelmien ja ristivaikutusanalyysin käyttöä. Näistä erityisesti jälkimmäisessä korostuu muutostekijöiden keskinäinen korrelaatio — ilmiöt tukevat tai torjuvat toisiaan hyvässä ja pahassa. Tällaiset skenaariovaihtoehdot ovat tosin usein yksipuolisia ja elävä elämä tällaisten vaihtoehtojen sekoitus.

Valiokunta katsoo, että vaikka ylimmän poliittisen tason tulevaisuutta koskevassa päätöksenteossa tieteen menetelmät eivät sellaisenaan ole sovellettavissa, tulisi seuraavaa selontekoa laadittaessa tulevaisuudentutkimuksen lähestymistapoja hyödyntää nykyistä selvemmin. Selonteon tulisi sisältää jollain tulevaisuudentutkimuksen työskentelytavalla systemaattisesti tuotettuja vaihtoehtoisia tulevaisuuskuvia.

Valiokunta päätti hahmottaa mietintöään varten eräänlaisella kevennetyllä skenaariomenetelmällä tulevaisuuden toimintalinjoja. Kuultuaan asiantuntijoita Suomen tulevaisuuden globaaleista ja eurooppalaisista reunaehdoista valiokunta valitsi keskuudestaan viiden hengen työryhmän skenaariotyötä varten. Työryhmään kuuluivat puheenjohtaja Eero Paloheimo ja jäsenet Ulpu Iivari, Aino Suhola, Martti Tiuri ja Jarmo Wahlström.¹ Skenaariotyöskentelyn me-

netelmällisenä asiantuntijana toimi tulevaisuudentutkija, dosentti Mika Mannermaa Turun kauppakorkeakoulun Tulevaisuuden tutkimuskeskuksesta.

Valiokunta keskusteli laadittavien skenaarioiden lähtökohdista ja rajoitteista ennen työryhmän työn alkua. Valiokunnan käsityksen mukaan työryhmän tuli selvittää todennäköiset maailman kehitystilat ja reunaehdot Suomelle, valittavat Suomen strategiat ja välittömät Suomen toimenpiteet.

Skenaariotyöryhmän raportin, joka on mietinnön liitteenä, tulokset läpikäytiin valiokunnassa samalla kun jatkettiin asiantuntijoiden kuulemista Suomen tulevaisuudesta. Kukin jäsen saattoi asiantuntijakuulemisen edetessä valita todennäköiset ja tavoiteltavat vaihtoehdot. Tavoitteena oli, että asiantuntijakuulemista seuraavassa kannanottovaiheessa valiokunnan jäsenet saattoivat yhtyä skenaariotyöryhmän laatimiin toimintalinjoihin joko sellaisenaan tai varauksin ja lisämäärittelyin.

Maailman todennäköisten kehitysvaihtoehtojen hahmottaminen ja niiden Suomelle asettamien ehtojen ja rajoitteiden määrittely oli pääosin tietoperusteista. Arvojen, mielipiteiden ja politiikan osuus vahvistui siirryttäessä yleismaailmallisista pitkän aikavälin suunnista kohti tätä päivää ja Suomea. Vahvimmin arvot ja poliittiset kannanotot ilmenevät välittömien, lähitulevaisuutta koskevien toimenpiteiden määrittelyssä.

Mietinnön konkreettisena tavoitteena on luoda mahdollisimman realistinen ja laaja-alainen pohja poliittisille päätöksille. Tulevaisuuden arvioinnin pitää vaikuttaa nyt tehtäviin valintoihin.

3. Suomen tulevaisuuden reunaehdoja

3.1 Globaaleista kehityssuunnista

3.1.1 Globaalien ongelmien tärkeys Suomelle

Maapallon sietokyky on ylittymässä. Ihmiskunnan tärkein yhteinen intressi 20–50 vuoden tähtäyksellä on planeetan pitäminen elinkelpoisena. Maapallon ekologinen tila ja ihmiskunnan aito hyvinvointi riippuvat yhä selvemmin voimavarojen tehokkaasta käytöstä ja niiden rationaalisesta jakamisesta, tiedon, koulutuksen ja tutki-

¹ Hän oli kuitenkin estynyt skenaariotyöhön osallistumasta.

muksen hyödyntämisestä sekä aineellisen, luontoa tuhoavan kulutuksen vähentämisestä tilanteessa, jossa maailman väkiluku on nousemassa jo lähitulevaisuudessa kuuteen miljardiin.

Ihmiskunnan ja luonnon globaaleista ongelmista on muutamassa vuosikymmenessä tullut myös suomalaisille elintärkeitä ja ajankohtaisia. Tähän on monia syitä.

Ensinnäkin ympäristöuhat ovat monimutkaistuneet ja laaja-alastuneet. Niitä ei voida enää hallita kansallisin keinoin. Esimerkiksi Afrikan osittainen aavikoituminen johtuu pääosin siitä, että räjähdysmäisesti kasvavalle väestölle raivataan nälän torjumiseksi metsiä viljelysmaaksi. Suomi Euroopan osana ja läntisen sivilisaation vauraana valtiona kantaa vastuuta tuhon syistä ja seurauksista. Välitön intressimme on estää joukkopako Eurooppaan. Edellytetään konkreettisia toimia, joilla varmistetaan ihmisten mahdollisuus kehittää elämän ehtoja omilla asuinsijoillaan. Lähtökohtien ja hädän asteen erilaisuudesta huolimatta asetelma on sama myös läntisen sivilisaation itälaidalla, minkä suomalaiset ovat sijaintinsa ja kokemustensa takia tiedostaneet etelää selvemmin.

Toiseksi eräs lähitulevaisuuden vaikeimmista ympäristöongelmista näyttää koskettavan juuri pohjoista pallonpuoliskoa. Pohjolan ilmaston lämpeneminen fossiilisten polttoaineiden sekä kasvihuonekaasujen käytön seurauksena eli ns. kasvihuoneilmiö tuottaa lopullista tuhoa. Tämä koskee niin huomaamattomia välillisiä vaikutuksia, kuten luonnon lajimoninaisuuden köyhtymistä, kuin suuria muutoksia metsissä tai valamerissä. Pohjoismaille muutokset Golf-virran kulussa olisivat seurauksiltaan kohtalokkaita. Kasvihuoneilmiön pääaiheuttajat ovat Suomen rajojen ulkopuolella, ja ratkaisukin on saavutettavissa vain kansainvälisillä toimenpiteillä, jotka Suomen on omalta osaltaan toteutettava.

Kolmanneksi uusiutumattomat luonnonvarat vähenevät uhkaavasti ja uusiutuvat biologiset voimavarat tuhoutuvat kiihtyvällä tahdilla. Suomi on riippuvainen muiden maiden raaka-aineista ja luonnonvaroista. Suomen omat luonnonvarat ovat myös osin uhan alla.

Neljännessä perusteessa, miksi globaalit ongelmat ovat Suomen tulevaisuudelle tärkeitä, yhdistyvät periaatteelliset lähtökohdat ja konkreettiset suomalaisen elämisen ehdot. Tarvitaan korkeatasoista tieteellis-teknistä uutta osaamista. On uudistettava eri alojen tuotanto- ja jakeluprosesseja ympäristöä suojaavaksi ja kehitettävä luonnon ja ihmisten pelastamiseen tähtäävää

ympäristötekniikkaa. Maa, joka omaa korkeatasoisen koulutuksen ja tutkimuksen, voi nähdä ongelmat ja ratkaista ne tiedon keinoin helpommin kuin alikehittyneet maat. Esikuvat ja mallit käynnistävät muutoksen. Kansainvälisessä työnjaossa ympäristötekniikka olisi pienelle, syrjäiselle maalle luonteva tietoon ja erikoistumiseen nojaava uusi ala.

Lopulta kaiken taustalla on käsitys länsimaisesta kulttuurista ja sivistyksestä, jonka arvot suomalaiset haluavat eurooppalaisina jakaa.

3.1.2 Suurimmat uhat kietoutuvat toisiinsa²

Ilman ratkaisevaa käännettä maapallon ekologinen sietokyky on ylittymässä. Synkimpien ennusteiden mukaan maapallo muuttuu olennaisilta osin elinkelvottomaksi jo alle sadassa vuodessa. Maapallon jatkuvan kantokyvyn eli suurimman määrän, jonka planeettamme voi elättää sukupolvesta toiseen, katsotaan jo ylittyneen. Luonnonvarat vähentyvät pysyvästi ja kasvi- ja eläinlajien määrä alkaa jyrkästi laskea. On arvioitu, että nykyisellään katoaa 100 lajia päivässä ja vuoteen 2000 mennessä yksi viidesosa kaikista kasvi- ja eläinlajeista on hävinnyt.

Ratkaisevaa on luonnon muutosten nopeus ja laajuus ja tuhojen ennalta arvaamaton ketjuuntuminen. Pitkään alueellisina pidetyt ympäristöongelmat ovat suhteellisen lyhyessä ajassa osoittautuneet maailmanlaajuisiksi. Happosateet, otsonikato ja kasvihuoneilmiö ovat tulleet yleiseen tietoisuuteen vasta 1980-luvun aikana. Luonnonvarojen kulutustahti on kiihtynyt yli ennustetun. Monille elintärkeille, niukoiksi osoittautuneille luonnonvaroille ei tunneta korvikkeita. Tällainen on myös puhdas vesi.

Ekosysteemin katastrofinäkymien syyt ovat moninaiset. Konkreettisia, näkyviä syitä ovat kehitysmaiden väestönkasvu ja köyhyys sekä teollisuusmaiden luontoa saastuttava ja luonnonvaroja kuluttava tuotanto. Väestö ja kulutus, toisin kuin näitä ylläpitävät luonnonvarat, kasvavat eksponentiaalisesti. Taustalla on ennen kaikkea talous — kilpailu voitosta, hyvinvoinnista ja sen jakautumisesta.

Väestönkasvu, köyhyys ja ympäristötuhot. Kun väestö kasvoi 1800-luvun alun yhdestä miljardista kahteen miljardiin 130 vuodessa, saavu-

² Kuultujen asiantuntijoiden lisäksi lähteenä käytetty mm. teosta Maailman tila 1994, Worldwatch-instituutti.

tetaan nyt uusi miljardi runsaassa 10 vuodessa. Väestö lisääntyy 90 miljoonalla ihmisellä vuodessa. 95 prosenttia väestönkasvusta sijoittuu kehitysmaihin. Väestöennusteiden mukaan ilman olennaisia muutoksia suurimmaksi valtioksi kasvaa Intia, jonka väkiluku nousee kahteen miljardiin vuoteen 2025 mennessä.

Jotta ravinto riittäisi koko maapallon väestölle, ravinnontuotantoa olisi lisättävä nykyisestä. Kolme keskeistä ravintotuotannon lähdetä — viljelysmaat, laidunmaat ja kalavedet — ovat kuitenkin nykyisellään kantokykynsä rajoilla. Yksi kolmasosa maailman ruoasta tuotetaan keinokastelun avulla. Keinokasteltu viljelysmaa vähenee 12 prosenttia henkeä kohti vuoteen 2010 mennessä. Muu viljelysmaa ja laidunmaa vähenevät runsaat 20 prosenttia sekä kalansaaliit 10 prosenttia henkeä kohti samana aikana.

Vilja on halvimpia ja helpoimmin tuotettavia ruoka-aineita. Vuosina 1950—1984 maailman viljantuotanto kasvoi 40 prosenttia henkeä kohden. Vuosina 1984—1993 tuotanto henkeä kohden laski 11 prosenttia. Köyhyyden syveneminen vähentää henkeä kohden mitattua viljantuotantoa eniten juuri niillä alueilla, joilla väestönkasvu on suurinta eli Afrikassa.

Viljan osuus ruokahuollosta vähenee köyhyyden ja ekologisten muutosten ohella myös kaupapoliittisista syistä ja elintason nousun takia. Eurooppa rajoittaa viljantuotantoaan. Euroopan unioni tuo joka vuosi kehitysmaista 20 miljoonaa tonnia rehua, joka suurelta osin kävisi myös ihmisravinnoksi. Kehitysmaiden on kuitenkin pakko myydä itselleen tarpeellista maataloustuotantoa saadakseen valuuttaa. Lihankulutuksen voimakas kasvu nopeasti vaurastuvissa Aasian maissa merkitsee, että yhä suurempi osuus viljasta käytetään eläinten rehuksi. Samalla hehtaaria kohti hankitun ravintoenergian määrä laskee.

Köyhimmissä kehitysmaissa, erityisesti Afrikassa ja Intiassa, nälän takia viljelysmaaksi rai-vatuilta alueilta katoavat puut ja muu kasvillisuus. Automaat etenevät ja metsien määrä vähenee. Esimerkiksi Intian pinta-alasta oli 1800-luvulla metsää runsaat 50 prosenttia, nyt 14 prosenttia. Etiopiassa oli vielä 1950-luvulla metsän osuus 30 % pinta-alasta, nyt yksi prosentti.

Puhtaasta makeasta vedestä on tullut 1980-luvun lopulla niukka luonnonvara. Lähes 30 maata kärsii jo nyt veden puutteesta. Pohjavesivarat vähenevät paitsi kehitysmaissa ja Kiinassa myös useilla Euroopan alueilla. Etenkin maailman suuret jokivesistöt ovat pahasti saastuneita.

Maapallon sosiaalisen sietokyvyn rajat ovat myös ylittymässä. Maailman 5,5 miljardista ihmisestä yksi viidesosa on rikkaita ja neljä viidesosaa on köyhiä. Tuloerot ovat 1900-luvun lopulla kasvaneet. Vuonna 1960 rikkain viidennes sai 70 prosenttia maailman tuloista, kun tuon osuuden arvioidaan olevan nyt yli 80 prosenttia.

Köyhyys etenee erityisesti maissa, joiden väestö lisääntyy räjähdysmäisesti ja taloudet ovat syöksykierteessä. Afrikan maat, jotka ovat tyyppillisesti yhden tai muutaman raaka-aineen maita, ovat vajonneet velan ja köyhyyden kierteeseen syvälle. Raaka-aineiden hinnat ovat romah-taneet alle puoleen 15 vuodessa. Samaan aikaan teollisuusmaiden vientituotteiden hinnat ovat nousseet voimakkaasti. Teollisuus kehittää jatkuvasti uusia materiaaleja ja tuotteita, jotka korvaavat entisiä raaka-aineita. Maailman 35 köyhästä raaka-ainetuottajamaasta 26 sijaitsee Saharan eteläpuolisessa Afrikassa. Köyhissä raaka-ainetuottajamaissa asuu yksi kolmasosa maailman väestöstä, mutta niiden osuus maailman tuotannosta on vain kolme prosenttia.

Sosiaalisen sietokyvyn ylittymistä ovat vauhdittaneet kehitysmaiden maaseudun ympäristötuhot ja liian nopea kaupungistuminen. Vuonna 1985 vähän yli 30 prosenttia kehitysmaiden väestöstä asui kaupungeissa. Vuonna 2025 kaupungeissa asuu todennäköisesti jo 60 prosenttia väestöstä. Vuoteen 2000 mennessä maailmassa on parikymmentä ns. megakaupunkia eli kaupunkia, joissa asuu yli 10 miljoonaa ihmistä. Mexico Cityssä ja São Paulossa asunee vuosituhannen alussa 25 miljoonaa asukasta ja Tokiossa, Shanghaissa, New Yorkissa, Kalkutatassa ja Bombayssa 19—15 miljoonaa asukasta.

Kulutus ja elintaso. Syyt maapallon ympäristötuhoihin löytyvät köyhimpien maanosien ohella vauraimmista maanosista. Teollistuneet maat, joissa asuu vajaat 20 prosenttia maailman väestöstä, käyttävät 80 prosenttia maailman raaka-aineista ja tuottavat 70 prosenttia hiilidioksidipäästöistä ja teollisuusjätteistä.

Kulutuksen, taloudellisen voiton ja elintasokilpailun haitat luonnolle ovat olleet toistaiseksi rajallisia. Maailman ekologista tilaa uhkaavat pahiten tuloerojen ääripäissä olevat maat ja ihmiset. Tilanne ei ole toistaiseksi kehittynyt toivottomaksi, koska rikkaita on ollut vähän ja köyhät ovat kuluttaneet erittäin vähän. Rikkaat ja köyhät maailmassa, maiden välillä ja maiden sisällä eivät ole juurikaan kohdanneet toisiaan. Maapallon sietokykyä saattaa koetella lähitulevaisuudessa rikkaiden ja köyhien maailman se-

koittuminen, jos rikkaiden elin- ja kulutustavat leviävät kiihtyvällä vauhdilla väkirikkaiden kansojen piiriin. Se, mikä luonnon sietokyvyn näkökulmasta on mahdollista viidelle miljoonalle, ei ole mahdollista 100 miljoonalle.

Toistaiseksi elintaso, kulutus ja ympäristön tuhoutuminen kytkeytyvät toisiinsa. 2000-luvun yhteiskunnan kehittäminen perustuu taloudelliselle kasvuille. Suurimmat odotukset kohdistuvat vaurastuvaan väestöön Aasian väkirikkailla alueilla. Rikkaat teollisuusmaat ovat tiedon, teknologian ja rationalisoinnin avulla kasvattaneet tuotantoaan, jolle etsitään uusia laajoja markkinoita. Sijoittajat hakevat nykyistä nopeammin voittoa tuottavia kohteita vapaasti liikkuville pääomilleen. Halutessaan osan vauraudesta köyhät maat myyvät entistä tehokkaammin luonnonvarojaan, työvoimaansa ja muuta myytäväksi kelpaavaa. On selvää, että maapallo ei kestä miljardikansojen lisääntyvää tavarankulutusta, jos se aiheuttaa nykyisenlaista ekologista tuhoa.

Kilpailu maailmanmarkkinoista. Maailmantalouden nykyinen murros, jossa pääomat ovat vapautuneet poliittisesta ohjauksesta ja maailma on muuttunut yhdeksi suureksi markkinapaikaksi, lisää pelkoa globaalien ongelmien syvenemisestä. Vanhojen valtarakenteiden murruttua ja uusien ollessa vasta muotoutumassa ongelmat voivat luisua hallinnasta. Maailmantalouden uusjaossa alikehittyneet maat näyttäisivät jääneen täysin syrjään, mutta toivottomuus ja epävarmuus on levinnyt massatyöttömyyden myötä myös läntisiin teollisuusmaihin.

Talouden murros perustuu ensi sijassa tieteen ja tekniikan nopeaan kehitykseen. Tietoyhteiskunnassa tietotekniikka, robotit ja automatisoitu tuotanto syrjäyttävät vanhan teollisuusyhteiskunnan tuotantomenetelmät. On arvioitu, että demokraattinen yhteiskuntajärjestelmä yhdessä teknologisen paremmuuden kanssa ratkaisee markkinatalouden voiton neuvostomallisesta sosialismista. Kehityksellä on vähän mahdollisuuksia tiedolliseen ylivaltaan perustuvassa maailmantaloudessa.

Kysymys ei ole vain taloudellisesta voitosta. Geenitekniikka, jossa voidaan luoda perimäjärjestelmää eli DNA:ta yhdistelemällä luonnossa ennestään tuntemattomia geneettisiä rakennelmia, on esimerkki maailmankuvaa ja yhteiskuntaa murtavasta tieteenalasta. Geenitekniikalla ylitetään luonnon asettamia rajoituksia. Siten voidaan kiihdyttää muun muassa kasvi- ja eläinlajien jalostamista verrattuna tavanomaiseen jalostamiseen. Materiaalien puolella on käynnissä

samantyyppinen rakenteen räätälöinti. Kuten tekniikkaa, voidaan näitä uusia tieteenaloja käyttää luonnon ja ihmisen hyväksi, mutta myös tuhoksi.

Yhteenvetoa. Ekologiset ja sosiaaliset uhat ja niiden syyt tiedetään, mutta niihin on äärimmäisen vaikea puuttua. Kehitysmaiden ekologisen tuhon syyt ovat rakenteellisia ja liittyvät köyhyyteen, koulutuksen vähäisyyteen, uskontoon, kulttuuriin ja koko elämänmuotoon. Tästä syystä yritykset rajoittaa väestönkasvua ovat toistaiseksi onnistuneet vain Kiinassa, sielläkin pakolla ja sosiaalisten ongelmien hinnalla.

Kehittyneissä maissa luonnolle tuhoisia kulu-
tustottumuksia, tuotantotapoja tai kaupan toimintasääntöjä on usein vaikea muuttaa vaarantamatta vaurauden perustekijöitä: elintason arvostusta, yksityistä omistusoikeutta, yrittämistä, vapaata kauppaa ja kilpailua. Tämä koskee myös ns. ristikkäiskauppaa eli samojen tuotteiden siirtymistä maiden ja maanosien välillä. Sen osuuden arvellaan lähenevän puolta maailman-
kaupasta. Vaikka nähdään, että osa siitä on luonnon ja ihmisten kannalta epärationaalista ja vahingollista, kaupan rajoituksen riskejä elinkeino toiminnalle pidetään liian suurina. Kilpailun ideahan on kilpailu samojen tai samantapaisten tuotteiden välillä.

Länsimaissa on laajasti arvioitu, että Aasian kulutuskysynnän nousu turvaa lännen talouden kasvun 2000-luvulla. Lännen tehostunut tavarantuotanto saa kaipaamansa uudet markkinat. Toinen — tai edelliselle rinnakkainen — vaihtoehto on, että monikansalliset yritykset siirtävät massatuotantonsa kehitysmaihin. Vaihtoehto on houkutteleva useista syistä. Tuotteen hinta kuluttajalle halpenisi, menekki lisääntyisi ja sijoittajan voitto suurentuisi. Elintasokuilua läntisten teollisuusmaiden ja kehitysmaiden välillä saataisiin tasoitetuksi nopeasti. Luonnolle tämä uusi työnjako johtaisi lisärasitukseen kehitysmaiden elintason nousun vuoksi, jos tuotanto ei ole kestävän kehityksen mukaista. Hallituksilla ei ihmisten nousevien elintaso vaatimusten edessä ole paljon mahdollisuuksia asettua vastustamaan saastuttavia tuotantotapoja.

Taloustieteen piirissä on kuitenkin vallalla käsitys, että tuotannon teknistyminen estää teollisuuden suurimittaisen siirtämisen kehitysmaihin. Tuotantotavat ja kilpailukyky rakentuvat yhä selvemmin kaikilla aloilla modernille tekniikalle ja työntekijöiden osaamiselle. Aasian maiden nopeaa taloudellista nousua selitetään paljon juuri näillä tekijöillä.

3.1.3 Muutos on mahdollinen, jos ehditään ajoissa

Maapallon väestömäärä saattaa suotuisissa oloissa tasaantua jo 2000-luvun alkupuoliskolla ja kääntyä laskuun. Käännös lisää toiveita paremmasta, sillä useat muut maapallon uhat ovat tieteellis-teknisen kehityksen, koulutuksen, valistuksen ja arvomaailman muutoksen kautta halluttaessa poistettavissa. Jo nyt arvioidaan esimerkiksi, ettei maailman ruokatuotannon suurin ongelma ole ravinnon riittämättömyys vaan sen käyttämättömyys ja jakamisen puutteet. Ravinnon riittävyteen verrattava ongelma yhteiskunnan toiminnan kannalta on energian riittävyys. Sen ratkaiseminen on vaikeata, koska pääosa maapallon nykyisestä energiasta tuotetaan ilmastosta kiihdyttävillä ja haposateita aiheuttavilla fossiililla polttoaineilla. Kysymys on siitä, saadaanko ratkaisuja aikaan riittävän ajoissa ja pystytäänkö tällä ylimenokaudella säilyttämään luonnon tasapaino ja eläin- ja kasvilajien rikkaus.

Kehittyneet ja vauraat maat ovat avainasemassa ongelmien ratkaisemisessa. On tehtävä uhrauksia tulevaisuuden hyväksi. On aikaansaatava sitovia päätöksiä luonnon, kehitysmaiden ja tulevien sukupolvien elinmahdollisuuksien puolesta.

Muutoksen aikaansaamiseksi kehitysmaissa ei ensisijaisesti ole kysymys voimavarojen puutteesta vaan niiden virheellisestä kohdistamisesta. On esitetty laskelmia siitä, että kestävään inhimilliseen kehitykseen päästäisiin ohjaamalla viisi prosenttia maailman tai kolmasosa kehitysmaiden vuotuisista sotilasmenoista peruskoulutukseen, terveydenhuoltoon, perhesuunnitteluun, puhtaan veden saantiin ja pahimman nälän torjuntaan.

Maapalloa uhkaavat globaalit ja alueelliset ympäristöongelmat, ilmaston muutos, otsonikato ja haposateet voidaan ratkaista vain globaalisesti sitovin päätöksin. Ratkaisuihin on otettava huomioon kehitysmaiden heikommat edellytykset uuden ja vaativan tekniikan käytöstä energian tuotannossa. Rauhallista tietä kehityksen suunnan voi muuttaa politiikalla. Perinteisen kansallisen poliittisen päätöksenteon mahdollisuudet ohjata kehitystä ovat kuitenkin kaikkialla olennaisesti heikentyneet. Kansainväliselle tasolle ei ole vielä kehittynyt tehokasta ja toimivaa yhteistä etua ajavaa päätöksenteon järjestelmää. Läntisissä demokratioissa vallalla oleva yleinen politiikan vastustaminen ja mielikuva, että asiat

voidaan ratkaista ohi demokraattisen poliittisen järjestelmän, lisää hajaannusta ja epävarmuutta.

Poliittisen muutoksen perustaksi tarvitaan ihmisten arvojen ja tahdon muutos. Yhtäältä ihmisten on kannettava huolta muustakin kuin välittömistä omista asioistaan. Toisaalta yhteisistä asioista päättäviltä on vaadittava nykyistä enemmän. Ongelmana on, että kansainvälisen yleisen mielipiteen muodostumiselle ei ole vielä kehittynyt selviä foorumeita tai väyliä. Ihmisten mielipiteet eivät eritasoisina voi kohdata talouden toimijoita.

Tietotekniikka tarjoaa uusia mahdollisuuksia. Suorat viestintävälineet toimivat jo maailmanlaajuisesti ja satelliittikanavat ulottuvat kehitysmaihin. Niiden avulla on mahdollista kouluttaa väestöä tehokkaammin ja levittää tietoisuutta ympäristöstä ja luonnonsuojelusta. Toisaalta satelliittikanavat antavat mallia länsimaisesta elämäntavasta johtaen lisääntyvän kuluksen vaatimuksiin.

Tieteellis-teknologiset uudistukset ja keksinnöt antavat toiveita muutoksesta. Toisaalta tieteellis-tekninen kehitys poistaessaan ennen esitettyjä uhkakuvia on usein luonut tilalle uusia. Suurimmat toiveet kohdistuvat korvaaviin materiaaleihin, uusiin energiamuotoihin ja ympäristöä säästäviin tuotantoprosesseihin. Muun muassa uudessa materiaalitekniikassa lähdetään siitä, että materiaalien rakennetta räätälöidään kuhunkin käyttöön sopivaksi. Geneettiseen muunteluun perustuvaa biotekniikkaa voidaan käyttää koostumukseltaan tarkasti määritellyn ravinnon, lääkkeen taikka esimerkiksi sellukuidun valmistukseen.³

Politiikan lisäksi vaaditaan yhteistyötä ja yhteisvastuuta tieteessä. Tutkimusta on suunnattava kohteisiin, jotka auttavat torjumaan ja lieventämään uhkaavia ekokatastrofeja. On myös pystyttävä valvomaan, ettei tieteen tuloksia väärinkäyttämällä aiheuteta lisää tuhoa.

Biotekniikalta odotetaan ratkaisuja maailman ruoantuotantoon ja niukkeneviin luonnonvaroihin. Ruoan ja tuotannon raaka-aineiden keinotekoinen tuottaminen nostattaa uusia ongelmia. Välittömmimpiä näistä on maataloustuotteita ja raaka-aineita vievien maiden talouden pohjan murtuminen.

Gloaalien ratkaisujen tueksi tarvitaan alueellisia toimenpiteitä. Kiina, jossa elää yksi viidesosa maapallon väestöstä, on tiukalla yhden lapsen väestöpolitiikallaan onnistunut saamaan

³ Osmo Kuusi: Materiaalit murroksessa. VATT 1994.

pelätyn väestöräjähdyksen melko hyvin hallintaan. Pienimuotoisia, mutta lupaavia esimerkkejä politiikan, tekniikan ja asennemuutoksen avulla saavutetuista alueellisista edistysaskelista ovat Pohjoismaissa vähentyneet rikkipäästöt ja siirtyminen muutamassa vuodessa lyijyttömään bensiiniin.

Pitkäjänteisellä ympäristönsuojelulla on saatavuttavissa tuloksia. Saksan kehittämä kierrätysjärjestelmä on saamassa laajaa hyväksyntää. Saksalaiset ovat jo vuosia pystyneet lajittelemaan ja ottamaan talteen suuren osan käyttämästään paperista ja lasista. Keväällä 1994 Suomessa Päijänteen ja Kymijoen puhdistumiset koettiin rohkaisevina. Tosin samana keväänä saatiin konkreettinen muistutus toisenlaisesta kehityksestä ja alueellisen ympäristönsuojelun suhteellisista mahdollisuuksista. Kansalaisia kehoitettiin otsonikadon takia rajoittamaan oleskeluaan auringossa keskipäivällä 35 minuuttiin.

Jotta tiedolla, opetuksella, kasvatuksella ja valistuksella saataisiin aikaan pysyviä muutoksia, yhteiskunnan on oltava riittävän vakaa ja hyvin toimiva. Vasta tällöin koulutus-, terveys- ja sosiaalijärjestelmät voivat kehittyä ja juurtua ihmisten yleiseksi elämän malliksi. Euroopan mahdollisuudet avustaa Afrikan nuoria valtioita infrastruktuurin vahvistamisessa ovat suurelta osin vielä käyttämättä. Sama koskee Itä-Euroopan maita. Hyvinvointiin ei yleensä ole oikotietä.

Kehityksimaapolitiikka etsii uutta päämäärää. Suurten rakennusprojektien sijasta apua on viime vuosina suunnattu suoraan ihmisille. Väestönkasvua hillitään lisäämällä naisten koulutusta ja työssäkäyntiä. Maailmassa on 960 miljoonaa lukutaidotonta aikuista, joista kaksi kolmasosaa naisia. Vaikuttamalla perheiden elämäntapoihin päästään pureutumaan hyvinvoinnin perustekijöihin, kuten lapsilukuun, veden puhtauteen, jätteiden käsittelyyn, ajankäyttöön ja opiskeluun. Suomalaisten ns. kyläohjelmilla on läntisessä Afrikassa yli 500 kylää saanut opastusta kaivon rakentamiseen ja vastaaviin arkielämän toimintoihin.

Kaikki nämä ponnistukset ovat kuitenkin turhia, jos väestönkasvua ei saada nopeasti pysäytetyksi. Syntyvyyden säännöstely on edelleen tehokkain ja nopein keino ekologisen ja inhimillisen katastrofin torjunnassa.

Länsimaissa on voimistunut vaatimus, että syntyvyyden lasku on kytkettävä suoraan kehitysavun ehdoksi. Siihen liittyvistä ongelmista vaikein on uskonto, koska maailman suurista kirkkokunnista katolisen ja islamilaisen uskon-

tokunnan johto vastustaa ehkäisyä. Kirkon vastustaminen tai sivuuttaminen lisäisi epävarmuutta ja saattaisi johtaa sekasortoon, sillä uskonto on kehitysmaissa perheen ohella tärkeimpiä ihmisiä yhdistäviä ja yhteiskuntaa koossapitäviä voimia. Toinen tie, hidas ja vaurailta mailta uhrauksia vaativa, on nostaa väestön koulutustasoa ja sosiaalisia oloja. Uskonto ei ole ollut perhesuunnittelun este katolisessa Italiassa, jossa syntyvyys on maailman alhaisimpia. Kehitysmaiden suurimpia ongelmia on koulujen puuttuminen.

Väestötilastollisesti onnistunut syntyvyyden säännöstelykään ei ole ongelmatonta. Jos vanhempien on tydyttävä yhteen lapseen, useissa kulttuureissa he haluavat pojan. Väestön vanhentumista on toistaiseksi pidetty vain vauraiden länsimaiden ongelmana. Kuitenkin, jos Kiinan väkiluvun oletetaan vuoteen 2025 kasvavan 1,5 miljardiin, Kiinassa tulee olemaan satoja miljoonia huolenpitoa vaativia vanhuksia. Yhden lapsen yhteiskunnassa vanhusen huolto ei voi rakkautta pelkäämään perheiden varaan.

Talous on kaiken perusta. Tarvitaan vakaata talouskehitystä, rationaalista työnjakoa ja maailman eri kansojen elämisen edellytysten tasausta. Tämä ei ole yksinkertaista. Ongelmana ovat usein myös kehitysmaiden johtajat, joiden tavoitteena on nopeiden ja näyttävien, mutta samalla kestävätkä tulojen saavuttaminen.

Energialtalous on ala, jossa talouden reaali-teeit, uhraukset köyhien maiden puolesta ja ekologiset uhat kamppailevat. Energian tuottamisella fossiilisilla polttoaineilla, kivihiilellä, öljyllä, maakaasulla ja turpeella on ratkaiseva osuus ilmastomuutoksen aikaansaamisessa, sillä niiden hiilidioksidipäästöt lisäävät ilmakehän hiilidioksidipitoisuutta kymmeniksi ja sadoiksi vuosiksi. Köyhät kehitysmaat tarvitsevat kuitenkin halpaa ja vaatimattomalla tekniikalla tuotettua energiaa elintonsa nostamiseksi. Se merkitsee kivihiilen polttamista. Esimerkiksi Kiinan arvioidaan tuottavan kolme neljäsosaa energiansa kivihiilellä.

Niin kauan kuin uudet energian muodot, aurinkoenergia tai fuusioenergia⁴, eivät ole riittävän kehittyneitä ja halpoja, taloudellinen kasvu vaatii rikkaissakin maissa entistä enemmän öljyä, maakaasua, hiiltä ja ydinvoimaa. Ydinvoi-

⁴ Fuusioreaktorissa käytetään hyväksi energiaa, joka vapautuu raskaan vedyn yhdistyessä heliumiin. Reaktorin tarvitsemaa polttoainetta, raskasta vetyä, on vedessä. Littrasta merivettä saadaan yhtä paljon energiaa kuin tuhannesta tonnista kivihiiltä.

man kannattajat korostavat, että ydinvoima ei, toisin kuin hiili, aiheuta kasvihuoneilmiötä. Näistä lähtökohdista se heidän mielestään sopisi 2000-luvun alun energiateknologian ylimenokautena parhaiten teknisesti kehittyneille ja poliittisesti vakaille maille, mutta nimenomaan näissä maissa ihmisten vastustus on jyrkintä perustuen pelkoihin ydinvoiman riskeistä.

Valiokunta on edellä halunnut korostaa eräitä keskeisiä globaaleja ongelmia ja niiden keskinäisiä yhteyksiä. On kuitenkin syytä muistaa, että valtioiden ja niiden muodostamien liittojen väliset konfliktit tai yhteistyösuhteet ovat edelleen ratkaisevia. Kansainvälisen politiikan hegemoniapyrkimykset eivät ole poistuneet kylmän sodan kaksinaapaisen maailman myötä. On myös syytä muistaa — huolimatta taloudellisen ja tieteellisen kilpailun merkityksen kasvusta — että globaaleihin ongelmiin joudutaan hakemaan ratkaisuja vain murto-osalla globaalin tason sotilaalliseen varustautumiseen käytetyistä resursseista. Ihmiskunta ei ole luopunut totaalisen tuhon välineistään.

Valiokunnan tavoitteet

Syvenevien riippuvuuksien maailmassa yhteistyön tarve on jatkuvasti lisääntymässä. Globaalilla tasolla — rauhan turvaamisen lisäksi — on neljä laajaa kysymystä, jotka vaativat syvempää yhteistyötä ja tehokkaammin toimivia kansainvälisiä instituutioita: köyhien kehitysmaiden ongelmat, uusien markkinatalousmaiden siirtymäkauden vaikeudet, kansainvälisen kaupan ongelmat sekä globaalit ympäristökysymykset. Kansainvälisten instituutioiden kyky järjestää yhteistyötä ei vastaa tulevaisuuden tarpeita. Tätä on pidettävä hyvin vakavana ja vaikeana haasteena.

Valiokunta korostaa Suomen näkökulmasta seuraavia tavoitteita ja keinoja globaalien ongelmien ratkaisemisessa:

1. Suomen kehitysyhteistyön tulee selkeästi suuntautua väestöohjelmien tukemiseen. Perhe-suunnittelun, samoin kuin ihmisoikeuksien ja ympäristönsuojelun, tulee olla avun antamisen ehtona. Erityistä huomiota tulee kiinnittää luku-taidottomuuteen ja naisten aseman parantamiseen.

2. Suomen ulkopolitiikan, myös ihmisoikeuspolitiikan, ulkomaankauppapolitiikan ja kehitysyhteistyöpolitiikan, on oltava sopusoinnussa.

On siirryttävä kehitysyhteistyöpolitiikasta kehityskauppolitiikkaan.⁵

3. Suomen on uusittava oma tuotantoraken- teensa ja yhteiskuntansa ekologisesti kestäväksi ja toimittava esimerkkinä muille teollisuusmaille.

4. Koska kansainvälisellä tasolla ei sopimus- teitse ole saavutettu riittäviä tuloksia ympäris- tönsuojelussa, on lisättävä ylikansallisia sitovia päätöksiä. Ylikansallista ohjausta tarvitaan ympäristönsuojelun ohella asevarustelun purkamiseen ja kansainvälisten pääomanliikkeiden sääntelyyn. Kansainvälisillä pääoma- ja valuutta- markkinoilla tapahtuville pääomanliikkeille ehdotettu vero, joka osittain tai kokonaan ohjattaisiin globaaliin ympäristöongelmien hoitoon, on eräs keino suunnata kehitystä.

5. Suomen on kansainvälisissä yhteisöissä toimittava niin, että vauraiden maiden harjoittama protektionismi vähenee. Esimerkiksi tekstiili- tuotteiden tuontia kehitysmaista ei pitäisi rajoit- ta. Maatalouden ylituotantoa, joka perustuu kehitysmaista tuotaviin halpuihin raaka-ainei- siin, on voimakkaasti rajoitettava. Suomen on ylläpidettävä valmiudet riittävän omavaraiseen ruoan tuotantoon kaikissa oloissa ottaen huomioon maailmanlaajuisesti henkeä kohti laske- tun peltoalan jatkuva ja uhkaava supistuminen.

3.2 Euroopan tulevaisuudesta

3.2.1 Hyvät lähtökohdat

Laajasti ymmärretyn Euroopan tulevaisuus näyttää sen vahvan taloudellisen, sosiaalisen ja sivistyksellisen perustan takia maailmanlaajui- sesta näkökulmasta hyvältä. Eurooppa on voi- makas vuosisatojen myötä kertyneen varallisuus- tensa ansiosta. Euroopalla on pitkälle kehittynyt infrastruktuuri ja korkeatasoinen tiede, taide ja sivistys. Euroopalla on eurooppalainen henki ja itsetunto.

Euroopan vahvimpia puolia on sen voima- varojen laajuus ja monipuolisuus. Kriisin aika- nakin se on varsin omavarainen, mitä lisää in- tegraation mahdollinen eteneminen itään. Eu- roopan kilpailijoista Japanin tilanne on lähes päinvastainen.

Eurooppa on kansainvälinen. Väestöpohjan- sa, historiansa, lukuisten kielten ja monien kulttuuriensa takia eurooppalaiset pystyvät toi-

⁵ Kehitysyhteistyökertomus 1992 ja sen eduskuntakäsittely toivat esille uusia linjauksia.

mimaan tehokkaasti ja uskottavasti eri puolilla maailmaa. Euroopalla on moninaisuudessaan valmiudet ottaa vastaan vieraasta ympäristöstä tulevia yrityksiä, työnantajia ja työntekijöitä, tutkijoita ja suunnittelijoita. Kansainvälistyvissä taloudessa ja tutkimuksessa tästä ominaispiirteestä voi tulla ratkaiseva etu esimerkiksi Japaniin verraten.

Euroopalla on käytettävissään suurvalan ainekset. Pelkästään Euroopan unionin alueella on asukkaita 100 miljoonaa enemmän kuin USA:ssa ja 200 miljoonaa enemmän kuin Japanissa. Se ohittaa useilla perinteisillä kansantalouden mittareilla mitattuna kilpailijansa. Euroopan osuus maailmankaupasta on 30–40 prosenttia. Euroopassa on sotilaita aktiivipalveluksessa enemmän kuin USA:ssa tai Japanissa ja Euroopan valtioilla on ydinase käytettävissään.

Suhteessa muihin maanosiin Euroopalla on melko hyvät mahdollisuudet saada hallintaan sellaiset keskeiset maailmanlaajuiset tulevaisuuden ongelmat kuin väestönkasvu, köyhyys ja ympäristötuhot. Väestön vanheneminen koetaan ongelmaksi. Vanhenemisen aiheuttamat haitat voidaan korjata perhepolitiikan ja rationaalisen pakolais- ja siirtolaispolitiikan keinoin. Köyhyys on maailmanlaajuisesta näkökulmasta Euroopassa pääosin sisäisen tulonjaon kysymys. Ympäristöongelmat ovat erityisesti Itä-Euroopassa vakavia, mutta Euroopalla on tieteellisteknisten valmiuksiensa ja vahvan ympäristötietoisuutensa ansiosta hyvät mahdollisuudet kääntää kehityksensä suuntaa. Uskottavuus edellyttää kuitenkin, että Eurooppa korjaa ilmiselvät epäkohtansa. Ruokahuolto ei saa perustua tehoaanviljelyyn, joka samalla heikentää kehitysmaiden ravinnontuotantoa (esimerkiksi Belgian ja Hollannin tehomaatalous). Ilmaston muutos ja happosateet ovat toinen näkyvä ongelma, jonka ratkaisuihin ei ole varaa viivyttelyyn.

Myös Euroopan väkiluku, erityisesti taajikmin asutuilla alueilla, on liian korkea kestävä kehityksen kannalta. Eurooppa ei voi vaatia kehitysmailta perhesuunnittelua, ellei se kykene hallittuun väestöpolitiikkaan omalta osaltaan.

Toisen maailmansodan jälkeisessä kehityksessä eräs Euroopan tärkeimpiä saavutuksia on rauha, jota taloudellis-poliittisella integraatiolla on vahvistettu. Balkania ja entisen Neuvostoliiton tasavaltoja lukuun ottamatta sodan uhkaa ei Euroopan alueella ole näkyvissä.

Rauha nojaa demokratiaan, jota ei länsimaissa merkityksessä ole muualla kuin taloudeltaan vakaissa ja vauraissa maissa. Demokratia yhteis-

kunnan järjestäytymisen perustana on nuori ilmiö. Euroopassakin se on saanut parlamentaarisen demokratian muodon vasta 1900-luvulla.

Euroopassa on rauhan ja suotuisan talouskehityksen aikana tuudittauduttu ehkä liian optimistisesti uskoon, että talouskasvu, demokratia ja vakaat olot tukevat aina ja kaikkialla toisiaan. On uskottu, että taloudeltaan voimakkaasti kehittyvät maat ovat demokraattisia, tai ainakin, että vauraus tuo mukanaan demokratian. Maailmantalouden viimeaikainen suuntaus ei tue tätä ajatusta. Lähes kaikki uuden voimakkaan talouskasvun maat ovat länsimaisen demokratian lähtökohdista entisiä diktatuureja taikka keskusjohtoisia suljettuja maita, joissa laiminlyödään kansalais- ja ihmisoikeuksia.

Uudet teollisuusmaat muodostavat maailmanlaajuisen vyöhykkeen. Sen Aasian puoleisessa päässä on Kiina, jonka talouskasvu on jo kahtena peräkkäisenä vuonna (1992 ja 1993) ollut 13 prosenttia. Amerikan puoleisessa päässä ovat Argentiina, Chile ja Meksiko, joiden kaikkien talouskasvu nousi viime vuonna myös lähemmäksi kymmentä prosenttia. Euroopassa Turkin talouskasvu on ollut seitsemän prosenttia. Näiden väliin jää lukuisia, pääosin Aasian voimakkaan talouskasvun maita, kuten Indonesia, Vietnam, Taiwan ja Hongkong.

Euroopan suotuisa taloudellinen kehitys perustuu ajatukselle, että tuotannon, kaupan ja työelämän pelisääntöjä ei olennaisesti rikota. Maailmankaupassa on kuitenkin merkkejä menettelytapojen kovenemisesta pääoma-, pankki- ja vakuutusaloilla, mutta myös perinteisillä teollisuuden ja palvelun aloilla. Kurinalaisuuteen tottuneen Euroopan mahdollisuudet uudessa talous- ja yrityskulttuurissa voivat olla aiempaa heikommät. Euroopan sisällä talouselämän vanhojen pelisääntöjen murtumista osoittavat monet korruptio- ja väärinkäytöstopaukset.

Poliittiset valtapyrkimykset voivat tulevaisuudessa horjuttaa Euroopan vakaata yhteiskuntakehitystä. Vahva Euroopan unioni olisi suurvallta, joka joutuisi ottamaan kantaa tai osallistumaan merkittäviin konflikteihin. Kuten kaikissa valtaa omaavissa yhteisöissä myös Euroopan sisällä käydään taistelua vaikutusvallasta ja johtajuudesta. Euroopan vanhojen mahtivaltioiden valtapyrkimykset eivät ole yhdentymisen myötä täysin kadonneet. Esimerkiksi Ranska ja Saksa olisivat ilman Euroopan yhdentymistä jääneet syrjään maailmanpolitiikasta. Unionin kautta ne pääsevät vaikuttamaan koko maanosansa kautta ja nimissä maailman kehitykseen.

Läntisen Euroopan sisäinen valtatasapaino on näyttänyt sodan jälkeen hyvältä. Tähän on vaikuttanut osaltaan ensin kylmän sodan yhdistävä ilmapiiri ja rautaesiripun kaatumisen jälkeen toiveikkuus yhtenäisestä Euroopasta, mitä suotuisasti edennyt taloudellinen integraatio on lisännyt. Siitä huolimatta Euroopassa on edelleen piileviä jännitteitä köyhän etelän ja rikkaan pohjoisen, idän ja lännen, katolisen ja protestanttisen sekä germaanisen ja latinalaisen kulttuurin välillä. Reuna-alueiden suurten valtioiden eli islamilaisen Turkin ja ortodoksis-slaavilaisen Venäjän ongelmat odottavat yhä ratkaisujaan.

Väestöllinen moninaisuus on parhaimmillaan talouden, tieteen ja taiteen kukoistuksen lähde, mutta siinä piilee myös ristiriitojen siemen. Eurooppa ja Amerikka ovat tässä suhteessa erilaisia. Eri puolilta maailmaa Amerikkaan muuttaneita ovat yhdistäneet kieli, talous ja valtio, mutta myös voimakas halu olla amerikkalainen. Eurooppaa on vuosituhansia rakennettu eri kansojen oman kielen, talouden ja kulttuurin varaan. Amerikassa siirtolaiset ovat saaneet välittömästi täydet kansalaisoikeudet. Euroopassa runsaat 15 miljoonaa laillista maahanmuuttajaa asuu, tekee työtä ja maksaa veroja ilman oikeuksia yhteiskunnallisessa elämässä. Saksassa on vuosikymmeniä ollut miljoonia turkkilaisia, jotka ovat osaltaan luoneet Saksan talousihmeen. He ovat vielä toisessa ja kolmannessa polvessa poliittikasta, tieteestä ja kulttuurista syrjässä. Heillä ei ole edes äänioikeutta.

Eurooppalaisten syntyvyyden laskun ja erityisesti islamilaisien siirtolaisten korkean syntyvyyden takia Euroopassa on jo useita alueita, joissa väestön enemmistö on ulkomaalaisia. Tällä on heijastusvaikutuksia kansalaisoikeuksien kehittämiseen ja alueellisen demokratian etenemiseen. Maastrichtin sopimuksen mukaisesti Euroopan unionin alueella asuville unionin kansalaisille on annettava kunnallisvaaleissa sekä Euroopan unionin parlamentin vaaleissa äänioikeus ja vaalikelpoisuus kansallisen tason oikeuksista riippumatta. Unionin kansalaisuus on tarkoitus määritellä vuoden 1996 huippukokoukseen mennessä.

Euroopan väestön eroja ei ylhäältä tulevalle mahtikäskyllä poisteta. Mitä pitempään ongelmat jätetään ratkaisematta, sen syvemmälle ristiriidat syöpyvät. Työttömyyden ja köyhyyden ongelma muuttuu useissa Euroopan maissa sosiaalisesta poliittiseksi. Eräät poliittikan tutkijat pitävätkin Balkanin tapahtumia loogisena seurausena eri kulttuurien vuosisataisista jännit-

teistä. Heidän mukaansa muu Eurooppa voi ajautua samaan tilaan.

Enemmistöjen ja vähemmistöjen suhteet ovat kaikkialla maailmassa herkkiä asioita. Uskonnollisten, rodullisten ja kulttuuristen raja-aitojen murtaminen vaatii aikaa. Viime aikoina on arvioitu, ettei positiivinen käsitys Amerikasta kulttuurien sulatusuunina olekaan perusteltu. Alakulttuurit elävät siellä omaa elämäänsä ja niiden väliset eturistiriidat voivat johtaa sielläkin konfliktiin. Pitkään kansallisesti järjestäytyneet eurooppalaiset pystyivät sulattamaan vain hitaasti integraation, kansainvälistymisen ja maahanmuuton synnyttämää elämän perusarvoihin ulottuvaa erilaisuutta. Erityisen vaikeata se on omassa maassa ja omalla asuinalueella.

Olenneista Euroopan tulevaisuudessa on kuitenkin Euroopan ekologisen, sosiaalisen ja muun hyvinvoinnin nojautuminen taloudelliseen kasvuun. Jos Euroopan taloutta ja erityisesti sen uusia kasvutekijöitä uhkaa jälkeenjääneisyys, Euroopan koko hyvinvointi vaarantuu.

3.2.2 Euroopan talouden rakenteellisista vaaratekijöistä

Koska Suomen tulevaisuus sitoutuu kiinteästi Euroopan talouteen, eritellään seuraavassa Euroopan taloutta uhkaavia rakenteellisia pitkän aikavälin vaaratekijöitä.⁶

Tuotanto ja markkinat. Euroopan kansantaloudet ovat viimeisten kolmen vuosikymmenen aikana muutamia nousuhuippuja lukuun ottamatta menettäneet vahvuuttaan. Läntisen Euroopan kansantuotteen kasvu on laskenut 1960-luvun viidestä prosentista 1970-luvulle tultaessa kahteen prosenttiin. 1980-luvun muutaman nousuhuipun jälkeen 1990-luvulle tultaessa kasvu on jäänyt nolnaan. Jo vauraalla 1980-luvulla Eurooppa menetti osuuksiaan maailmanmarkkinoilla, vaikka markkinat ja Euroopan vienti kasvoivat. Olisi harhaanjohtavaa katsoa Euroopan huonontuneen kilpailuaseman johtuvan yksinomaan ohimenevästä lamasta.

Kilpailijatahoista USA:n nousu on jo alkanut. Eräiden Aasian maiden kasvuluvut ovat 5–10 prosenttiin luokkaa. On epävarmaa, muodostuuko odotettavissa olevasta Euroopan noususta tilapäinen kuten 1980-luvulla vai kääntyykö Eurooppa pysyväälle nousu-uralle. Samoin on epä-

⁶ Pitkän aikavälin vertailut perustuvat pääosin Paul Kennedyn teoksiin *Preparing for the Twenty-First Century 1993 ja Rise and Fall of the Great Powers 1988*.

selvää, riittääkö nousun etuja vain Saksalle, Englannille ja Ranskalle sekä ratkaiseeko nousu massatyöttömyyden. Rakenteellisen työttömyyden ja köyhtymisen kierre on joka tapauksessa edennyt useissa Euroopan maissa niin syvälle, että lyhyt nousu ei ehdi kunnolla tervehdyttää koko Eurooppaa.

Läntinen Eurooppa on kadottanut viime vuosikymmeninä huomattavia osuuksia kokonaisista tuotannonaloista. Tämä koskee niin vanhoja raaka-aine- ja työvoimavaltaita kuin uusia pääoma- ja tietovaltaisia aloja. Seuraavat vientiosuuksia kuvaavat prosenttiluvut havainnollistavat kilpailun lähtökohtia uusilla, lähitulevaisuudessa tärkeillä aloilla:⁷

mikroelektroniikka		-tietokoneet	
1980	1992 ⁸	1980	1992
USA 18 %	Japani 23 %	USA 39 %	USA 22 %
Japani 13 %	USA 22 %	Saksa 12 %	Japani 20 %
telekommunikaatio		työkoneet, robotit	
1980	1992	1980	1989
Saksa 17 %	Japani 26 %	Saksa 26 %	Japani 23 %
Ruotsi 15 %	USA 15 %	USA 14 %	Saksa 21 %

Uuden teknologian hyödyt ja haitat kumuloiduvat nopeasti ja laveasti. Läntisestä Euroopasta, kuten muistakin maailmantalouden painopistealueista, on tullut uudella tavalla haavoittuva, kun se joutuu turvautumaan toisten osaamiseen yhä enenevässä määrin myös vanhoilla tuotannonaloilla. Esimerkiksi eurooppalaiset suuret teollisuuden työkoneet tai pienet kotitalouksien laitteet vaativat toimiakseen Euroopan ulkopuolelta tuotavia komponentteja.

Euroopan talusalueen sisämarkkinat ovat vahvat. Sen sijaan uusille markkina-alueille, kuten Kiinaan ja Kaakkois-Aasiaan, Eurooppa ei ole pystynyt suuntautumaan yhtä nopeasti kuin esimerkiksi USA. USA:n viennin Kiinaan oletetaan kasvavan edelleen voimakkaasti sen jälkeen, kun USA luopui ihmisoikeusloukkauksiin nojaavista kaupan rajoitteista. Kiina on siirtynyt maailman kymmenen suurimman kauppamaan joukkoon. Sen viennin ja tuonnin odotetaan nelinkertaistuvan kymmenessä vuodessa.

Investoinnit ja säästäminen. Pääomien vapautumisen tuomasta rahoituksen helpottumisesta

huolimatta säästäminen on edelleen uusien investointien tärkeä perusta. Kuten seuraavasta taulukosta ilmenee, kotimainen säästämisaste eli kotitalouksien, yritysten ja julkisen sektorin säästöjen summa suhteessa bruttokansantuotteeseen (%) on ollut Japanissa pitkään korkea.⁹

	1961—70	1971—80	1981—90	1991
USA	11	9	5	3
Japani	26	25	21	23
Itävalta	18	18	14	15
Suomi	16	14	10	—2

Japani on investoinut tulevaan talouteensa paljon. Sen mahdollisuuksia sijoittaa tulevaisuuden aloille kuvaavat seuraavat luvut.

Maailman sadasta suurimmasta yrityksestä lähes puolet on jo vuosia ollut japanilaisia. Vuonna 1993 kymmenen suurimman yrityksen joukkoon on japanilaisten lisäksi mahtunut vain yksi muu (amerikkalainen) yritys. Maailman sadasta suurimmasta pankista kolmasosa oli 1990-luvun alussa japanilaisia. Vuonna 1993 kymmenen suurimman pankin joukossa oli kahdeksan japanilaista. Yhdeksäntenä ja ainoana eurooppalaisena pankkina oli Ranskan valtion omistama pankki. Kymmenennellä sijalla oli vielä edellisenä vuonna 17. sijalla ollut Kiinan pankki. Maailman kymmenestä suurimmasta vakuutusyhtiöstä seitsemän oli japanilaista, kaksi englantilaista ja yksi amerikkalainen.¹⁰

Säästämisen määrän lisäksi olennainen tekijä on säästämisen rakenne. Euroopassa säästäminen on ollut pääosin julkista, tyypillisimmillään eläkesäästämistä. Yksityisen säästämisen rakenteelliset mekanismit ovat Euroopassa 1900-luvun lopulla suhteessa Japaniin ja USA:han heikentyneet. Sosiaalietuuksien ja julkisten palvelujen yleistyttyä ja nykyisen sukupolven perittyä asunnot eurooppalaisten ei enää välttämättä ole tarvinnut säästää asuntoa, vanhuudenturvaa tai opiskelua varten.

Tuotannon tehostaminen. Toisin kuin Euroopassa Japanissa maan pienuus ja myöhäinen teollistuminen ovat pakottaneet tehostamaan tuotantoa. Japanin maapinta-ala on vain 0,3 prosenttia maapallosta ja väestö vain kaksi prosenttia maailman väestöstä. Koska luonnonvarat ovat olemattomat, tuotanto on täytynyt rakentaa ulkoa tuodun materiaalin jalostuksen va-

⁷ Paul Kennedy Preparing for the Twenty-First Century. 1993.

⁸ UN International Trade Statistics 1992.

⁹ KOP Talouskatsaus 1994:2.

¹⁰ Fortune. August 22, 1994.

raan. Ahkeruuden, säästäväisyyden ja rationaalisuuden ihanne on iskostunut vahvasti yhteiskuntaan.

Työtilastojen mukaan japanilaiset tekevät töitä 220 tuntia vuodessa enemmän kuin amerikkalaiset ja 500 tuntia enemmän kuin saksalaiset ja pohjoismaalaiset. Olennaista tulevaisuuden kannalta on kuitenkin Japanin etumatka seuraavissa keskeisissä 2000-luvun tuotannon tehostumisen tekijöissä: automaatio, robotit, keksinnöt ja patentit. Japanilaisten on arvioitu omistavan noin 70 prosenttia maailman teollisuusroboteista. Ne työskentelevät tauotta, säästävät energiaa ja materiaaleja ja ovat ohjelmoitavissa tarpeen mukaan eri tehtäviin. Uusien patenttien määrä Japanissa on ollut viime vuosina kolminkertainen USA:han ja nelinkertainen johtaviin Euroopan maihin nähden. Noin 40 prosenttia kaikista maailman patenttiin johtaneista keksinnöistä arvelaan tulevan Japanista.

Johtopäätösten tekeminen edellä esitetyistä luvuista on epävarmaa, koska tuotannon tehoa ja innovaatiovoimaa kuvaavat tilastot ovat käsitteiltään ja mittasuureiltaan vaikeasti verrattavia. Esimerkiksi Japanin suuret patentti- ja keksintöluvut selittyvät osin muita maita väljemmästä hakemuskäytännöstä. Lisäksi Japanissa patentit ja keksinnöt jaotellaan pieniksi osiksi. Työtilastojen vertailussa on otettava huomioon työelämän lähtökohtaerot: Japanin luvut koskevat työssäkäyviä, jotka ovat pääasiallisesti miehiä.

Koulutus, tutkimus ja tuotekehitys. Osaamista on vieläkin vaikeampi verrata kuin tuotannon tehostamista. Joitain suuntaa antavia vertailutietoja on kuitenkin esitettävissä.

Eurooppa on hyvän koulutuksen maanosa. Ero varsinkin peruskoulutuksen tasossa Euroopan ja USA:n välillä on selvä. Sen sijaan EU-maiden suurten erojen vuoksi ns. ylemmän asteen koulutuksessa Eurooppa on jäänyt jälkeen. EU-maissa keskimäärin vain yksi kolmasosa nuorista osallistuu ylemmän asteen koulutukseen. Vastaava osuus on USA:ssa selvästi yli puolet ja Japanissa puolet.

USA:n ja Japanin koulutuksen vahvuus verrattuna Eurooppaan on kiteytettävissä tehokkuuden tavoitteluun ja kaiken lävistävään kilpailuhenkeen. USA kilpailee erityisesti lahjakkuuksista. Se avaa ovensa auliisti eri puolilta maailmaa tuleville eri alojen huipputaloustalenteille. USA saa edelleen valtaosan tieteen Nobel-palkinnoista. Japanissa tavoitteellinen ja tehokas koulutus alkaa lastentarhoista. Molempien koulutusjär-

jestelmille on yhteistä opiskelun nopeus. Japanissa huipputaloustalenteet siirtyvät lyhyen korkeakouluopiskelun jälkeen suuryrityksiin soveltavan tutkimuksen ja tuotekehittelyn palvelukseen.

Kritiikki Euroopan koulutusrakenteita kohtaan on useissa Euroopan maissa kasvanut. Katsotaan, että kilpailukykyisen uuden teollisuuden pohjana olevat luonnontieteet ja tekniset tieteet ovat jääneet liian heikoiksi suhteessa kilpailijoihin. Peruskoulutus aloitetaan liian myöhään ja se kestää liian kauan. Useilla vahvaa innovaatiokykyä vaativilla tuotantoaloilla yli 30-vuotiaina valmistuvien, pelkästään koulua käyneiden katsotaan käytännön liike-elämän vaatimuksiin nähden menettäneen jo parhaat vuotensa.

Euroopalle tunnusomainen hyvä peruskoulutus voi rapautua nopeasti ja huomaamatta. Esimerkiksi Englannissa tehtyjen selvitysten mukaan yksi viidestä nuoresta aikuisesta tarvitsee apua pystyäkseen laskemaan yksinkertaisia laskutoimituksia. Yhdellä seitsemästä on vakavia vaikeuksia lukemisessa. Jos peruskoulutuksen tason laskua koskevat tiedot pitävät paikkansa, ongelma on paitsi opetus- ja sosiaalipoliittinen myös talouspoliittinen. Niin tuotanto kuin palvelukin vaativat osaamista. Aiemmin yksinkertaisena pidetty mekaaninen tehdastyökin edellyttää nykyään yhä monimutkaisempien ja kalliimpien ohjaus- ja valvontalaitteidensa takia vähintään hyvää luku- ja kirjoitustaitoa. Useimmiten vaaditaan myös nopeaa reaktiokykyä ja valmiutta ongelmien ratkaisuun.

Japani on investoinut myös tieteeseen ja tutkimukseen. Japanissa arvioidaan olevan tiedemiehiä ja insinöörejä prosentuaalisesti eniten maailmassa. Siellä katsotaan tutkimus- ja kehittämistehtävissä toimivan enemmän ihmisiä kuin Englannissa, Ranskassa ja Saksassa yhteensä. Euroopan unionin budjetista on vuosikymmeniä 70–90 prosenttia ohjattu maatalouteen ja aluepolitiikkaan. Tutkimuksen ja tuotekehityksen osuus on nykyisinkin vain noin neljä prosenttia. Vaikka erityisesti Saksassa ja Ranskassa tutkimukseen on sijoitettu runsaasti voimavaroja, EU-maissa tutkimuksen ja tuotekehityksen osuus kansantuotteesta on keskimäärin vain 1,5 prosenttia. Vastaava luku USA:ssa on 2,8 prosenttia ja Japanissa 3 prosenttia.

Työttömyys. Euroopan työttömyys on pitkän aikavälin rakenteellinen ongelma. 1960-luvulta lähtien Länsi-Euroopan työttömyys on kaksinkertaistunut kunakin vuosikymmenenä. Työttömyysaste oli 1960-luvulla kaksi prosenttia, 1970-luvulla viisi prosenttia ja 1980-luvulla jo 10 pro-

senttia. 1990-luvun alussa työttömyys on ollut 10—13 prosenttia. Euroopan reuna-alueilla ja maaseudun syrjäisissä osissa pitkäaikainen pysyvä työttömyys on jo parin vuosikymmenen ajan ollut tosiasiaa 15—20 prosenttia. 1990-luvun piirre on työttömyyden leviäminen keskuksiin ja vauraisiin teollisuuskaupunkeihin. Toinen piirre on pitkäaikaistyöttömyyden pysyvä korkea taso: vuonna 1992 EU:n työttömistä yli 40 prosenttia oli pitkäaikaistyöttömiä.

Tunnusomaista Euroopan työttömyydelle on nuorten suuri osuus. Tämä kehitys on jatkunut jo 10—15 vuotta. Vuonna 1980 oli alle 25-vuotiaita työttöminä esimerkiksi Espanjassa 30 prosenttia, Italiassa 21 prosenttia, Belgiassa 19 prosenttia ja Ranskassa 15 prosenttia. EU-maista vain Saksassa ja Luxemburgissa nuorisotyöttömyys on säilynyt alhaisena (4—5 %). Vuonna 1993 nuorisotyöttömiä oli vähiten Saksassa (5 %) ja eniten Espanjassa (38 %). Vastaava luku oli Italiassa 31 prosenttia, Irlannissa 28 prosenttia, Ranskassa 23 prosenttia ja Belgiassa 20 prosenttia.¹¹

On mahdollista, että automaation eteneminen syö perinteisillä teollisuuden ja tuotannon aloilla edelleen työpaikkoja. Näin arvioidaan käyvän meneillään olevasta taloudellisesta noususta huolimatta. Maataloudessa on ehkä odotettavissa biotekniikan ja rationalisoinnin läpimurto. Maataloudessa työskentelee esimerkiksi Ranskassa yhä vielä kuusi prosenttia ja Italiassa yhdeksän prosenttia väestöstä. Vastaava luku USA:ssa on vain kolme prosenttia.

Vaikka Eurooppa pääsisi takaisin nopean talouskasvun uralle, massatyöttömyyden ja köyhymisen aiheuttamat sosiaaliset jännitteet eivät korjaannu hetkessä. Niiden syyt ovat rakenteellisia. Tulevaisuuden uudet työpaikat ovat kahdenlaisia, yhtäältä huippukoulutusta vaativia ja toisaalta mitään koulutusta vaatimattomia yksinkertaisia palvelutehtäviä. Viimeksi mainituista osan täyttävät pakolaiset ja siirtolaiset. On pelättävissä, että huomattava osa ammattitaitoisesta työväestöstä ja alemmasta toimihenkilöstöstä jää työmarkkinoiden ulkopuolelle tai joutuu tyytymään epäsäännöllisiin työsuhteisiin. Teknisen kehityksen ja kovenevan kilpailun vuoksi kaikilla aloilla etsitään parhaita, mieluiten nuoria menestyjiä. Pienikin heikkous riittää syrjäyttämään ihmiset, jotka vielä tämän päivän mittapuun mukaan ovat hyvin koulutettuja ja osaavia.

Massatyöttömyys on vaikeuttanut hyvinvoinnin tasausyrityksiä. Euroopan tilastoviraston

mukaan kokonaistuotannolla henkeä kohden mitaten elintasoerot ovat EU-maiden välillä kasvaneet 1990-luvun alussa.

Vuonna 1992 Eurostatin mukaan Kreikan kansantuote henkilöä kohti oli 38 prosenttia EU-maiden keskiarvosta, Portugalin 50 prosenttia, Irlannin 69 prosenttia, Espanjan 73 prosenttia ja Britannian 89 prosenttia. Rikkaiden maiden joukossa olivat Tanska (136 %), Luxemburg (134 %), Saksa (119 %), Ranska (113 %), Belgia (107 %), Italia (106 %) ja Hollanti (104 %). Kun Euroopan unionin keskimääräistä elintasoa merkitään luvulla 100, ovat entisen DDR:n luvut 30—35, Hampurin 209, Darmstadtin 173 ja Ylä-Baijerin 155.

Teollisuuspolitiikka. Kiristytvä kansainvälinen kilpailu vaatii suuria investointeja tutkimukseen ja tuotekehitykseen. Lääketiede, mikrobiologia, geeniteknikka, materiaalteknikka, ympäristöteknikka ja tietotekniikka ovat jo nyt aloja, joilla suurenkin eurooppalaisen maan voimavarat ovat riittämättömät. Onnistuessaan yhdyttyvä Eurooppa pystyy kokoamaan hajallaan olevat voimavaransa.

Yhteistä eurooppalaista teollisuuspolitiikkaa varten on luotu Euroopan unionin tutkimuksen puiteohjelmat. Ne suuntautuvat soveltavaan tutkimukseen ja tuotekehitystä edeltävään tutkimukseen. Tutkimusalat on pyritty valitsemaan siten, että ne vahvistavat eurooppalaisten yritysten tiedollista ja tuotannollista pohjaa tärkeillä teollisuuden ja palveluiden aloilla. Rahoitettavat hankkeet ovat vähintään kahden jäsenmaan yritysten ja tutkimuslaitosten yhteisiä. Suuret kilpailukykyiset yritykset voivat tehokkaasti hyödyntää puiteohjelmia, mutta myös pienet yritykset hyötyvät yhteistutkimuksista. Perusteknologioiden kehittäminen sopii parhaiten suurille yrityksille, pienille taas perusteknologioiden monet erityissovellutukset.

Koko Euroopan yhtenäisen teollisuuspolitiikan heikkous on poliittisessa päätöksenteossa. Euroopan poliittinen ja taloudellinen yhentyminen ei ole vielä edennyt niin pitkälle, että yleinen eurooppalainen taloudellinen etu kykenisi ohittamaan kansalliset edut. Tämä näkyy esimerkiksi teräs- ja telakkateollisuudessa, joita Euroopan yhteisö on viimeisten 10 vuoden aikana yrittänyt rationalisoida heikoin tuloksin. Yhteistyö ei ole onnistunut edes niin tärkeässä investoinnissa tulevaisuuteen kuin eurooppalainen luotijunaliikenne. Ranska ja Saksa ovat ajaneet omia teknisesti yhteensovittamattomia ratkaisujaan. Kuitenkin on ollut jo pitkään nähtävissä,

¹¹ Eurostat.

että taloudellisin ja ympäristöllisin perustein Euroopan suurkaupungit yhdistävä toimiva, nopea junaliikenne on välttämättömyys.

Kun Euroopan unioni kokoaa Euroopan tutkimus- ja kehitysvaimavarat, se voi välttää voimavaroja tuhlaavat ja kehitystä hidastaneet päällekkäisyydet. Samalla uhkaavat kuitenkin keskitettyjen suurten organisaatioiden ongelmat: aidon kriittisen keskustelun heikentyminen ja havaittujen virheiden hidas korjaaminen. Innovaatio ja byrokratia eivät missään sovi luontevasti yhteen. Siksi Euroopassa toimii myös tutkimusyhteistyöelin EUREKA, jossa päätökset tehdään alhaalta ylöspäin. Siinä kahden tai useamman maan yritykset voivat ehdottaa tutkimusaiheita, joita EUREKA sitten koordinoi.

Tutkimus- ja kehitystyö on riskialtista. Esimerkki siitä on tarkkatelevisio. Japani ja Eurooppa pyrkivät etulyöntiasemaan analogisen tarkkatelevision (HDTV) kehittämisessä. USA odotti kongressin teknologian arviointitoimiston (OTA) selvittäessä asiaa. USA:ssa päätettiin ryhtyä kehittämään digitaalista tarkkatelevisiota, vaikka nähtiin sen toteutumisen olevan epävarmaa lähitulevaisuudessa. Analogiseen tarkkatelevisioon sijoitettiin Japanissa jo vuodesta 1964 alkaen ja EY:ssä useiden vuosien ajan runsaasti varoja. Keskitetysti tehdyn tutkimuksen huono muuntamiskyky hidasti hankkeen lopettamista. Japanissa analoginen tekniikka saatiin valmiiksi, mutta se osoittautui jo syntyessään vanhentuneeksi. Syynä oli digitaalitekniikan odotettua paljon nopeampi edistyminen kuvankäsittelyssä.

Henkinen tila. Taloudellisen kasvun eräs usein taka-alalle jäävä ulottuvuus on väestön henkinen tila. Euroopan voimana pidetään sen kansojen vahvaa sivistysperintöä, vaikka tällöin helposti sivuutetaan eri aikakausien, väestöryhmien ja alueiden huomattavat erot.

Euroopan unioni ja sen meneillään oleva uusi vaihe on pakottanut arvioimaan eurooppalaisuutta uudelleen. Euroopan unionin pyrkimykset laajentua itään ja Venäjän uusi tilanne vaativat myös uudenlaista ajattelua. 1990-luvun alusta Eurooppa-tietoisuus on voimistunut. Eurooppa etsii uutta yhteistä identiteettiä. Osoituksena tästä ovat esimerkiksi uudet eurooppalaiset kirjasarjat ja uusien eurooppalaisten kirjojen ilmestyminen yhtä aikaa kuudella kielellä.

Kun Eurooppa ja sen osakulttuurit ovat kukoistaneet, vallalla on ollut vahva päämäärätietoisuus. Päämäärä on silti usein jäänyt vain ihmisten mielissä olevaksi. Keskiajalla tällainen yhteinen suuri päämäärä oli Jumalan yhteyden

tavoittelu. Valistuksen aatteiden ja ensimmäisen teollisen vallankumouksen vaikutuksesta päämäärä tuli konkreettisemmaksi, myös ihmisten aineellista hyvinvointia koskevaksi. Siten se muotoutui sekä ihmisten ajattelua hallitsevaksi edistysuskoksi että materiaaliseksi hyväksi. Tieteellinen totuus, edistys, yksilön loukkaamattomuus, talouskasvu, tasa-arvo ja tasainen hyvinvointi ovat kaikki katsottavissa eurooppalaisia koskettavan yhteisen päämäärän osiksi.

Taloudellisen nousun ja elinkeinoelämän vilkastumisen näkökulmasta Euroopalta puuttuu yhteinen päämäärä, mikä on ehkä myös Euroopan taloudellis-poliittisen yhdentymisen vaikeuksien taustalla. Taloudellinen voitto USA:sta ja Japanista ei riitä eurooppalaisia uuteen kuokistukseen nostavaksi yhdistäväksi voimaksi. Euroopan yhdentymiskuvassa korostuvat toistaiseksi positiivisten tavoitteiden sijasta liiaksi suojelevat ja torjuvat lähtökohdat — integroidutaan jotakin vastaan.

Euroopan olisi löydettävä monille läntisen Euroopan maille tunnusomainen sotien jälkeisen jälleenrakentamisen ja taloudellisen nousun ilmapiiiri. Sen pitäisi päästä eroon vanhan maanosan maineesta ja tunnelmasta. 1990-luvun taitteessa Berliinin muurin sortumista ja Ranskan vallankumouksen 200-vuotisjuhlia seurasi lyhyt muutaman vuoden toiveikkuus uudesta yhtyneestä Euroopasta. Innostus katosi taloudellisen laman pitkittyessä, Venäjän poliittisen tilanteen muututtua epävarmaksi ja Maastrichtin sopimuksen mennessä kangerrellen läpi.

Talous ei yksin selitä henkistä ilmapiiiriä. Vuosisatoja eurooppalaista yhteiskuntaa ylläpitäneet instituutiot — perhe, uskonto, isänmaa ja valtio — ovat 1900-luvulla heikentyneet ja kunnioitus niitä kohtaan on laskenut. Vaikka ihmiset epävarmoina aikoina etsivät turvallisuuden tunnetta perheestä, on se yhteiskunnan kokoajana ja voiman lähteenä heikompi suhteessa aikaisempaan taikka suhteessa esimerkiksi Aasian kulttuureihin. Euroopassa perheen merkitys on kaventunut ja yksilön eduntavoittelu vahvistunut. Uskontoon suhtaudutaan aiempaa välinpitämättömämmin. Isänmaa aatteellisenä käsitteenä on kansainvälistymisen ja integroitumisen edessä uudenlaisten paineiden kohteena. Jopa vahvan valtion maissa kuten Saksassa, Ranskassa ja Pohjoismaissa valtiota ei enää entiseen tapaan koeta yhteisen edun ajajaksi.

Kansalaisten epäluottamus ja tyytymättömyys purkautuu vailla tarkkaa suuntaa vallassaolijoiden vastustukseksi. Vaaleissa ei äänestettä

enää niinkään jonkin puolesta vaan jotakin vastaan. Suurkaupunkien laitaosien slummeissa kytevä vihamielisyys, äärioikeiston nousu, ulkomaalaisten ahdistelu tai vahvat kansallisuusliikkeet ovat saman pohjavireen heijastumia. Uutta identiteettiä etsitään etnisestä taustasta sekä omasta kulttuurista ja uskonnosta. Raja yhteisyyttä lisäävän hedelmällisen kansallisuushengen ja vihamielisen nationalismin välillä on Euroopan historiassa ollut kuitenkin aina ohut.

Euroopan vahva henkinen perusta ja sivistys-traditio eivät ehkä kuitenkaan kestä, jos taloudellinen nousu ei riitä poistamaan massatyöttömyyttä ja sen myötä syvenevää eriarvoisuutta. Nuorisotyöttömyyden vähentäminen on henkisesti ilmapiirille tärkeää. Nousevaa Eurooppaa rakentanut Jacques Delors oli jäähyväispuheissaan varsin pettynyt, etenkin kun talousministerit eivät olleet valmiita rahoittamaan hänen työllisyysohjelmaansa.¹²

Taloudelliselta nousulta odotetaan laman jälkeen paljon. USA näyttäisi talousnousussaan ainakin alkuvaiheessa onnistuneen Eurooppaa paremmin mobilisoimaan kansalaisensa töihin kasvua luomaan ja sen tuloksia odottamaan. Euroopassakin taloudellista nousua vauhdittavaa henkistä vireyttä ja innostusta on nähtävissä selvemmin Saksassa ja Norjassa, joissa molemmissa työllisyys on hyvä.

3.2.3 Suuret pitkän aikavälin valinnat

Euroopan lähitulevaisuuden suurin ongelma on, kuinka saavuttaa vakaa talous ja korkea työllisyys sekä taata nykyinen elintaso. Pitkällä aikavälillä Euroopan on löydettävä ratkaisuja maailman ekologiin, väestöllisiin ja sosiaalisiin ongelmiin. Ne on saatava ainakin alueellisesti hallintaan.

Euroopan tulevaisuuden suuret valinnat koskevat 1) talouskilpailuun osallistumista ja sen pelisääntöjä, 2) valtion roolia ja tehtäviä kansallisella ja eurooppalaisella tasolla, 3) lähialueiden köyhyyden ja sen aiheuttamien muuttopaineiden torjumista sekä 4) ympäristötuhojen estämistä ja 5) vastuuta maapallon tulevaisuudesta. Kaikki nämä valinnat, jotka kytkeytyvät toisiinsa, edellyttävät selkeää poliittista linjaa, vahvaa päätöksentekoa.

Taloukasvu ja talouskilpailun pelisäännöt. Eurooppa jatkaa kuten tähänkin asti kilpailua

taloudellisesta kasvusta. Sen on kuitenkin määriteltävä, millaisin talouselämän pelisäännöin se itse jatkaa ja kuinka se vaatii muita 2000-luvulla jatkamaan.

Demokratia, ihmisoikeudet, lasten asema ja naisten tasa-arvo, ympäristönsuojelu, työsuojelu ja vähimmäistoimeentulo ovat olleet laajalti 1900-luvun jälkipuoliskolla länsimaiden kannattamia yhteisiä arvoja. Taloudellisen kilpailun kiristytessä Euroopassa on syntynyt paineita antaa periksi voimille, jotka kunnioittavat vähemmän näitä arvoja. Kilpailun ehtojen kiristymisen rinnalla olisi syytä korostaa kansainvälisen kaupan yhteisten pelisääntöjen kehittämistä ympäristöarvojen ja työntekijöiden sosiaalisten oikeuksien näkökulmasta. Tätä ei saa kuitenkaan käyttää protektionistisena tekosyynä estämään kehitysmaiden tuotteiden pääsyä läntisille markkinoille.

Nykyisessä maailmantaloudessa menestys perustuu paljolti yhtäältä kerättyyn rikkauteen ja pääomiin ja toisaalta kilpailukykyyn eli kykyyn luoda kilpailijoitaan enemmän vaurautta. Tämä puolestaan perustuu tiedon tasoon ja osaamiseen. Tuoreessa sveitsiläisessä kilpailukykytutkimuksessa Euroopan valtiot hävisivät USA:lle ja Aasian maille. Tutkimuksessa kilpailukykyä määrittäviksi tekijöiksi katsottiin oman kansantalouden vahvuus, kansainvälistymisaste, julkisen vallan rooli taloudessa, rahoitus, talouden perusrakenteet, johtajien taidot, tieteen ja tekniikan taso ja väestön taidot. USA ja Singapore ohittivat kahdeksan vuotta johdossa olleen Japanin. USA:n nousua selitetään talouden joustavuudella, johtavalla asemalla uudessa teknologiassa ja alentuneilla työvoimakustannuksilla. Aasian maiden nopean ja vahvan nousun taustalla on halpa, melko hyvin koulutettu työvoima sekä omistautuminen työlle ja yrityksen menestymiselle.¹³

Euroopan on ratkaistava, miten se saa kilpailukykyään nostetuksi ja mihin yhteiskunnallisiin ja sosiaalisiin uhrauksiin se on valmis. USA:ssa työpaikkoja on syntynyt lisää, mutta palkkataso on alentunut niin, että pienipalkkaisista työntekijöistä ja toimihenkilöistä on syntymässä uusi köyhien ryhmä. Jos Eurooppa seuraisi halvan työn mallia, olisi vaarana paluu 1900-luvun alun yhteiskuntaan. Tällöin pieni osa väestöstä on erittäin kilpailukykyistä, kansainvälistä, korkeasti koulutettua ja hyvin palkattua. Suuri osa väestöstä työskentelisi matalapalkkaisilla palvelualoilla ja huomattava osa jäisi ehkä kaiken ulkopuolelle. Toisaalta Euroopalla ei ole myös-

¹² Ns. työllisyyden valkoinen kirja; Kasvu, kilpailukyky ja työllisyys 5.12.1993.

¹³ The World Competitiveness Report 1994. IMD.

kään varaa pitkään hukata 20 miljoonan ihmisen työpanosta, jos samaan aikaan sen kilpailijat työskentelevät täysipainoisesti.

Jos Eurooppa tehostaa tuotantoaan, kiihdyttää sen automatisointia ja saa korvatuksi roboiteilla halvimman työvoiman, se saanee takaisin menettämiään tuotannonaloja. Työttömyysongelmaa se ei kuitenkaan ratkaise.

Euroopan taloudellisten valintojen taustalla on myös sivistyksellisiä ja eettisiä arvoja. Muun muassa lääketiede on ollut Euroopan vahva ala. Vielä 20 vuotta sitten puolet uusista lääkkeistä kehitettiin EU-maissa, nyt niiden osuus on vain kolmannes. Amerikkalaisten osuus on noussut neljännekseen ja japanilaisten osuus 10 prosentista 22 prosenttiin. Lääketeollisuuden, aivan kuten biotekniikan, geeniteknologian ja muiden uusien tieteenalojen, arvioidaan siirtäneen huomattavassa määrin tuotantoaan ja tutkimustaan pois Euroopasta, koska valvonnan katsotaan olevan liian tiukkaa.

Muu maailma ei luonnollisestikaan pysy entisellään. Demokratiasta, tasa-arvosta, ympäristönsuojelusta ja muista hyvän elämän perustekijöistä keskustellaan laajemmin kuin koskaan ennen. Kansainvälistynyt media levittää tietoa paremmasta elämästä kaikkialle. Yleinen mielipide ja ihmisten arvot muuttuvat nopeasti. Tätä pidetään eräänä selityksenä sosialistisen järjestelmän nopealle kaatumiselle.

Kun läntiset yritykset laventavat markkinointaan ja kauppa avautuu, paineet läntisen sivilisaation arvojen omaksumisen kaikkialla maailmassa voimistuvat. Toisaalta Aasian, Afrikan ja latinalaisen Amerikan mailla on halu säilyttää omat traditionaaliset arvonsa ja elämäntapansa. Kaupan sääntöjen ulkopuolelle menevät vaatimukset koetaan kohtuuttomina ja loukkaavina, sillä eurooppalainen kulttuuri on nuorta suhteessa kiinalaiseen tai intialaiseen kulttuuriin.

Nousevan talouden maat saattavat katsoa Euroopan yhteiskunnalliset vaatteet tietoisiksi kaupan esteiksi. Ympäristöarvoja on katsottu käytetyn oman tuotannon suojeluun Euroopan sisälläkin. Suurin osa tuotannon ja kaupan suhteellisista etuista — pääomat, vauraat kotimarkkinat, toimiva poliittinen päätöksenteko, lainsäädäntö ja markkinointiverkostot — on ollut jo pitkään vauraissa länsimaissa. On ymmärrettävää, että Aasian maiden taloudelliset päättäjät eivät suostu luopumaan tärkeimmästä ja useille maille ainoasta suhteellisesta etuudesta — halvasta työvoimasta. Tosin Aasian maiden välillä on tässä suhteessa huomattavia eroja.

Aasian maat voivat pyrkiä vastatoimena USA:n ja Euroopan integraatiolle kokoamaan omat voimavaransa yhteen. Kiinassa on halpaa työvoimaa sekä raaka-aineita. Japanissa on tietoa ja taitoa. Toisin kuin aiemmin, määrä ja laatu ovat nykyisin yhdistettävissä. Poissuljettu ei ole Aasian sisäinen integroituminen niin pitkälle, että myös Siperian luonnonvarat saadaan tehokkaaseen käyttöön. Aasian taloudellisen perustan voimistuessa ja läntisten talouksien tullessa yhä riippuvaisemmiksi Aasian taloudesta lännen mahdollisuudet määrätä tuotannon, kaupan ja tekniikan pelisäännöistä vähenevät.

Valtion rooli. Valtion rooli ja tehtävät ovat monella tapaa Euroopalle ongelma. Kysymys on ristiriidoista niin ideologisissa perustoissa kuin käsityksissä rationaalisuudesta.

Keski-Euroopan perinteen ja pohjoismaisen hyvinvointivaltion lähtökohdissa on selkeä ero. Euroopan kilpailukyvyyn kohottaminen edellyttää nykyistä enemmän työtä, tuotantoa, säästämistä ja tuotannollisia investointeja sekä kilvoittelua itsensä ja muiden kanssa. Tässä ajattelussa markkinat ja kilpailu ulottuvat kaikkialle yhteiskuntaan ja julkiset menot hyväksytään, jos ne tukevat tuotantoa tai parantavat ihmisten tietämystä, terveyttä tai luovuutta.

Julkisen sektorin osuus kansantuotteesta on 15–20 prosenttia suurempi Euroopassa kuin USA:ssa ja Japanissa. Ero näyttää säilyvän. On loogista, että Euroopan raha- ja talousunionin jäsenyyden viidestä talouden vakauttamis ehdosta kaksi — budjettivaje ei saa olla yli kolme prosenttia eikä julkinen velka yli 60 prosenttia bruttokansantuotteesta — vaatii supistamaan julkisen talouden bruttokansantuotesuutta. Myös muut ehdot tekevät sitä välillisesti. Vaikka rahaunioni ei toteutuisikaan, on EU-maiden talouksia pyritty jo nyt ohjaamaan näiden vakauttamiskriteereiden avulla.

Laaja julkinen sektori on kyseenalaistettu Euroopassa monella tavalla. Pohjoisen Euroopan maissa taloudellinen lama on nostanut ongelman hyvinvointiyhteiskunnan taloudellisen perustan. Eteläisen Euroopan maissa ongelmat ovat toisenlaisia. Siellä on pohdittu, voidaanko Euroopan unionin ja kansallisvaltioiden tuen varaan rakentaa kestävä tuotantoa ja investointeja. Lähes kaikissa Euroopan maissa on huoleena, että suurtyöttömyyden ja laman aikana elinkeinoelämälle, alueille ja ihmisille annettu yhteiskunnan tuki on kasvanut niin suureksi, että terve yritystoiminta ja kilpailu ovat vaarantumassa. Saatu tuki ohjaa liiaksi yritystoimintaa, väärin-

tää elinkeinorakenteen ja passivoi tuen saajan. Lisäksi julkisen sektorin liialliset hallinnolliset kulut ovat kilpailukykyä rasittava taakka.

Ongelman ydin on kuitenkin se, tukevatko vai estävätkö laaja julkinen sektori ja hyvinvointivaltio Euroopan taloudellista menestystä pitkällä aikavälillä.

Pohjoismaissa, mutta myös esimerkiksi Saksassa, Itävallassa ja Hollannissa yhteiskunta rakentuu vahvan valtion ympärille. Valtiojohtoisuutta on 1980-luvulla yhä selvemmin kuitenkin alettu kritisoida. Katsotaan, että useat yritykset ja kokonaiset teollisuudenalat säilyvät hengissä keinotekoisesti. Terve kilpailu ei karsi niitä ja tuki estää niiden uusiutumisen. Sijoittajat ovat alkaneet yhä avoimemmin pitää paitsi korkeaa verotusta myös tiukkoja työelämän normeja investointipäätöksiin vaikuttavina rakenteellisia heikkouksina. Korkeiden työvoimakustannusten katsotaan alentavan kansainvälistä kilpailukykyä.

Yksityistämisen paine on läntisessä Euroopassa ollut jo vuosikymmeniä voimakas. Yksityistämisessä, kuten muissakin julkisen sektorin uudistamisvaateissa, on kysymys paitsi toiminnan rationalisoinnista myös katsomuksellisista tekijöistä. Sosialismin romahdettua yksityistämiskaavat ovat voimistuneet ja kohdistuvat ensin julkiseen teollisuuteen ja nyttemmin myös julkisiin palveluihin.

Vaikka markkinalähtöinen ajattelu on tunkeutumassa kaikkialle: politiikkaan, terveydenhoitoon, koulutukseen, tieteseen ja jopa valtion ydintehtäviin kuten oikeuslaitokseen, on epäilyäkin havaittavissa. Katotaan, että kilpailu-ideologian edessä kilpailusta tulee keinon sijasta päämäärä. Yhteisestä edusta huolehtiva valtio, johon kansalaiset ovat tottuneet luottamaan, ei enää erotukaan yksityisestä. Samalla hämärtyy peruste, miksi kansalaiset olisivat sille lojaaleja ja pitäisivät sitä yllä. On myös epäilty eurooppalaisen arvopohjan murentumista ja kaikkien kilpailun kaikkia vastaan tuhoavan ihmisten välisen solidaarisuuden.

Toiminnan rationalisoinnin pohjalta lähtevä yksityistämisen prosessi on selkeä, muttei käytännössä ongelmaton. Sitä hidastaa yksityisen organisaation ihannekuva heikentyminen. Myynti yksityisen tehokkuudesta ja toimivuudesta palvelujen järjestäjänä on saanut kolhuja. Esimerkiksi USA on kyseenalaistanut yksityisen terveydenhuoltojärjestelmänsä kalliina ja tehottomana. Itä-Euroopan maissa kilpailun ja vapaan markkinatalouden ensimmäisissä vapaissa vaa-

leissa saama varaukseton tuki on toisissa vaaleissa laimentunut. Saattaa olla, että nyt aletaan etsiä mallia Pohjoismaista.

Valtion asemaa koskevan valinnan ristiriidat ilmenevät jo nyt Euroopan unionin sisällä. Englanti on ehkä selvimmin muuttanut toimintalinjaansa. Se on purkanut julkista sektoriaan, alentanut yritysten työvoimakustannuksia ja vastustanut johdonmukaisesti Euroopan unionin sosiaalipoliittisia pyrkimyksiä. Muista EU-maista poiketen sen talous on perinteisillä mittareilla mitaten ollut 1990-luvulla nousujohteinen. Arvostelijat tosin muistuttavat, että läntisen Euroopan köyhistä yhden viidesosan arvioidaan asuvan Englannissa, jossa köyhtyminen on edennyt huomattavasti nopeammin kuin muualla. Kun 1980-luvun taitteessa vain yksi kymmenestä britistä luokiteltiin köyhäksi, nyt joka neljäs britti on köyhä. Köyhyyden ja syrjäytyneisyyden kierteen pelätään siirtyvän seuraavalle sukupolvelle.

Edellä esitetyn kaltaisesta kritiikistä huolimatta valtiojohtoisuuden ja hyvinvointivaltio-käsitteen sisällölliset muutokset ovat käynnistyneet yhä laajemmin eurooppalaisessa politiikassa. Kilpailukykyä nostamiseksi Euroopan on vahvistettava koulutustaan. Tämän katsotaan tarkoittavan, että painopistettä on siirrettävä tuottaville aloille ja opetusta on tehostettava lisäämällä tunteja, mutta ennen kaikkea on tuotava kilpailu kouluihin. Tämä merkitsee koulutuksen jatkuvaa arviointia, oppilaiden testaamista, lahjakkuuksien etsintää ja opetuksen eriyttämistä.

Taloukasvu ja valtion rooli kytkeytyvät monella tavalla yhteen myös teollisuus- ja tuotanto-politiikassa. Valtionyhtiöillä on useissa Euroopan maissa vahva asema. Ranskassa, jossa valtio omistaa muun muassa huomattavan osan pankeista sekä auto- ja tietoteollisuudesta, valtiojohtoisesta yritystoiminnasta käydään jatkuvaa taistelua niin rationaliteetin kuin ideologian näkökulmasta. Saksassa valtiollisesti hoidettu posti- ja telelaitos on vuosia ollut yksityistämiskistojen kohteena.

Halu turvata työllisyys on jarruttanut valtionyhtiöiden yksityistämistä. Yksityistämisen puolustajat katsovat kuitenkin työllistämisen etujen jäävän lyhytaikaisiksi, jos valtion tuki estää kilpailun ja toiminnan uusiutumisen. Puhelin- ja teleteollisuus on eräs esimerkki. Eurooppalaisen tekniikan ja tutkimuksen kärkimaat Saksa ja Ranska ovat Euroopan unionin mittavista kehittämissankkeista huolimatta jääneet jälkeen Suomesta. Suomalaisten läpimurron taustalla on

nähtävissä osaamisen ohella myös rakenteellisia syitä. Saksassa ja Ranskassa posti- ja telelaitokset ovat valtion virastoja. Suomessa puhelinliikennettä ovat hoitaneet myös yksityiset puhelin-yhdistykset ja laitetoimittajien välillä on vallinnut aina vapaa kilpailu. Valtion telehallintokin muutettiin meillä liikelaitokseksi aiemmin kuin muissa Euroopan maissa.

Omistusmuotoa ei kuitenkaan voida pitää suomalaisessa yrityshistoriassa ainoana menestyksen perusteena. Valtio omistaa parhaillaan-kin hyviä ja kansainvälisesti maineikkaita yrityksiä, joiden menestyksen ehtona olleet investoinnit ovat alusta alkaen vaatineet suurta ja vakaata toimijaa.

Euroopan ja eurooppalaisten valtioiden ehkä vaikein haaste on tuotannon ja työmarkkinoiden murros ja mahdollinen jakautuminen kolmeen ryhmään: menestyvään, mutta työmarkkinoitaan suhteellisen suppeaan huippuosaamisen tuotantoon, kasvavaan henkilökohtaisten palveluiden tuotantoon ja perinteiseen tuotantoon, joka työllistää entistä vähemmän. Maailman muuttuminen yhdeksi suureksi markkinapaikaksi kytkee valtion uudella tavalla tähän kehityslinjaan.

Euroopan ja sen valtioiden on uudessa vapaan talouden mallissa osattava toimia oikein välttääkseen umpikujan. Taatakseen taloudellisen kasvun valtioiden on nostettava kansantaloutensa kilpailukykyä erityisesti uusilla aloilla ja varmistettava kansainvälisen pääoman saanti. Kilpailukykyä vahvistetaan investoimalla koulutukseen, tutkimukseen ja tuotekehitykseen sekä pyrkimällä työelämässä joustoihin. Pääomia houkutellaan kilpailukyvyyn takaaman tuoton lisäksi alhaisella pääomaverotuksella. Uusi teknologia vaatii varoja samaan aikaan kun automaation eteneminen vähentää työpaikkoja ja muuttaa niiden luonnetta. Jos vähenemistä ei pystytä korvaamaan uuden teollisuuden työpaikoilla ja palvelutyöpaikoilla, verotulot vähenevät ja valtion menot kasvavat. Kierre jatkuu, julkisia menoja on leikattava ja on otettava velkaa. Kun tällaisessa tilanteessa sekä yksityinen elinkeinoelämä että valtio tarvitsevat uutta rahaa, hallitukset joutuvat entistä herkemmin kuuntelemaan markkinavoimia.

Lähialueet. Euroopan lähialueilla kärjistyvät globaalit ongelmat. Läntisen Euroopan elintärkeitä asioita ovat sen suhteet lähialueisiinsa, joista ongelmallisimmat ovat Pohjois-Afrikka ja Itä-Eurooppa.

Vuonna 1950 Afrikan väestöä oli puolet Euroopan väestön määrästä, vuonna 1985 Afrikka

sai Euroopan väestömäärän kiinni ja vuonna 2025 Afrikan väestö saattaa olla kolme kertaa Euroopan väestön suuruinen. Afrikan maiden talous on vajonnut niin huonoksi, että köyhyysongelman ratkaiseminen näyttää lähivuosikymmeninä miltei ylivoimaiselta.

Euroopan kannalta kriittisiä maita ovat Algeria ja Egypti, joiden väestön ennustetaan vuoteen 2025 lähes kaksinkertaistuvan eli nousevan Algeriassa 50 miljoonaan ja Egyptissä 95 miljoonaan. Algeriassa yli 50 prosenttia nopeasti kasvavasta väestöstä on ahtautunut maa-alueelle, joka on kolme prosenttia maan pinta-alasta. Eurooppa on paitsi maantieteellisesti lähellä myös monin sитеin sidottu näihin länsimaistuneisiin maihin. Miljoonat ihmiset ovat jo muuttaneet Eurooppaan ja luoneet inhimilliset siteet Euroopan ja Pohjois-Afrikan välille. Muuttopaine tulee kasvamaan.

Jotta Euroopassa voidaan taata rauhallinen kehitys, huomio on kohdistettava itäiseen Eurooppaan ja erityisesti Venäjään. Se tulee saada kiinteän integraation piiriin. Tilanne on kuitenkin ristiriitainen. Yhtäältä läntinen Eurooppa tarvitsee idästä uusia sisämarkkinoita, toisaalta Länsi-Eurooppa joutuu osallistumaan laajasti taloudellisen ja sosiaalisen eriarvoisuuden tasaukseen. Näyttää siltä, että edellisessäkin laajentumisvaiheessa integroituneet köyhät maat eli Kreikka, Espanja ja Portugali ovat kehittyneet melko hitaasti. Vaikka elintaseroja on vaikea mitata, Baltian maiden, Puolan, Tsekin ja Unkarin elintason arvioidaan olevan noin yksi kolmasosa EU-maiden keskiarvosta. Venäjän elintason ennustetaan huonojen taloussuhteiden vallitessa laskevan kuudenteen osaan siitä.

On myös epävarmaa, kuinka suuri kyky ja halu länsieurooppalaisilla on osallistua Itä-Euroopan integroinnin kokonaiskustannuksiin.

Nopea ja yllättävä Saksan yhdistyminen on esimerkki tavasta, jolla integroituminen kahden eritasoisen talouden ja erilaisen yhteiskuntarakenteen välillä voi edetä rauhanomaisesti ja vaikeista esteistä huolimatta kohtuullisen tasapainoisesti. Silti, ottaen huomioon, että saman kielten ja tradition omaaville saksalaisille yhtenäinen Saksa oli suuri unelma, toteutus ei ole ollut yksinkertaista. On ollut vaikeata kerätä verovaroja yhteiseen budjettiin, saada pysyviä investointeja käynnistymään idässä tai järjestää esimerkiksi työelämässä olleiden, nyt työttömien itäsaksalaisten naisten asema.

Integraation etenemistä itään hidastaa Euroopan syvä rakenteellinen työttömyys. Itä-Euroo-

pan maiden uusiutuminen vaatii vientituloja. Niitä nämä maat voivat saada toistaiseksi lähinnä perinteisiltä aloilta, maataloudesta, raaka-ainetuotannosta ja raskaasta teollisuudesta. Euroopan unioni on kuitenkin omien työllisyyspainettensa vuoksi rajoittanut maataloustuotteiden, teräksen, hiilen ja tekstiilien tuontia Itä-Euroopan maista. Nämä alat kattavat 60—70 prosenttia kaikesta Itä-Euroopan maiden EY-maihin suuntautuneesta viennistä. Euroopan unionin taloudelle itätuonnilla ei ole toistaiseksi merkitystä — kaikkiaan Itä-Euroopan maiden osuus EY:n kaupasta on ollut vain viiden prosentin suuruusluokkaa.

Euroopan unionin ristiriitaista idänpolitiikkaa kuvaa suhtautuminen Ukrainaan. Yhtäältä ydinaseen omistavaa 55 miljoonan asukkaan Ukrainaa pidetään Euroopan ruutitynnyrinä, jonka talous tulisi tilanteen rauhoittamiseksi saada kuntoon. Toisaalta pelätään esimerkiksi Ukrainan maatalouden modernisointia. Onhan selvää, että tällä mustan mullan alueella kasvatetut maataloustuotteet alkaisivat vapaan kilpailun oloissa syrjäyttää eurooppalaista maataloustuotantoa.

Euroopan idänpolitiikassa korostuu valinta tämän päivän omien etujen ja tulevaisuuden yhteisten mahdollisuuksien välillä.

Ekologia. Kaikki edellä käsitellyt Euroopan suuret valinnat kytkeytyvät pitkällä aikavälillä luonnon tasapainon ja elämisen ehtojen turvaamiseen. Valinnat koskevat perusarvoja ja elintäsoa, mutta loppujen lopuksi eloonjäämistä. Ilmastomuutos, otsonikato ja happosateet ovat kiireellisimmät ympäristöongelmat, jotka Euroopan on ratkaistava.

On ratkaisevaa, pystyykö Eurooppa löytämään maailmanlaajuisesta työnjaosta luontevan osansa ja varmistamaan ekologisesti turvattu kehityksen ilman, että se luopuu hyvän ja tasaveroisen elämän periaatteistaan. Jos Eurooppa nousee maailmantalouden johtavaksi alueeksi, se ohjaa talouden ja tekniikan sääntöjä sekä määrittää ympäristönsuojelun linjauksia. Se voi viime kädessä talous- ja muin pakottein puuttua ekologisiiin ongelmiin. Jos käy toisin, on ilmeistä, ettei Eurooppa voi rakentaa tulevaisuuttaan nykyisen elintason mukaiseksi.

3.2.4 Eurooppa muutoksen käynnistäjänä

Euroopan tehtävä on huolehtia yhteiskunnan ja talouden vakaasta kehityksestä niin omalla alueellaan kuin ympäristössään. Euroopan on

myös kannettava vastuunsa globaalien ongelmien ratkaisemisesta ajoissa. Sen on osaltaan oltava käynnistämässä ekologista suunnanmuutosta.

Hallitsemattoman kehityksen vastavoimana Euroopan on kyettävä valvomaan yleisiä yhteisiä etuja. Tämän tulee tapahtua yhteiskunnan kulttuurisen moninaisuuden kautta ja tuo moninaisuus säilyttään. Euroopan sydämessä Balkanilla riehuva sota on osoitus tehtävän vaikeudesta.

Erityisesti jo nähtävissä olevien välittömien ympäristöongelmien ratkaisu edellyttää maailmanlaajuisia, kaikkia sitovia päätöksiä. Tarvitaan kansainvälisiä sopimuksia hiilidioksidin, hiilivety-, rikki- ja typpipäästöjen rajoituksista, mutta myös yhteisiä investointeja muun muassa ehtymättömien ja uusiutuvien tulevaisuuden energialähteiden kehittämiseen tai korvaavan ravinnon tuottamiseen. Väestöräjähdyks on pysäytettävä ja absoluuttisen köyhyyden maat saatava nousuun. On huolehdittava myös tutkimuksen eettisten sääntöjen kehittämisestä. Geenitekniologian, biotekniikan ja useiden muiden uusien tieteenalojen tutkimustulosten väärinkäytön vaarat ovat vähitellen tulossa julkiseen tietoisuuteen.

Kaiken kaikkiaan Euroopan ja Eurooppaa koskevan maailman ongelmat ovat kasvaneet niin suuriksi ja monimuotoisiksi, että niiden hallintaa varten on aikaansaattava järjestäytynyt ja kiinteä yhteistyöverkosto. Tarvitaan kansanvaltaan perustuva vastavoima hallitsemaan ja kanavoimaan monikansallisten yritysten ja taloudellisten instituutioiden laajenevaa kansainvälistä vaikutusvaltaa niin, että ne kantavat osansa yhteiskunnallisesta vastuusta.

On luotava yhteisvastuun ja -toiminnan järjestelmä, joka nauttii ihmisten luottamusta. Sen rakentamisessa on luonnollisesti vaarana, että etenkin vain kopioitaessa kansallisvaltioiden rakenteita viriheineen näitä suuremmassa mittakaavassa yritys epäonnistuu. Ilman yhteisiä päätöksiä ja jonkinasteista organisoitua toimintaa on kuitenkin seurauksena päämäärättömyys ja ajelehtiminen.

Muutos edellyttää vahvaa kansalaisten tukea. Kansalaismielipiteen syntymiselle on luotava myös kansainvälisen tason modernia tiedonvälitystä hyödyntävä keskustelufoorumi.

Ajankohta on muutokselle otollinen. Yhtäältä Eurooppa ei voi saavuttaa muita tavoitteitaan, ellei se saa poistetuksi työttömyyttä. 20 miljoonaa työtöntä on fiskaalinen, kansanta-

loudellinen ja poliittinen uhka: työttömien ja heidän perheidensä toimeentulo on kustannettava, tekemätön työ on liian suuri taloudellinen menetys ja pysyvä syrjäytyminen hajottaa yhteiskuntaa ja vaarantaa yhteiskuntarauhan. Toisaalta uusi ekologisesti vahva yhteiskunta tarvitsee kaikkien työtä. Nimenomaan Euroopassa ekologistet linjaratkaisut saisivat tukea tuotannon ja työelämän rakennemuutoksesta. Uuden teollisuuden ja palveluelinkeinojen ohella työpaikkoja voitaisiin luoda yhteiskunnan toimesta ympäristönsuojelussa. Pitkällä aikavälillä, jos Eurooppa siirtyy ekologisesti kestävään tuotantojärjestelmään, ei ole kysymys vain yhteiskunnan tarjoamasta työstä. Muutos koski koko tuotantorakennetta, ja sitä voidaan verrata suuruudeltaan teolliseen vallankumoukseen.

Eurooppa voi vahvaan tietopohjaansa nojaten tiukentaa olennaisesti ekologista valvontaa. Taloudellisesti, poliittisesti ja sivistyksellisesti vaikutusvaltaisena maanosana Eurooppa voi jarruttaa luontoa tuhoavaa kehitystä. Kestäviin ratkaisuihin päästään kuitenkin vain, jos läntisen kulttuurin keskuksista myös USA on mukana. Maailman luonnon vartijan rooli kytkeytyy tiukasti yleismaailmallisiin poliittis-taloudellisiin voimasuhteisiin.

Ekologista valvontaa voivat köyhät kehitysmaat ja useat Aasian nousevan talouden maat arvostella protektionistiseksi. Ekologisissa pakotteissa on kuitenkin maapallon uhan näkökulmasta ero verrattuna vaatimuksiin demokratiasista taikka ihmisoikeuksista. Ekologisen suojelun kohteena on koko maapallon luonto ja ihmiskunnan tulevaisuus. Demokratian puutteita ei voida hyväksyä, mutta ne voidaan korjata. Luonnon tuhot voivat olla lopullisia.

Ekologisten ja sosiaalisten uhkien taustalla on maailmantalouden rakenteiden murtuminen. Euroopan ja maailman talous tarvitsee entistä selvemmat ja tiukemmat pelisäännöt. Vakaa talous ei esimerkiksi voine pitkään perustua kontrollin ulkopuolella olevaan rahatalouteen, jossa vajaan kymmenen prosenttia maailman rahavirroista liittyvät varsinaiseen tuotantoon, kauppaan ja investointeihin. Talousnobelisti James Tobin on jo vuonna 1978 ehdottanut valuutakauppaan veroa, jolla hillitään "globaalin kasinon" toimintaa ja kerätään varoja vahinkojen korjaamiseen. Asia on eurooppalaisille ja myös suomalaisille ajankohtainen, koska se on esillä vuonna 1995 Tanskassa järjestettävässä YK:n sosiaalialan huippukokouksessa.

Euroopan etu edellyttää maailmantalouden pelisääntöjen uusimista ja hyvän yrityskulttuurin noudattamista. Pysyvä massatyöttömyys, sosiaalinen hajoaminen ja inhimillinen hätä eivät enää rajoitu köyhiin kehitysmaihiin. Samoin Euroopan on lähdettävä ratkomaan väestöllisiä ja ekologisia ongelmia kansainvälisen politiikan, tieteen ja kansalaistoiminnan keinoin oman etunsa takia, mikä pitkällä aikavälillä ei ole ristiriidassa yleismaailmallisen ihmisarvoa ja kestävä kehityksen periaatetta kunnioittavan edun kanssa.

Valiokunnan tavoitteet

Valiokunta korostaa Suomen näkökulmasta seuraavia tavoitteita ja keinoja Euroopan tulevaisuuden ratkaisuisissa:

1. Euroopan tulee olla suunnannäyttäjä kestävä kehityksen tiellä. Euroopan on esimerkiksi ensin pysäytettävä oma väestönkasvunsa ja siten pitkällä tähtäyksellä pienennettävä väkilukuaan nykyisestä.

2. Euroopan on yhteistyössä muiden kehittyneiden maiden kanssa otettava globaalin lääkärin tehtävä maapallon tulevaa elämää vakavimmin uhkaavien ongelmien torjumiseksi.

Kiireellisintä ja tärkeintä on luoda uusi kehitysmaapolitiikka, jossa ulkopolitiikka, ihmisoikeuspolitiikka, ulkomaankauppapolitiikka ja kehitysyhteistyö muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, jonka eri osa-alueilla toimitaan kehitysmaiden ihmisten ehdoilla. Perhesuunnittelu, ihmisoikeudet ja ympäristönsuojelu ovat keskeisiä kriteereitä avustuskohdeita arvioitaessa. Apu on tarvittaessa sidottava näihin.

3. Euroopan maiden on saatava aikaan kansainväliset sopimukset ja ryhdyttävä realistisiin toimiin ilmastomuutoksen ja muiden globaalien ja alueellisten ympäristöuhkien torjumiseksi.

4. Euroopan on määrätietoisesti lisättävä työllisyyttä edistämällä uuteen teknologiaan nojavan teollisuuden ja palveluelinkeinojen kehittymistä panostamalla koulutukseen, tutkimukseen ja tuotekehitykseen. Päämääränä on taloudellisen kasvun suuntautuminen yhä enemmän aiheettomaan suuntaan.

5. Koko Euroopan tulee olla tulevaisuuden kehittämisessä mukana. Eurooppa ei rajaudu nykyisen Euroopan unionin alueelle. Yhteistä Eurooppaa tulee kehittää suuntaan, jossa kun-

nioitetaan erilaisten väestöryhmien ja alueiden omaleimaista kulttuuria ja ominaisuutta.

6. Pohjoismainen hyvinvointimalli, joka nojaa työhön, demokraattiseen oikeusvaltioon ja toimiviin julkisiin peruspalveluihin, jonka keskeisiä arvoja ovat elämän laatu, terveellinen ja kaunis ympäristö, kansalaisvapaudet ja ihmisoi-keudet, avoimuus, suvaitseva tasa-arvo, perusturvallisuus, elinikäinen koulutus, yksilön oikeuksien kunnioittaminen ja yhteisvastuu, on hyvä lähtökohta koko Euroopalle.

7. Suomen tulee omalta osaltaan osallistua Euroopan muutokseen panostamalla koulutukseen, tutkimukseen, tuotekehitykseen, ympäristönsuojeluun ja kehitysmaiden avustamiseen. Kestävä kehitys edellyttää pyrkimystä kohti puhtaita teollisuusprosesseja, energian säästämistä ja fossiilisen energian välttämistä sähkön- tuotannossa, liikenteen päästöjen vähentämistä ja materiaalien kierrätystä.

3.3 Lähialueiden kehityssuunnista

3.3.1 Venäjä

Venäjän kehityksen perusvaihtoehtoiksi voidaan karkeasti määritellä koossapysyminen tai Neuvostoliiton purkautumisesta alkaneen hajoamiskehityksen edelleen jatkuminen. Näiden vaihtoehtojen sisällä kehitys voi edetä usealla eri tavalla. Sellaisia voivat olla:

- Moskova-johtoisen nykylinjan jatkuminen, joka etenee hitaasti kohti kansallisesti painottunutta, omaleimaista markkinatalousmallia

- alueellistumiseen ja erilaistumiseen johtava kehitys, jossa esimerkiksi Pietarin alue olisi suhteellisen itsenäinen toimintayksikkö

- eturyhmäsopimuksiin perustuva ja niiden ohjaama kehitys, joka sisältää näkymän yhteiskunnallisen ja hallinnollisen stagnaation vahvistamisesta

- kaoottinen kehitys esimerkiksi hyperinflaation seurauksena ja sen jälkeen autoritäärisen venäläiskansallisuutta korostavan hallinnon synty.

Suomen näkökulmasta Venäjän hajoantuminen on riski. Suurin uhka olisi kuitenkin Venäjän alueellinen ja valtiollispoliittinen hajoaminen. Syntyvät levottomuudet heijastuisivat väistämättä myös Suomeen. Tässäkin vaihtoehdossa Suomen naapurina olisi todennäköisesti keskeisen poliittisen instituution omaava valtio, jonka

kanssa Suomen olisi pyrittävä asiallisiin ja toimi- viin naapurisuhteisiin.

Venäjä voi pysyä koossa markkinatalouden onnistumisen seurauksena, mutta myös eturyh- mäsopimuksella, jossa nykyiset omia etujaan ajavat intressiryhmät sopivat keskeisistä politiikan toimintalinjoista. Talouden valvontaa lisät- täisiin siihen asti, kunnes markkinataloudelle on luotu vakaammat edellytykset. Keskitettyyn val- taan ja kontrolliin perustuva sopu voi kuitenkin johtaa totalitarismiin. Jos totalitaarisen Venäjän johto olisi Suomelle vihamielinen, ei Venäjän koossa pysyminenkaan olisi Suomelle ongelma- tonta.

Ellei Venäjä ajaudu avoimeen kriisiin, joitain perusasioita voidaan pitää todennäköisinä. Odo- tukset entisen Neuvostoliiton alueen talouksien nopeasta kehityksestä ovat epärealistisia. Sota- teollisuuteen painottuneesta ja yhteiskuntara- kenteeltaan erilaisesta neuvostososialismista ei voi siirtyä hetkessä vuosikymmeniä rakennet- tuun läntiseen hyvinvointiyhteiskuntaan. Venä- jältä puuttuvat modernin valtion rakenteet. Pää- töksenteko ja vastuusuhteet selkiytyvät vain as- teittain.

Sosialismin jälkeen vastustetaan vahvaa val- tiota. Kuitenkin valtion purkamisyritykset ovat hajaannuksen vaaran takia riskialttiita.

Vastareaktioista huolimatta paluuta entiseen talouteen ei liene. Venäjän markkinatalous muo- toutunee omaperäiseksi. Se perustunee eri etupiirien ehdoilla etenevään yksityistämiseen. Uhkaa- massa on silloin budjettivajeiden, korkean inflaa- tion, vähäisten investointien ja vääristyneiden markkinoiden talous. Toimivia pelisääntöjä ei ole ja sekasorto on edelleen mahdollinen.

Talous ja politiikka kietoutuvat yhteen. Venä- jän talousuudistuksessa olisi mentävä nykyistä syvemmälle yhteiskunnan perustoihin. Selkeän yksityisen omistusoikeuden luominen edellyttäisi jonkinlaista maareformia, jota Venäjällä toisin kuin muissa Euroopan maissa ei ole koskaan toteutettu. Taloudessa tai politiikassa ei kuiten- kaan ole näköpiirissä syvällisiä rakenneuudis- tuksia. Näin ollen edellytykset tuottavuuden ja kilpailukyvyyn nousulle eivät ole hyvät.

Venäjän tilastoitu tuotanto on laskenut puo- lella ja vuoden 1990 tuotantotaso saavutettaneen vasta vuosina 2000—2010. Tuloerojen voimak- kaan kasvun ja pääomien kasautumisen johdosta maassa tulee olemaan yhtäältä syvää ja laajaa köyhyyttä, mutta toisaalta kasautuvaa varak- kuutta ja ostovoimaa. Suomen vienti Venäjälle kasvaa lähelle entistä 15 prosentin osuuttaan.

Minkä tahansa kansan on vaikea ymmärtää ja kestää voimakkaita, nopeita muutoksia ja jatkuva epävarmuutta. Seurauksena on aina tyytymättömyyttä ja liikehdintää. Suurvalta-asemaan tottuneet venäläiset kokevat lännen avun nöyryyttävänä kehitysapuna. Kansallisuusaatetta on yleensä historiassa nostatettu, kun on haluttu murrosvaiheissa turvaa ja yhteenkuuluvuutta. Venäjällä kansallisuusaate voi kääntyä kehitystä estäväksi, mutta myös kansalaisten itsetuntoa kohottavaksi nousuun innostavaksi voimaksi. Kirjailija A. Solzenitsyn ilmoitti palaavansa Venäjälle nostamaan Venäjän henkistä tilaa ja uudistamaan Venäjää sisältä päin. Joka tapauksessa kansallistunne lisää Venäjän yhtenäisyyttä, mikä on Euroopan ja Suomen välittömien etujen mukaista.

Mikäli Venäjä ei ajaudu nälänhätään, suuret muutto- ja pakolaisvirrat eivät ole todennäköisiä. Neuvostoliiton hajoamisen alettua läntiset asiantuntijat ennustivat muuttovirtaa Eurooppaan. Näin ei ole käynyt. Pohjimmiltaan vanhaan venäläiseen kulttuuriin kuuluu vahva kotiseuturakkaus, identiteetti ja alueellinen sitoutuminen. Muuttoliike on 1990-luvulla ollut pääosin sisäistä, mikä johtuu siitä, että entisen Neuvostoliiton alueella noin 75 miljoonaa ihmistä on sijoitettu ns. väärään valtioon. Koska heillä ei ole maata eikä muuta kiinteää omaisuutta, takaisinmuutto ilman alueellisia tunnesiteitä on helppoa. Muuttopainetta länteen vaimentavat olennaisesti Euroopan lama, kieliongelmat, työttömyys ja kustannustasoerot.

Pienoiskoossa Venäjän tulevaisuus on kohdattavissa sen toiseksi suurimmassa kaupungissa Pietarissa. Kaupunki sijaitsee strategisesti tärkeällä paikalla pitkällä länsirajalla. Kaupungista on suora meriyhteys länteen. Suotuisan kehityksen vallitessa Pietari toimii tärkeänä väylänä Venäjän ja läntisen Euroopan talouksien ja politiikan lähentämisessä. On jopa esitetty visio, että Pietari voisi kehittyä autonomiseksi kauppa-alueeksi ja integroitua ennen muuta Venäjää läntiseen Eurooppaan. Toisaalta kriisit ja vallankäytön muutokset näkyvät voimakkaina aina suurkaupungeissa ja ideologisilla rajoilla. Realiteetti on, että toistaiseksi Pietarin ja Karjalan itsehallinto on vielä Moskovan keskusvallan tahdon varassa.

Suomessa on totuttu toimimaan tämänkaltaisessa ympäristössä. Joka tapauksessa on lähdettävä siitä, että odottamalla tilanne ei ratkaisevasti parane. Venäjän markkinoille haluavien suomalaisyritysten on toimittava kuten muissakin

epävarman talouden maissa ns. korkean maariskin varassa.

Suomen suhde Venäjään on Suomelle elintärkeä. Tämä koskee niin nykyhetkeä ja lähitulevaisuutta kuin kaukaista tulevaisuutta. Vaikka Suomi onnistuu selviytymään yleismaailmallisista ongelmista, muttei kykene välttämään lähialueillaan ristiriitoja, hyvinvointi on epävarmaa. Vaarallisia ovat niin pitkän aikavälin rakenteelliset kuin ylimenokauden vähäpätöiset tuntuiset ongelmat.

Tärkeintä Suomen kannalta on, ettei maailma lähiympäristössämme jakaudu toisilleen vihamielisiin ryhmittymiin ja ettei etupiiriin ja voimapolitiikan Eurooppaan enää palata. Suomen kauaskantoisimpia tehtäviä on osallistua Euroopan idänpolitiikkaan, jossa pyritään vakaaseen talous- ja yhteiskuntakehitykseen laajan Euroopan alueella.

Suomen on varauduttava myös tilanteeseen, jossa Euroopan unioni päätyy Maastrichtin sopimuksen perusteella yhteiseen ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaan vaiheessa, jossa Venäjän ja Euroopan unionin välillä on vakavia jännitteitä. Riippumatta Euroopan yhdentymisen asteesta ja muodoista on pitkän aikavälin suunnittelussa lähdettävä siitä, ettei Suomen asema ole enää sama kuin ennen. EU-jäsenyyden oloissa Suomen on vaikeaa pysyä merkittävän Eurooppaa koskevan alueellisen kriisin ulkopuolella. Mikäli jännitteet puhkeavat konfliktiksi, on Suomen uudesta turvallisuuselementistä huolimatta varauduttava vastaamaan koskemattomuudestaan viime kädessä itse.

Rajamaan luonteesta huolimatta Suomi on kuulunut länteen taloudellisesti, sivistyksellisesti ja poliittisesti. Tärkeintä ei ole ollut, kuinka tosiasiallista länsisidonnaisuus on ollut vaan kuinka se on koettu lännessä ja idässä. Niin autonomian ajan sortokaudella kuin itsenäisyyden ajan vaikeimpina kylmän sodan vuosina itäinen suurvalta joutui harkitsemaan suhdettaan lähimmän länsimaisen naapurinsa kanssa tältä pohjalta.

Todennäköisesti valtiollisella politiikalla ei ole enää niin tärkeää asemaa Suomen Venäjän-suhteissa kuin ennen. Talouden ja markkinoiden kehitys on entistä tärkeämpää. Suomi on Venäjän lähin läntisen tavarantoiminnan maa. Suomen asema idän ja lännen porttina (ns. gateway-asema), jolla tarkoitetaan Suomea liiketoiminnan, liikenteen ja arktisen toiminnan keskuksena, on monimuotoinen etu.

Saksa, Ruotsi, Tanska, Suomi, Puola ja Baltian maat muodostavat traditioltaan vanhan ta-

lous- ja kulttuuriyhteisön, jolla on paljon yhteisiä etuja. Itämeren ympärille rakentuva Euroopan yhdentymisen on Suomelle poliittista vakautta lisäävänä tärkeää, vaikka se jäisi taloudellisilta vaikutuksiltaan vaatimattomaksi.

Tiedollinen, myös arkipäivän osaamista koskeva apu voi osoittautua arvokkaaksi. Suomen ja Venäjän naapuruuden vuoksi muutamat asiat nousevat muita tärkeämmiksi: ruokahuollon varmistaminen, välitöntä ympäristötuhoa aiheuttavien laitosten korjaaminen, ydinvoimaloiden turvallisuuden nostaminen hyväksyttävälle tasolle, kuljetus- ja tietoliikenteen luominen sekä sosiaalisten rakenteiden vahvistaminen.

Ruokahuollon varmistaminen Venäjän kriisitilanteissa on yhteiseurooppalainen asia. Suomi voisi kohdistaa apunsa suoraan lähialueille, ihmisten arkielämän kansalaistaitojen parantamiseen. Suomea lähellä olevien ydinvoimaloiden turvallisuuden parantamisesta on huolehdittava riippumatta siitä, kuinka kansainväliset suuret Venäjän-projektit etenevät. Teiden, rautateiden sekä puhelin- ja tietoliikenteen rakentaminen on perusedellytys Suomen Venäjän-kaupalle ja Suomen kautta tapahtuvalle Euroopan Venäjän-kaupalle, mutta myös Venäjän oman talouden uudistamiselle. Suomi on lähin maa, joka voi viedä käytännön tietoa ja taitoa Venäjälle koulutus-, terveys-, eläke- ja muiden peruspalvelujen järjestämisestä. Kaikki nämä alueet avaavat Suomelle uusia, hyödyllisiä yhteistyön mahdollisuuksia.

3.3.2 Baltian maat

Baltian maat, jotka ovat Suomen tavoin olleet vuosisatoja läntisen ja itäisen kulttuuripiirin taistelutantereena, ovat kokeneet tuon taistelun Suomeakin julmempana. Historiassaan nuo maat ovat kuuluneet Tanskan, Saksan, Ruotsin ja Venäjän alaisuuteen. Itsenäisiä ne ovat olleet ainoastaan kaksikymmentä vuotta Venäjän valtakunnan jälkeen ja nyt uudestaan 1990-luvulla.

Baltian maiden historian erityisyys selittyy näiden maiden strategisesta asemasta slaavilaisten ja germaanisten kansojen välissä. Länteen työntyvä Venäjä on kokenut ne vuosisatoja geopolittisesti tärkeiksi tukialueiksi. Itään ulottuville lännen valtakunnille ja taloudellisille hankkeille Baltian maat ovat olleet sillanpääasema, jonka kautta on ollut hyvä toimia. Pietarin sijainti ja merkittävyys Venäjän länsirajan suurimpana kaupunkina merkitsee sitä, että Venäjä tarkaste-

lee Baltiaa tulevaisuudessakin strategiselta kannalta.

Reunavaltioiden asema on kautta historian ollut ongelmallinen. Liitettyään Baltian osaksi valtakuntaansa Venäjä (Neuvostoliitto) siirsi sinne omaa väestöään, jonka aseman järjestely on herkimpiä kysymyksiä Baltian maissa. Ongelman ratkaiseminen sekä Venäjän että Baltian maita tyydyttävällä tavalla on tärkeää Suomelle. On hyvä, että kysymystä seurataan huolellisesti sekä Pohjoismaissa että Euroopan unionissa.

Baltiaan luodut demokraattiset instituutiot joutuvat poikkeuksellisen kovalle koetukselle, jos ihmisten suuret odotukset sosiaalisten ja taloudellisten olojen nopeasta paranemisesta jäävät täyttymättä. Seurauksena voi olla rajaerimielisyyksiä Venäjän kanssa, muukalaisvihaa erityisesti venäläisiä kohtaan sekä demokratian vastaisen liikkeen nousu. Nämä jännitteet puolestaan estävät Baltian maita integroitumasta Eurooppaan. Euroopan unioni solmikin Baltian maiden kanssa ns. vakauspaketin, joka sisältää konkreettisia ehtoja EU-jäsenyyttä koskevien neuvottelujen käynnistymiselle.

Edellä esitetyn kaltaiset asetelmat vaikeuttavat Baltian asemaa myös tulevaisuudessa, nimenomaan Euroopan taloudellis-poliittisissa uudelleenjärjestelyissä. Kuvaavaa on, että Euroopan unionin ulkoministerit ovat päättäneet syventää yhteistyötä Itä- ja Keski-Euroopan entisten sosialististen maiden (Puola, Unkari, Tšekki, Slovakia, Romania ja Bulgaria) kanssa tavoitteena unionin jäsenyys. Baltian maat eivät olleet siinä mukana.

Itämeren yhteistyö vahvistaa kaupan, teollisuuden, tieteen ja kulttuurin alueilla Baltian toimintamahdollisuuksia. Pidemmällä aikavälillä Baltian sijainti voi suoda sille erittäin hyvän gateway-aseman. Näin erityisesti, jos suunnitellut suorista moottoritie- ja pikajunayhteyksistä Hampurin ja Berliinin, Puolan, Baltian ja Pietarin välillä toteutuvat. Venäjän talouden elpyessä ja Itä- ja Keski-Euroopan valtioiden integroitua Euroopan unioniin Itämeren eteläpuolen yhteys suorana ilman meritietä on toimivampi kuin Suomen kautta kulkeva yhteys Pietariin ja Moskovaan. Mutta Suomea suosivat jo pitkälle toteutetut maantie- ja raitinestoinnit sekä valmiit satamat ja toimiva tietoliikenneverkko, joiden toteuttaminen Itämeren eteläpuolella vaatii suunnattomia investointeja.

Suomella on Baltian maista läheisimmät suhteet kaikilla aloilla Viroon. Harvinaisella suomalais-ugrilaisella kieliryhmällä on oma tärkeä

kulttuurinen identiteettinsä ja yhteenkuuluvuuden tunne.

3.3.3 Pohjoismaat

Hallituksen antamassa selonteossa käsitellään vähän Pohjoismaita. Tämä ei tarkoita, ettei pohjoismaisella luonnolla, perinteellä, elämäntavalla ja kulttuurilla sekä taloudella ja yhteiskuntaelämällä olisi merkitystä suomalaisten tulevaisuudelle.

Valiokunta olettaa pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan vahvuudet ja heikkoudet tunnetuiksi. Erityisen arvokasta pohjoismaisessa yhteiskuntamallissa ovat perusturvallisuus ja tasa-arvo. Työ ja tasa-arvoinen hyvä koulutus ovat mallin keskeisiä pilareita. Pohjoismaisten naisten kansainvälisesti hyvä asema on perustunut merkittävältä osin kokoaikaiseen ansiotyöhön, hyvään koulutukseen ja laadukkaisiin palveluihin.

Pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan ongelmista ajankohtaisimpia ovat syvä työttömyys, liian suuri julkinen velka ja julkisten palvelujen kapeneva rahoituspohja. Ongelmaksi on koettu myös valtiollisen ohjauksen jäykkyys, saavutettujen etuuksien luoma muutosvastavirta, lakisääteisiin hyvinvointijärjestelmiin pesiytynyt byrokratia sekä yrittäjyyden, innovatiivisuuden ja yleensä oma-aloitteisen aktiivisuuden heikentyminen. Yksilön vastuu ja huolenpito lähimmäisistä on tällöin jäänyt taka-alalle.

Huolimatta vahvoista talous- ja kulttuurisuhteista Manner-Eurooppaan poikkeavat Pohjoismaat tästä monessa suhteesta. Pohjola on aina ollut harvaan asuttua seutua, jossa väestö on elänyt pääasiassa maalla saaden elantonsa varsin itselisesti.

Varsinkin Suomelle, Ruotsille ja Norjalle on ollut vuosituhsia tyypillistä elämä meren, vesistöjen, metsän ja ylipäätään alkuperäisen luonnon ehdoilla. Suhdetta luontoon ovat määränneet eläminen ja asuminen sen keskellä tai sen välittömässä läheisyydessä sekä eurooppalaisittain poikkeuksellisen laaja maan, metsän ja vesien yksityinen omistusoikeus.

Toinen pohjoismainen peruspiirre, joka kytkeytyy edelliseen, on itsehallinnon perinne. Muista Euroopan maista poiketen Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa — Tanska on kulkenut sijaintinsa takia yhteiskuntakehityksessään paljolti muun Euroopan mukana — ei ole koettu vuosisatoja Euroopan ihmisiä alistanutta feodalismia. Euroopasta hävisivät feodalistiset piirteet vasta 1800-luvun alussa. Pohjoismaista, erityi-

sesti Suomesta, on vastavuoroon puuttunut vahva ja itsenäinen kaupunkitraditio ammattikuntiin ja kiltoineen.

Sadattuhannet järvet ja saaret ovat pohjoismaisen luonnon ydintä. Vain Pohjoismaissa tunnettu jokamiehenoikeus kuvaa suhdettamme luontoon. Itsellisyys ja yhteisöllisyys, jotka ovat aina kulkeneet rinnan, ilmenee ehkä tyypillisimmillään naisten asemissa.

Yhteinen traditioperusta ilmenee nyt keskustelussa Pohjoismaiden suhteesta Euroopan unioniin. Huoli ympäristöstä ja luonnosta on eräs vakavimpia yhteispohjoismaisia asioita. Luonnon säilyminen on Pohjoismaissa aina ollut sekä kulloistenkin yhteisöjen intressi että myös yksityisen ihmisen välitön etu. Erityisesti kriisioloissa kytkentä luontoon, omaehtoinen asioiden hoito ja samalla vahva yhteisöllisyys ovat arvokkaita ominaisuuksia. Konfliktien tai ympäristötuhojen varalta on syytä varmistaa, että meren, vesistöjen, metsien ja maan hallinta tapahtuu niin, että luonnon tasapaino voidaan turvata ja säilyttää se yhteiskunnallisena voimavarana.

Yhteispohjoismainen tausta voidaan tunnistaa vaatimuksissa säilyttää pohjoismainen hyvinvointiyhteiskunta. Harvaan asutussa Pohjola ihmiset eivät ole voineet yksin ja pienyhteisöinä turvata elämisensä ehtoja. Valtio on ollut riittävän suuri yksikkö takaamaan hajallaan asuvien ihmisten turvallisuuden ja tasaveroisen elämän edellytykset. Kysymystä valtiosta on Pohjola tulevaisuudessakin tarkasteltava eri tavalla kuin tiheään asutussa Manner-Euroopassa.

Pohjoismainen hyvinvointimalli on joutunut laman runteleman rahoitusperustansa takia vaikeuksiin. Myös sen eräitä toteuttamistapoja on ryhdytty kyseenalaistamaan. On kuitenkin ilmeistä, että hyvinvointimallin perusrakenne nauttii kaikissa Pohjoismaissa kansalaisten vakaata luottamusta. Rahoituspohjan kaventuminen lisää paineita valtion tehtävien laajuuden uudelleenmäärittelyyn.

Suotuisassa Euroopan taloudellis-poliittisessa kehityksessä Pohjoismaat voivat luoda vahvan pohjoismaisen markkinataustan ekologisesti kestäväälle teollisuudelle ja kaupalle. Keväällä 1994 suomalaisten julkistamat suunnitelmat päästöiltään entistä puhtaammista ns. suljetun kierron paperitehtaista ovat esimerkki tästä linjasta.

Vahvat kotimarkkinat ovat kansainvälistyvän yritystoiminnan perusta. Vaikka Euroopan unioni ei salli sisällään blokkiutumista, on mahdollista, että Pohjoismaat voivat jakaa keske-

nään tutkimuksen ja tuotekehityksen riskejä, jotka vievät yhä suuremman osuuden tuotantokustannuksista.

On myös luontevaa, että pohjoismaiset asiantuntijat jatkavat jo luotujen, usein epävirallisten yhteistyöverkostojen kautta yhteistyötä kansainvälisissä elimissä.

Pitkällä aikavälillä Pohjoismaiden alueellinen yhteistyö Venäjän kanssa voi välittömän taloudellisen hyödyn ohella lisätä alueellista vakautta ja koko Euroopan turvallisuutta. Alueellisesti toimittaessa voidaan osin sivuuttaa valtioiden suhteissa vaikeat suvereniteetin, kansallistunteen ja korkean diplomatian ongelmat. Ongelmistaan huolimatta lähialueyhteistyö luo uusia edellytyksiä valtiollisen turvallisuuden vahvistumiselle ja täydentää kanssakäymistä tavalla, joka ehkä nykyistä paremmin vastaa monimutkaistuvaa maailmaa.

Saamelaiset edustavat harvinaisia eurooppalaisia alkuperäiskulttuureja. Saamelaiset itse korostavat olevansa Euroopan ainut alkuperäiskansa. Heidän kulttuuriautonomiansa ja tulevaisuutensa on yhteispohjoismaisesti varmistettava ottaen huomioon myös Venäjän puolen saamelaiset. Saamelaisten kielen ja kulttuurin asema on turvattava niin, että saamelaiset voivat elää oman identiteettinsä ja elämäntapansa mukaisesti monikielisessä ja -kulttuurisessa ympäristössä.

Saamelaiskysymystä voidaan lähestyä huomattavasti nykyistä laajemmin. Pohjoismailla voi olla merkittävä välittäjän rooli paitsi Venäjän saamelaisten myös Venäjän laajojen pohjoisten perifeeristen alueiden ja pienten alkuperäiskansojen kehityksessä.

Valiokunnan tavoitteet

1. Suomen tulee tehokkaasti vaikuttaa siihen, että idän ja lännen välinen raja häviää ja itäisen Keski-Eurooppa ja Venäjä voivat integroitua osaksi Euroopan demokraattista poliittista järjestelmää ja markkinatalouden perusrakennetta mahdollisimman nopeasti.

2. Itämeren alueen yhteistyötä on kaikilla aloilla tiivistettävä.

3. Baltian maat on pidettävä Euroopan yhdenmiskehityksessä mukana.

4. Suomen on tuettava yhdessä muun Euroopan kanssa Venäjän demokraattista kehitystä, sosiaalisten turvaverkkojen järjestämistä, val-

tiollisten toimintojen vakauttamista, tuotannollis-teknologisen osaamisen vahvistamista, energiahuoltoa ja luonnonvarojen kestäväää käyttöä.

5. Suomalais-ugrialaisten kansojen kulttuurisiteitä on vahvistettava.

6. Saamelaisten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien riittävä taso turvataan kulttuuri-itsehallinnon perustalta.

7. Valtiollisessa politiikassa ei Pohjoismaissa ole suuria muutospaineita, mutta valtiollista panostusta tarvitaan Pohjolan yhteisen energiahuollon järjestämiseen ja ympäristöongelmien hoitoon. Yhteisistä investointihankkeista eräs tärkeimpiä on Barentsin alueen yhteistyö.

4. Suomen tulevaisuudesta

Suomi on vahvasti sidoksissa maailman, Euroopan ja lähiympäristönsä kehitykseen. Talouttamme ja hyvinvointiamme uhkaavat samat rakenteelliset ongelmat kuin Eurooppaa yleensä.

Suomen tulevaisuuden arviointi ja suunnittelu ovat vaikeutuneet. Taloudellisen laman syvyys ja pitkittyminen ovat kärjistäneet ristiriitoja ja näkemyseroja. Poliittiset päättäjät, yritysjohtajat, tiedemiehet ja muut vaikuttajat ovat yksimielisiä siitä, että Suomen nykyinen taloudellinen ja yhteiskunnallinen tila on vaikea. Sen sijaan on huomattavaa erimielisyyttä siitä, miksi, miten ja kenelle se on erityisen vaikea. Näkemyserot koskevat siis jo lähtöoletuksia. Asetelma tulee havainnollisesti esille keskustelussa hyvinvointiyhteiskunnasta.

Yksityiskohtia koskevista erilaisista näkemyksistään huolimatta valiokunta on tunnistanut seuraavia Suomen tulevaisuuden kehityspiirteitä.

4.1 Yleisiä lähtökohtia, ongelmia ja tavoitteita

4.1.1 Suomen vahvuudet ja heikkoudet

Geopoliittinen sijainti. Suomen geopoliittinen sijainti on vakiintuneesti tulkittu ja koettu ongelmalliseksi ja kriisiherkäksi. Tulkinta on kuitenkin yksipuolinen. Se ei ota huomioon niitä myönteisiä virikkeitä, joita tuosta asemasta on Suomelle tullut. Suomen sijainti suurten kulttuurien rajalla ja Euroopan risteyskohdassa antaa myös poikkeuksellisia etuja.

Suomessa ei taloutta, turvallisuutta ja politiikkaa voida erottaa toisistaan. Tärkeimmät Suo-

men tulevaa asemaa säätelevät reunaehdot määntyvät yhtäältä Venäjän, toisaalta Euroopan kehityksestä. Venäjän kehityksessä on olennaista, onnistuuko se riittävissä määrin uusimaan talousrakenteensa, vakaannuttamaan yhteiskuntaolojaan ja vahvistamaan demokratiaansa.

Euroopan politiikan sisällölliset vaihtoehdot mutkistavat monella tapaa tätä perusasetelmaa. Suomen kannalta jo geopolittisen asemamme vuoksi on Euroopan unionin harjoittama idänpolitiikka erityisen olennaista. Euroopan unionin sisäisessä kehityksessä erityisesti raha- ja talousunionin perustaminen ja mukanaolo siinä merkitsevät kehitysuraa, jossa Suomen kohtalo entistä selkeämmin yhdistyy eurooppalaiseen integraatiokehitykseen.

Suomen osallistumisessa Euroopan unionin idänpolitiikkaan on erilaisia tulevaisuuden ulottuvuuksia. Ne riippuvat Euroopan unionin sisäisestä kehityksestä. Euroopan unioni voi siirtyä rahaunionin perustamisvaiheessa eli jo muuttaman vuoden kuluessa kahden tai useamman nopeuden tasoon: EMU-kriteerit täyttyviin valtioihin, jotka etenevät muita nopeammin kiinteään raha- ja talousliittoon, ja maihin, jotka eivät katso olevansa valmiita EMU-jäsenyyteen.

Pidemmälle ulottuva Euroopan unionin tiivistymistä koskeva tulevaisuuden hahmotelma on federalistien tavoittelema liittovaltiomuotoinen Euroopan unioni. Toteutuessaan se loisi uuden eurooppalaisen asetelman, jossa kansallisvaltioiden rooli Euroopan mantereella voisi peittyä uuden valtiomuodon alle. Tällainen kehitys ei näytä mahdolliselta lähitulevaisuuden aikana.

Kansallisvaltioiden, siis myös Suomen, osuus Euroopan kehityksessä näyttää säilyvän keskeisenä integraation tiivistyessäkin. Silloin Euroopan unionin idänpolitiikka määritellään jäsenvaltioiden yhteisin päätöksin, mikä antaa Suomelle maantieteellisen asemamme ja Venäjän-yhteyksiemme ansiosta mahdollisuuden vaikuttaa kehitykseen lisääntyvällä painoarvolla. Toisaalta Euroopan unionin yhteinen kauppapolitiikka saattaa rajoittaa Suomen ja Venäjän taloudellisia suhteita.

Jos kuitenkin osa Eurooppaa pitkällä aikavälillä muodostaisi kiinteän Euroopan liittovaltion tai organisoituisi muutoin eräänlaiseksi ydinjoukoksi, se pyrkisi luonnollisesti suuntaamaan myös koko Euroopan unionin idänsuhteita. Ne maat, jotka eivät tuohon Euroopan ytimeen kuuluisi, menettäisivät vaikutusmahdollisuuksiaan Euroopan politiikan määrittämisessä, mutta toteuttaisivat omaa ulkopoliittikaansa.

Kaikissa Suomen asemaa koskevissa kehitysvaihtoehdoissa on tärkeää, ettei Suomen lähiympäristössä puhkea avoimia konflikteja. Venäjä ei saa joutua eikä tuntea joutuvansa eristykseen muusta Euroopasta.

Pitkällä aikavälillä Suomi voi pyrkiä yhdessä muiden Pohjoismaiden, Itämeren valtioiden sekä arktisen alueen kansojen kanssa ylittämään maailmanpolitiikan ja -talouden luomia rajoja. Norjan aktiivinen osallistuminen rauhanpolitiikkaan (Palestiinan rauhansopimus) ja ympäristönsuojeluun (kestävän kehityksen linja) on ollut rohkaiseva esimerkki tällaisesta toimintalinjasta.

Luonto. Pohjoismaiden puhdas luonto, tila ja avaruus ovat ainutlaatuista maailmassa. Työn ja vapaa-ajan yhdistäminen tehokkaasti, mutta laadukkaasti ei enää monessa maailman paikassa ole mahdollista samalla tavoin kuin Pohjois-Euroopassa.

Luonto on myös tulevaisuudessa suomalaisen elinehto. Metsä on talouden perusta. Puhtaan luonnon varaan rakentuvilla elintarvikkeilla on niukkuudessaan hyvät näkymät. Sama koskee pitkälle kehitettyjä matkailupalveluja.

Luontoon kohdistuu myös vakavia nähtävissä olevia tulevaisuuden uhkia. Vaikeimpia näistä ovat kasvihuoneilmiöstä johtuva ilmastomuutos ja yläilmakehän otsonikerroksen ohentuminen. Nämä ovat vasta hiljan tulleet laajaan tietoisuuteen.

Aiemmin on oletettu, että ilmasto lämpiää taasisesti. Uusimpien tutkimusten mukaan muutokset voivat olla paikallisesti erittäin voimakkaita. Mitä nopeammin lämpötila kohoaa, sateet lisääntyvät, merenpinta nousee tai merivirrat muuttavat suuntaansa ja luonnettaan, sen vaikeampi eläin- ja kasvukunnan on sopeutua muutoksiin.

Epävarmuutta Pohjoismaissa lisäävät mannerjäätikön ja laajojen suoalueiden läheisyys sekä merien muutosherkkyys. Kasvihuonekaasut ovat jo ilmakehässä, mutta ilmasto ei ole vielä lämmennyt. Se johtuu valtamerien aiheuttamasta viiveestä. Valtamerten osuutta hiilenkiertoon ei tunneta riittävän tarkasti, mutta pienikin häiriö voi olla olennainen. Jos kasvihuoneilmiö pysäyttäisi esimerkiksi Golf-virran, ilmasto viilenyisi Pohjoismaissa ainakin aluksi 5–6 astetta ja alkaisi muistuttaa Huippuvuorten ilmastoa. Jo parin asteen lämpötilan nousu olisi metsille tuhoisa, koska puulajit eivät pysty mukautumaan näin nopeaan muutokseen, joka normaalisti tapahtuu satojen ja tuhansien vuosien kuluessa.

Otsonikerroksen oheneminen johtuu pääosin CFC-aineiden (freonien) päästöistä. Ohenemisesta aiheutuva auringon ultraviolettisäteilyn lisääntyminen maanpinnalla on vaaraksi ihmiselle ja kasveille. Ilmastonmuutos voi kiihdyttää otsonikerroksen ohenemista. Uhkana on, että kerros ohenee myös pohjoisella pallonpuoliskolla.

Vakava ympäristöuhka on myös metsien ja vesistöjen happamoituminen. Suomeen tulevasta happamesta laskeumasta neljä viidesosaa on peräisin muualta. Myönteisenä käänteenä voidaan kuitenkin pitää rikkilaskeuman supistumista vuosikymmenessä puoleen.

Eräs keskeisiä ekologisia valintoja on energia. Jos Suomen taloudellinen nousu perustuu energiavaltaiseen teollisuuteen, tarvitaan lisää ennen kaikkea sähköenergiaa. Kilpailukyvyyn takia energian tulisi olla edullista ja luonnonsuojelun takia sen tuotannon ja käytön tulisi olla mahdollisimman saastuttamatonta. Ratkaisuksi on esitetty ydinenergiaa, uusia energiamuotoja, energian säästöä, hiilen korvaamista maakaasulla esimerkiksi pohjoismaisen energiayhteistyön avulla sekä energian hinnoittelua haittaavuuden perusteella. Kaikki nämä ovat ongelmallisia ylimenokaudeksi arvioidussa lähitulevaisuudessa.

Ydinenergia voi väärinkäytettynä tai pahoissa onnettomuustapauksissa johtaa arvaamattomaan tuhoon. Uusien energiamuotojen kehittäminen ei puolestaan vielä ole niin pitkällä, että niistä olisi taloudellisen kasvun turvaajaksi lähivuosina. Maakaasu tuottaa hieman vähemmän hiilidioksidipäästöjä kuin hiili ja haposateita aiheuttavista päästöistä vain typpipäästöjä. Maakaasu ei pysäytä ilmastonmuutoksen etenemistä eikä sen saatavuudesta ja hinnasta ole varmuutta.

Suomalaiset. Suomessa on tähän asti asunut harvinaislaatuiseen yhtenäiseen väestö. Kieli on ollut tärkeä kansallisen identiteetin ja kansakunnan muodostumisen väline. Suomalaiset ovat asuneet hajallaan. Väljyyttä voidaan pitää myös tulevaisuudessa voimana.

Suomalaiset vähenevät ja vanhenevat. Olemme jo 2000-luvun alkupuolella neljän sukupolven yhteiskunta. Vaikka Suomen väestökehitys ei ole kansainvälisessä tarkastelussa ongelma, on se olennainen asia suomalaisille. Useat väestökehityksen vaikeuksista ovat vältettävissä lisäämällä väestöä järkevällä perhe- ja siirtolaispolitiikalla, kasvattamalla kansantuloa, jakamalla uudelleen sisäistä huoltovastuuta ja sopeutumalla pienuuteen tekemällä siitä erikoistumalla etu. Sen sijaan kysymys valtion asemasta on periaatteellisuudes-

saan muita vaikeampi. Valtion roolia pinta-alaltaan suuressa harvaan asutussa maassa on vaikea heikentää.

Julkisen sektorin laajuutta ja luonnetta on tarpeen arvioida uudelleen. Näin on tehtävä yhtäältä tiukan eurooppalaisen talouspolitiikan ja eurooppalaisen kilpailukyvyn nostamisen takia ja toisaalta kotimaisten rahoituspainneiden vuoksi. Tässä ei kuitenkaan voida edetä pitkälle puuttumatta perinteiseen suomalaiseen elämänmuotoon. Hyvinvointiyhteiskunnan toimintakyky vahingoittuu, ellei valtion velkaongelmien vaatimien säästöjen ohella kyetä ylläpitämään vakaa-ta kansantuotteen kasvua.

Suomessa on pidetty hyväksyttävänä haja-asutusta. Periaatteena on ollut, että ihmiset saavat vapaasti valita asuinpaikkansa säilyttäen tasaveroisen aseman kansalaisina ja menettämättä keskeisiä palveluita. Tietoyhteydet paranevat ja etätö luoo uusia mahdollisuuksia, mutta uusia työtilaisuuksia syntyy hitaammin haja-asutusalueilla kuin taajamissa, koska henkilökohtaisilla palveluilla ei ole riittäviä markkinoita.

Uudet asumisen muodot yhdistävät osittain taloudellisen tehokkuuden, ekologisten säästöjen ja vanhan suomalaisen haja-asutuksen edut. Kysymys ei ole kuitenkaan yksinomaan asumistavasta. Vahva yhteisöllisyys ja yhteinen vastuu ovat mahdollistaneet yksilöllisen luonnonläheisen elämänmuodon.

Maaseudun väestömäärän pienuus ja haja-asutus ovat todennäköisesti esteenä maaseudun elvyttämiseen Keski-Euroopan mallien mukaan. Suomessa ei esimerkiksi saatane aktivoituksi Saksan ja Sveitsin tapaan kyliä. Näissä maissa on ollut suuntauksena keski- ja sitä ylemmän luokan muutto suurista kaupunkikeskuksesta kyliin. Erityisesti Saksassa ihanteellisena kotipaikkana pidetään hyvän moottoritienmatkan päässä olevaa itsellistä kylää. Edellisen kaltainen kylä on parhaimmillaan, kun siellä on oma kirkko, koulu, kauppa, kapakka, leipomo, teurastamo ja meijeri. Useat näistä ovat varsinkin korkeasti koulutetun ja varakkaan nuoremman väestönosan uusia vaatimuksia hyvälle elämälle.

Suomessa erityisesti syvä maaseutu sijaitsee niin kaukana suurista kaupungeista, että vastaavaa muuttoliikettä ei meillä tapahtune, ellei se perustu uuden teknologian mahdollistamaan etätööhön. Suomessa kylät ovat pieniä ja niiden asutus on hajallaan. On lähdettävä siitä, että asukkaille turvataan tietyt peruspalvelut koh-tuullisen etäisyyden päässä.

Talous. Suomalaisten hyvinvointi on viritetty taloudellisen kasvun varaan. Strategian onnistuminen riippuu monista seikoista: pysyykö maailmantalous koossa, säilyykö Euroopan talous- ja rahoituspohja vakaana tai osoittautuuko Euroopan laman pääsyyksi maanosan rakenteellinen jälkeenjääneisyys. Kasvun mallia pystyy Suomessa horjuttamaan jo se, että ulkomaiset sijoittajat irrottavat jostain syystä sijoituksensa Suomesta. Suomalaisten yritysten suuri heikkous on niiden oman pääoman puute.

Yksi Euroopan ja samalla myös Suomen vakavimpia talouden uhkia liittyy monista eduistaan huolimatta vapautuneeseen maailmantalouteen. Globaalit rahoitusmarkkinat ja niillä liikkuva finanssipääoma ovat talouden yläkerros, joka on siirtynyt lähes täysin poliittisen ohjauksen ulottumattomiin. Monikansallisten yritysten ja finanssilaitosten omistussuhteet ovat erittäin monimutkaisia, eikä vakavamielistä sijoitustoimintaa voida enää erottaa puhtaasti spekulatiivisesta toiminnasta.

Pääomanliikkeiden vapauttaminen ja tietotekniikan kehitys ovat johtaneet finanssivarallisuuden kumulatiiviseen kasvuun ja kasautumiseen institutionaalisille sijoittajille. Näiden vastapuolena ovat useimmiten suuresti velkaantuneet valtiot, joilta oman kansantalouden ohjausvälineet ovat kadonneet. Kun finanssipääoma irtoaa tuotantoon kiinnittyneestä reaalityaloudesta, pankkien, rahastojen, vakuutusyhtiöiden ja muiden rahoitusmarkkinoilla toimijoiden keskinäinen riippuvuus kasvaa. Yksi suuri konkurssi vaikuttaa laajalti. Suomen pankkikriisissä oli korttitaloilmiön piirteitä. Rahoitusmarkkinoilla toimivat myös eläke-, vakuutus- ja muut turvarahastot, joten mahdollinen häiriö ulottuu myös tavallisten kansalaisten elämään. Kriisin suuruuteen vaikuttaa myös se, kuinka suuri ote pankeilla on talous- ja yrityselämään. Suomessa se on perinteisesti ollut laajempaa kuin yleensä Euroopassa ja Pohjoismaissa.

Tällaisessa tilanteessa on pienen maan kannalta tärkeää, että se pystyy osallistumaan Euroopan yhteisiin rahoitus- ja vakautusjärjestelyihin. Tällöin on kuitenkin huomattava, että edes Euroopan raha- ja talousliitto tai yhteinen keskuspankki ei yksin pysty puolustautumaan, jos globaalit markkinavoimat katsovat, ettei Euroopan reaalityaloudesta tyydytä niiden tarpeita.

Osallistuminen maailmantalouden kehitykseen on Suomelle tärkeää, vaikka siihen liittyy edellä esitetyn kaltaista epävarmuutta. Suomeen sijoitettu ulkomaalainen pääoma lienee toistaiseksi pääosin vakaista sijoitusrahastoista peräi-

sin. Huomionarvoista on, että vahvoista sijoittajatahoista sellaiset, joille on tunnusomaista pitkät investointipohjaiset sijoitukset, ovat lähes poissa suomalaisilta markkinoilta.

Siltä osin kuin Euroopan nykyisen laman syyt ovat rakenteellisia — Eurooppa on jäänyt talouskilpailussa jälkeen — on ratkaisujenkin oltava rakenteellisia. Suomen on pyrittävä edistämään keskustelua koko Euroopan taloudellisesta kehittämisstrategiasta: työnjaosta, koulutuksesta, uuden tekniikan hyödyntämisestä ja vastaavista Euroopan uusiutumisen pilareista.

Suomen kannalta talouden rakenteellisia ratkaisuja voidaan arvioida perinteisen keskustaperiferia-teorian avulla. Suomi kuuluu Euroopan reuna-alueisiin, joka joutuu kokemaan Euroopan talousalueen suhdannevaihtelut ensimmäisenä ja voimakkaimpana. Elpyminen alkaa ydinalueilta ja etenee sitten periferiaan. Syrjäisille alueille viivästynyt tai kokonaan saapumatta jäänyt nousu synnyttää kohtuuttoman vaikeita tilanteita. Näitä on tarkoitus helpottaa alueiden välisiä eroja tasoittavalla politiikalla.

Köyhien alueiden asema ei ole yksinkertainen nykyisessä kiristyneessä asenneilmastossa. Mitä syvempi rakenteellinen murros Euroopassa koetaan, sen raskaammaksi käy tasoituksen maksaminen. Euroopan vauriilla ja kilpailukykyisillä alueilla kasvavat paineet irrottautua köyhtyvistä ja poliittisesti epävarmoista osista. Italiassa ja Espanjassa vauraat alueet tavoittelevat autonomista asemaa suhteessa köyhtyneisiin eteläosiin. Euroopan yhteisössä on vuosia keskusteltu kahden tason talous- ja rahaunionista. Ranskan ja Saksan poliittisen johdon samanaikaisesti syyskuussa 1994 esille tuoma ajatus Euroopan unionin kovasta ytimeistä on merkittävä erityisesti siksi, että näillä valtioilla on Euroopan unionin isäntämaina vastuu vuoden 1996 huippukouksen valmistelusta. Myöhemmin tosin molempien maiden poliittinen johto on pyrkinyt irrottautumaan aiemmin julkituomastaan ajatuksesta.

Suomen kannalta on positiivista, että keskustaperiferia-malliin on tullut säröjä. Maantieteellisellä sijainnilla ei enää uuden tietoliikenteen ja tekniikan takia ole samaa merkitystä kuin ennen. Reuna-alueiden pienet taloudet voivat hyödyntää joustavuuttaan ja toteuttaa rakennemuutokset keskustan suuria talouksia tehokkaammin.

Suomen talouden lamasta on jäänyt syvä varallisuusvaje. On arvioitu, että saavutamme vanhan kasvun uran ja tason viiden prosentin talouskasvulla vasta 2000-luvulla. Työttömyys on kolkettanut satojatuhansia suomalaisia henkilö-

kohtaisesti tai perheen kautta. Vuoden 1994 lopulla työttömiä on 470 000. Pankkituki on vaatinut valtion rahaa ja sitoumuksia tähän asti jo lähes 90 miljardia markkaa. Lopullinen määrä jäänee selvästi tätä alhaisemmaksi. Jos saavutamme viiden prosentin vuosittaisen talouskasvun, siitä tulee menemään yli puolet korkomaksuihin ulkomaille. Valtion velan korkomenot ovat 30 miljardia markkaa vuodessa. Se vastaa tulo- ja varallisuusveron vuotuista tuottoa ja ylittää opetusministeriön pääluokan menot.

Talousnäkyvät asettavat paineita julkisille menoille ja tuloille sekä niiden jakautumiselle. Toisaalta pitkän aikavälin tarkastelussa taloudessa ei vielä ole välttämättä kysymys dramaattisesta käänteestä huonoon suuntaan.

Ongelmien vastapainoksi Suomen taloudessa on havaittavissa myönteisiä kasvupiirteitä. Tuotanto kasvaa erittäin nopeasti ja vienti on voimakasta. Viennin rakenne on vahvistunut kahdella tavalla. Vientimaat ja vientituotteet ovat monipuolistuneet. Vuonna 1993 viennin kasvusta yli kaksi kolmasosaa suuntautui Kaakkois-Aasiaan ja Pohjois-Amerikkaan.

Pitkälle jalostettujen ja korkeaan teknologiaan nojaavien tuotteiden osuus on voimakkaasti lisääntynyt. Esimerkiksi sähkö- ja elektroniikkateollisuuden vienti nousi vuonna 1993 yli 50 prosentilla ja sen arvioidaan vuonna 1994 olevan jo lähes puolet metsäteollisuuden viennistä. Huipputekniikan osuus oli vielä 1980 vain kolme prosenttia viennistä, mutta vuonna 1993 jo yli 15 prosenttia.

Teollisuuden ja työelämän rakenteet ovat muuttuneet. Vaikka viennin kova kasvu ja sen heijastukset kotimarkkinoiden elpymiseen voivat nostaa kansantuotteemme kehityksen lamaa edeltäneelle potentiaalisen kasvun uralle, voi työpaikkojen määrä silti jäädä 1980-luvun loppua alemmalle tasolle.

Tuotannon vaihtoehtoista. Taloushistorioitsija Markku Kuisma on kuvannut Suomen perinteistä tuotantomallia ”Suomi elää metsästä, on metsässä ja on metsä”.¹⁴

Suomalaisen hyvinvoinnin perusta on tulevaisuudessakin puussa, paperissa, konepajateollisuudessa, metallien perusteollisuudessa ja kemian teollisuudessa. Mutta huipputekniikan teollisuus, ennenkaikkea sähkö- ja elektroniikkateollisuus sekä lääketeollisuus ovat nopeasti kehittyneissä uusiksi tärkeiksi vientialoiksi.

Uudet tekniikan alat nousevat ja pakottavat lisääntyvän kansainvälisen kilpailun myötä yritykset valitsemaan, millä tavalla ne kilpailuun osallistuvat ja mihin tuotantonsa suuntaavat. Poliitikkojen on valittava, mitä linjaa he tukevat. Vaihtoehtoja on monta, eivätkä ne sulje pois toisiaan.

Suomi voi kilpailla laajasti kaikilla lupaavilla aloilla. Lähes kaikissa Euroopan maissa on 1990-luvun teollisuus- ja kauppapoliittisena tavoitteena siirtyä vanhasta teollisuudesta uusille huipputekniikan ja osaamisen aloille. Tietoyhteiskunnassa pienilläkin mailla on entistä paremmat edellytykset menestyä tietoon ja osaamiseen nojautuen. On keskityttävä erikoistuotteisiin ja -palveluihin, joiden kysyntä maailmanmarkkinoilla on suomalaiselle yritykselle sopivan suurinen. Esimerkkejä tästä ovat muun muassa säähavaintolaitteiden, eräiden lääketieteellisten ja vaikkapa uistimien valmistus. Nokian esimerkki osoittaa, että lähellä massatuotantoakin olevilla tuotteilla pärjätään olemalla askeleen edellä muita.

Menestyminen edellyttää investointeja tutkimus- ja tuotekehitykseen ja pitkälle koulutetun nuoren työvoiman saatavuutta. Uudet alkavat yritykset tarvitsevat myös riskirahoitusta. Asemansa vakiinnuttaneille yrityksille pääoman saanti vapautuneilta rahamarkkinoilta ei tule olemaan ongelma, jos luottokelpoisuudesta on huolehdittu ja yritys on vakavarainen.

Elektroniikkateollisuudessa Suomi on menestynyt rohkaisevan hyvin tällä toimintamallilla. On kuitenkin mahdollista, että suuret kilpailijat valtaavat joko suoraan menestyneet suomalaiset yritykset tai pystyvät suomalaisia paremmin omimaan alan suurenevat kansainväliset markkinat. Jo nyt huippuyhtiöiden osakkeista noin puolet on ulkomaisessa omistuksessa. On myös luonnollista, että kansainväliset suomalaiset yhtiöt toimivat ja investoivat samoilla periaatteilla kuin muutkin. Tällöin kasvu ei välttämättä näy Suomessa.

Vaihtoehtoisena toimintalinjana on keskittyä perinteisiin tuotannonaloihin ja niiden lähialueisiin. Tässä realistisen työnjaon ajattelussa lähdetään vaatimattomasta, mutta varmasta tuloksesta. Se perustuu ajatukseen, että suurilta eurooppalaisilta yrityksiltä jää täytettäviä markkinarakoja. Varmaa tulosta heikentää ehkä eniten tekniikan kehittymisen myötä se, että kaikilla aloilla vaaditaan osaamista.

Myös tässä toimintalinjassa on erikoistuttava. Yksi erikoistumisen muoto on alueellinen profi-

¹⁴ Markku Kuisma: Metsäteollisuuden maa. 1993.

loituminen. Itämeri, Pietarin talousalue, Karjala ja Barentsin alue ovat jo lähitulevaisuudessa tärkeitä. Pienouden suomaan joustavuuteen ja erikoistumiseen nojaava markkinarakojen etsintä edellyttää myös kohdemaiden eriytymisen tunnistamista. Esimerkiksi Intia on köyhä maa, mutta sen lähes miljardi asukasta jakautuu monella tavalla hierarkkisiin ryhmiin. Intiassa arvelaan olevan jo nykyisin kymmeniä miljoonia suhteellisen vauraita keskiluokkaisia asukkaita.

Euroopan rajat eivät ylipäätään saisi määrätä suuntautumista. Kuvaavaa on, että viimeisten kolmen vuoden aikana USA:n vienti läntisiin teollisuusmaihiin on kohonnut vuositasona vain 0,6 prosenttiin, kun vastaava luku muihin maihin on noussut 7,6 prosenttiin. USA:ssa lähdetään siitä, että läntisten teollisuusmaiden talouskasvu ajanjaksolla 1990–2020 jää kahteen prosenttiin. Köyhien maiden (Intia, Kiina, Indonesia, Venäjä) vuosikasvuksi arvioidaan sen sijaan 4–5 prosenttia.¹⁵ Tulevaisuuden kannalta on olennaista, mistä köyhien maiden nopean kasvun vaatimat investoinnit tulevat.

Kolmannessa toimintamallissa asetetaan tavoitteeksi 30–50 vuoden aikatahtäyksellä uudet alat. Ne ovat vasta hahmottumassa jäsentymätöminä tarpeina ja tavoitteina. Viestintä, ympäristönsuojelu ja laaja ns. immateriaalinen tuotanto ovat tällaisia. Jos materiaalisen tuotannon painopiste siirtyy Aasiaan, läntisellä maailmalla on yhä etumatka tiedollisiin ja henkisiin hyödykeisiin. Kuvaavaa on, että USA:n tärkeimpiä ventialoja on viihdeteollisuus.

Tämän toimintamallin mahdollisuuksia Suomessa heijastaa pitkälle kehitettyjen atk-sovelusohjelmistojen myynnin voimakas kasvu. Myös ympäristötekniikan ala, muun muassa saasteettomien prosessien kehittäminen, on uusi merkittävä alue. Kaupunkien modernin infrastruktuurin rakentaminen ja sen monimutkaisten ohjaus- ja valvontajärjestelmien suunnittelu ovat suuri haaste suomalaiselle osaamiselle. Mitä korkeammalle tekniset, ympäristölliset ja sosiaaliset vaatimukset asetetaan, sitä vaativampi tuote on.

On myös todennäköistä, että Aasian maiden nouseva kysyntä jakautuu kahteen aaltoon. Ensin halutaan luonnollisesti kulutustavaroita ja sitten kollektiivihyödykkeitä ja järjestelmäosaaamista. Tällöin vaaditaan tietoja ja taitoja, joilla järjestetään nykyaikainen yhteiskunta. Siihen

kuuluu korkeatasoinen lasten päivähoido, peruskoulu, vanhusten huolto ja kirjasto. Pohjoismaiden kehittämien hyvinvointipalveluiden kysyntä voi lisääntyä vaurastumisen tavarainnostuksen jälkeen. Elintason nousu kytkeytyy kaikkialla poliittiseen vakauteen, tasa-arvoon ja toimivuuteen.

Suomen pitkän aikavälin suuntautuminen aiheettomien hyödykkeiden suuntaan voi lähteä kansainvälisessä taloudessa vallitsevien suuruuden ja keskittymisen lakien tunnustamisesta. Sen taustalla on taloudellisesti-ekologinen tietoisuus tavarantuotannon rajoista. Suomi ottaisi tällöin kantaa ympäristökysymyksiin ja kulutustottumuksiin. Tätä toimintalinjaa seurattaessa Suomi lähtisi aktiivisesti ja määrätietoisesti rakentamaan talouttaan tuotannolle, joka ei vaaranna luontoa. Mallien rakentaminen ja niiden testaaminen soveltuu hyvin Suomen kaltaiselle maalle.

Tiede ja teknologia. Tieteen ja teknologian yhteiskunnallinen ja taloudellinen merkitys on viime vuosikymmeninä nopeasti kasvanut. Tieteen ja sen tuloksia soveltavan teknologian kehitys on eräs tärkeimmistä pitkän aikavälin taloudelliseen kasvuun ja rakennemuutokseen vaikuttavista tekijöistä. Erityisesti tietotekniikan ja automaation kehityksen ansiosta teollisuusmaissa on siirrytty tietoyhteiskuntaan. Se on johtanut murrosvaiheeseen, jossa työtehtävät samoin kuin yritysten toimintaperiaatteet ovat muuttumassa ratkaisevasti.

Kansainvälisesti menestyneimpiä ovat maat, jotka ovat pystyneet tehokkaasti luomaan uutta tietoa ja hyödyntämään sitä uusissa keksinnöissä ja innovaatioissa. Tieto ja osaaminen ovat keskeisiä hyvinvoinnin ja sivistyksen ylläpitäjiä ja edistäjiä. Niinpä kehittyneet maat sijoittavat yhä suuremman osan kansantulosta tutkimukseen, tuotekehitykseen ja koulutukseen. Uuden tiedon kehittyminen ja sen käyttöönotto on monitahoinen asia, johon vaikuttavat monet tekijät. Puhutaan kansallisesta innovaatiojärjestelmästä ja sen tehokkuudesta.

Kansallinen tutkimusjärjestelmä on olennainen osa kansallista innovaatiojärjestelmää. Siihen kuuluvat korkeakouluissa, tutkimuslaitoksissa ja yrityksissä tehtävä perustutkimus, soveltava tutkimus ja tuotekehitys sekä näiden ohjaus ja rahoitus.

Koulutus on toinen innovaatiojärjestelmän osa-alue. Sen avulla luodaan henkiset resurssit, joita tarvitaan uuden tiedon ja osaamisen kehittämisessä. Tutkimus- ja kehitystyössä tarvittavien henkilöiden koulutus on olennaista järjestel-

¹⁵ Business Week, April 1994 ja The New York Review, July 1994.

män toimimiselle. Tärkeää on myös koko väestön yleinen koulutustaso.

Kiinteä vuorovaikutus ja yhteistyö tutkimuksen, koulutuksen, yritystoiminnan ja julkisen hallinnon kesken on innovaatiojärjestelmän onnistumisen edellytys. Tärkeää osaa esittää myös kansainvälinen yhteistyö. Sen avulla saadaan ja vaihdetaan uutta tietoa ja teknologiaa. Kansallisen omaleimaisuuden säilyttäminen ja laaja kansainvälinen yhteistyö ovat innovaatiojärjestelmän peruspiirteitä.

Parhaiten innovaatiojärjestelmä on toiminut USA:ssa ja Japanissa, joissa tutkimukseen ja tuotekehitykseen on sijoitettu kolmisen prosentin kansantulosta. Euroopassa ei ole onnistuttu yhtä hyvin, mikä näkyy USA:n ja Japanin osuuden kasvussa muun muassa huipputekniikan teollisuudessa ja työttömyyden kasvussa Euroopassa. Euroopan unioni on ryhtynyt määrätietoisin toimiin tilanteen korjaamiseksi. Sitä varten on laadittu ja toteutettu tutkimuksen puiteohjelmia. Vuosina 1994—1998 sijoitetaan neljanteen puiteohjelmaan yhteensä 12 miljardia ecua¹⁶, ja saman verran sijoittavat hankkeisiin osallistuvat tutkimuslaitokset ja yritykset.

Päätaavoitteena on Euroopan unionin teollisuuden kansainvälisen kilpailukykyyn kehittäminen ja Euroopan unionin tieteellis-teknisen perustan vahvistaminen. Painopiste on soveltavassa teknisessä tutkimuksessa, mutta sosiaalisia ja ympäristönäkökohtiakin on mukana. Päämäärään pyritään rajojen yli tapahtuvaa yhteistyötä kannustamalla ja edistämällä tutkijoiden liikkuvuutta maasta toiseen.

Suomessa on vuodesta 1980 alkaen sijoitettu kasvava osuus kansantulosta tutkimukseen ja tuotekehitykseen niin, että osuus on kaksinkertaistunut. Vuonna 1983 perustettu Teknologian kehittämiskeskus (TEKES) on jakanut lainoja ja avustuksia yrityksille tuotekehitykseen ja tutkimuslaitoksille tavoitetutkimukseen. Vuonna 1986 säädetty korkeakoululaki takasi korkeakouluille useina vuosina 10 prosentin kasvun tutkimusresursseihin. 1990-luvulla korkeakoulujen ja niiden tutkimusta rahoittavan Suomen akatemian määrärahoja on kuitenkin karsittu laman vuoksi. TEKESin määrärahat ovat edelleen kasvaneet, mutta Suomessa tuetaan silti teollisuuden tuotekehitystä vähemmän kuin useimmissa EU-maissa. ETA-sopimuksessa Suomi on liittynyt mukaan Euroopan unionin tutkimusohjelmiin. Suomesta tulee myös Euroopan avaruus-

tutkimusorganisaation (ESA) jäsen vuoden 1995 alusta alkaen.

Sijoitukset tutkimukseen ja tuotekehitykseen ovat tuottaneet tulosta. Kuten aikaisemmin on todettu, huipputekniikan osuus viennistä on kasvanut Suomessa nopeasti. Esimerkiksi sähkö- ja elektroniikkateollisuuden vienti oli vuonna 1980 vain kaksi miljardia markkaa, vuonna 1991 11 miljardia markkaa, vuonna 1993 jo lähes 21 miljardia markkaa ja vuonna 1994 arviolta 25 miljardia markkaa. On mahdollista, että alan vienti ylittää metsäteollisuuden nykytasaisen viennin jo muutamassa vuodessa. Edellytyksenä on, että alan insinööripula saadaan poistetuksi, tutkijakoulutusta lisätään ja tutkimukseen sekä tuotekehitykseen panostetaan riittävästi myös kotimaassa.

Sivistys; koulutus ja kulttuuri. Suomen voima on sivistyksessä. Tulevaisuutemme riippuu painotetusti siitä, miten hyvin kansalaisten inhimillistä pääomaa pystytään kartuttamaan ja hyödyntämään. Sivistys on tärkein selviytymis- ja menestymistekijämme. Koulutuksen, tieteen ja teknologian, taiteen ja muun kulttuurin ohella sivistykseen voidaan lukea myös tietohuolto, viestintä, perinne ja kansalaistoiminta.

Sivistys on inhimillisten kykyjen, taitojen, tietojen, asenteiden ja arvojen jatkuvaa ylläpitoa ja kehittämistä. Se on henkisen pääoman ja toimintavalmiuksien varanto. Toisaalta se on jatkuvasti muuttuva prosessi, joka ilmaisee niin yksilön kuin kansakunnankin hyvän inhimillisen elämän perimmäisiä päämääriä. Kansallisen sivistysstrategian kehittäminen ja toteuttaminen edellyttää valtiolta, kunnilta, kansalaisilta, yhteisöiltä ja organisaatioilta vastuunottoa, oma-aloitteisuutta ja osallistumista Sivistys-Suomen rakentamiseen.

Koulutuksessa on olennaista yleissivistys ja valmiuksien antaminen työtä, elämää ja ihmisytyä varten. Entistä tärkeempää on elämänmittainen koulutus ja tulevaisuuden työelämän vaatimusten ennakointi. Viime aikoina suomalaisessa koulutuksessa ovat keskeisiksi tavoitteiksi nousseet valmiudet työn ja opiskelun vuorotteeluun. On varustauduttava vaihtamaan ammattia useitakin kertoja elämän aikana.

Hyvä yhteiskunnan järjestämä peruskoulu ja käyttäjälle maksuton jatkokoulutus aina yliopistoa myöten kuuluvat hyvinvoinnin perusteisiin. Hyvä koulutus pohja on nostanut nopeasti suomalaisten kulttuuri- ja sivistystasoa. Esimerkiksi musiikissa tulokset ovat kansainvälisestikin olleet näyttäviä.

¹⁶ Ecu = 5,9 Smk.

Koulutuksen vaikeimpia ongelmia on sen oikea suuntaaminen. Tuotannon ja yleensä työelämän vaatimukset vaihtuvat nopeasti. Ne ovat myös liian yksilöityjä, jotta yleinen koulutus voisi niihin vastata. Suomessa on lisätty insinööri-koulutusta, mutta silti maassamme on 2 000 elektroniikkainsinööriin vuosittainen vaje. Samaa aikaan 7 000 muun alan insinööriä on työttömänä.

Suhteessa tuotannon viimeaikaisiin muutoksiin tuotannon tekniikan ja luonnontieteen opetus on Suomessa ja koko Euroopassa jäänyt liian heikoksi. Japani ja USA ovat painottaneet näitä aloja. Kuvaavaa on, että Suomessa on runsaasti taide- ja urheilulukioita, muttei juurikaan luonnontieteisiin painottuneita lukioita. Luonnontieteet eivät kuulu myöskään riittävissä määrin yleissivistävään koulutukseen.

Pitkää koulutusaikaa vaurauden synnyttäjänä on viime aikoina epäilty. Tiedot vanhenevat. Ongelmaksi on nähty myös, etteivät yhtämittaisen pitkän koulutuksen läpikäyneet ole riittävän valmiita ryhtymään yrittäjiksi ja ottamaan riskejä. Euroopassa on 50 prosenttia opiskelijoista yli 25-vuotiaita. Japanissa vastaava luku on vain 2—3 prosenttia. Japanissa yritykset valitsevat jo opiskelua aloittelevista parhaat kyvyt. Vaativimmat opiskelu- ja tutkimuslaitokset sijaitsevat yliopistojen sijasta yrityksissä. Japanissa on kuitenkin todettu, että maan on entistä huomattavasti enemmän panostettava perustutkimukseen, jolloin yliopistojen merkitys kasvaa nykyisestä.

Suomessa yliopistojen erikoistuminen on jo käynnistynyt, mutta korkeakoulupolitiikan ja aluepolitiikan molempia hyödyttävä yhteensovittaminen on edelleen kesken.

Kun Suomesta puuttuu ns. vapaiden ammattien traditio, ovat oppilaitokset liian painotetusti tuottaneet asiantuntijoita julkisen ja yksityisen sektorin suuriin, usein hierarkkisiin organisaatioihin. Helsingin yliopistosta 1980-luvulla valmistuneista opiskelijoista kaksi kolmasosaa sijoittui julkiselle sektorille ja vain viisi prosenttia päätyi yrittäjiksi. Se osoittaa osaltaan, että koulutusjärjestelmämme ei riittävästi valmenna opiskelijoita itsenäisiksi riskinottajiksi ja uuden luojiksi.

Toisaalta koulutuksellinen tasa-arvo, vahva opiskelumotivaatio ja sosiaalisen nousun kiihke ovat varmistaneet sen, että Suomi on pienenä kansana onnistunut löytämään osaajansa. Suomi on maa, jossa lasten vanhemmat ovat pitäneet koulutusta erityisessä arvossa.

Yhtenäiskoulu on taannut kaikille oppimisen mahdollisuudet. Toisaalta erityislahjakkaat eivät ehkä ole saaneet riittävästi kykyjään vastaavaa opetusta. Yksilöllisiä kehityseroja ei ole voitu ehkä myöskään aina ottaa huomioon. Liian suuret luokat ja opetusryhmät sekä oppilaiden tasoeroja korjaavan tukiopetuksen vähentäminen rahanpuutteen vuoksi ovat pahentaneet tilannetta.

Kirjastolaitos on maassamme merkittävä henkinen ja taloudellinen voimavara. Suomalaiset ovat maailman ahkerimpia kirjastojen käyttäjiä. Kirjastot ovat käytetyin kunnallinen palvelu. Joka toisella suomalaisella on kirjastokortti ja vuosilainojen määrä alkaa lähestyä 100 miljoonaa, josta lastenkirjojen osuus on noin 40 miljoonaa.

Motivaatio oppia ja hankkia koulutusta on Suomessa toistaiseksi ollut hyvä. Kouluttautuminen on Suomessa nuorten keskuudessa Euroopan huippuluokkaa. Ammatillinen peruskoulutus sen sijaan puuttuu lähes joka toiselta aikuisväestöstä. Turvaton toimeentulo ja ns. valmiin yhteiskunnan maissa on kuitenkin viime aikoina kiinnitetty huomiota koulutuksen kiihokkeiden ja kilvoittelun vähentymiseen.

Pohjoismainen tasa-arvoinen koulutusjärjestelmä on monesta Euroopan maasta poiketen mahdollistanut sosiaalisen nousun. Tämä on tasa-arvon näkökulmasta olennaista esimerkiksi virkamieskunnassa, jonka tehtävänä on huolehtia yleisestä edusta. Virkamieskuntamme on ylimpiä tehtäviä myöten Pohjoismaissa sosiaaliselta ja alueelliselta taustaltaan tasaisempi kuin muualla Euroopassa.

Tasa-arvo. Kansanvalta ja ihmisten välinen tasa-arvo kuuluvat hyvinvointiimme. Kansanvalta on syvällä valtiollisessa rakenteessamme ja tasa-arvo ihmisten välisissä suhteissa.

Tasa-arvo Suomessa on perustunut pieniin tuloeroihin, mutta ennen kaikkea koko väestön työssäkäyntiin. Vaikka Suomessa on vielä pitkään 1900-luvullakin ollut suuri mitään omistamaton väestönosa, maan, peltojen ja metsien perhekohtainen omistus on taannut melko tasaisen toimeentulon suurelle osalle väestöstä. Toisen maailmansodan jälleenrakennuksesta selvittiin valtion tuella ilman minkään kansanosan pysyvää syrjäytymistä. Hyvinvointivaltion kaudella on erityisesti asuntovarallisuuden tasainen jakautuminen lisännyt kansalaisten tasaveroisuutta.

Pohjolassa on julkisen vallan tehtäviin jo useiden vuosikymmenten ajan kuulunut tulo- ja varallisuuserojen vähentäminen. Valtio on tasan-

nut kansalaisten elämisen ja yrittämisen edellytyksiä. Joissakin tapauksissa tasaaminen ilman yhteensovittamista on niin voimakasta, että ansaitut bruttotulot aiheuttavat yhdessä nousevien verojen, vähentyneiden sosiaalisten tukien ja korotettujen maksujen kanssa ns. köyhyysloukun. Tällä tarkoitetaan tilaa, jossa bruttotulojen lisääntyessä henkilön tai perheen käytettävissä olevat tulot joko vähenevät, pysyvät ennallaan tai kasvavat kohtuuttoman vähän.

Koulutuksessa on tasa-arvon kannalta pidetty tärkeänä löytää opiskelijan oma osaaminen ja tukea heikommassa asemassa olevia, oppimisvaikeuksia omaavia ja erilaisesta kulttuuritaustasta tulevia oppilaita. Tasa-arvotavoitteiden rinnalle on viime vuosina noussut tarve tukea myös erityislahjakkuuksia. On huomattu, että ilmapiiriin tulee olla sellainen, että myös suomalaiset kansainväliset lahjakkuudet säilyttävät yhteytensä Suomeen.

Sukupuolten tasa-arvo on edennyt Suomessa pitkälle. Useimmista maista, myös Euroopassa, puuttuvat edelleen naisten tasaveroisen työssäkäynnin ja yhteiskunnallisen osallistumisen rakenteelliset edellytykset. Näitä ovat turvallinen lastenhoito, kouluruokailu, toimiva julkinen liikenne ja vanhustenhuolto. Palkkaerot ja sukupuolten mukaan määräytyvät työmarkkinat ovat yhä vaikea ongelma Suomessakin. Naisten keskiansio on 81 prosenttia miesten keskiansiosta. Työelämän tasa-arvo on Euroopassa Suomea tiukemmin säädelty, mutta huonommin toteutunut.

Lama ja suuri työttömyys ovat merkinneet tulojen ja varallisuuden uusjakoa. Osa puolesta miljoonasta työttömästä perheineen on vajonnut syvään taloudelliseen ahdinkoon. Varsinkin lapsiperheitä on korkean verotuksen ja sosiaalisten etuuksien tulojen mukaisen hinnoittelun takia pudonnut köyhyysloukkuun. Suomessa ei, kuten ei missään Pohjoismaassa, ole kuitenkaan huomattavaa absoluuttista köyhyyttä. Yleisesti ottaen yhteiskunnan suojarakenteet ovat olleet toimivat. Suomalaisen hyvinvoinnin tasoa ja nopeaa nousua kuvaa se, että tilastollisesti vastaavan syvyyden laman aikana 1800-luvun nälkävuosina (1867–68) nälkään kuolleiden määrä olisi ollut Suomen nykyiseen väestömäärään suhteutettuna 350 000.

Talous- ja elinkeinoelämän rakenteelliset muutokset voivat edesauttaa eriytymistä ja jopa kahtiajakautumista. Palkkatulojen verotus on Suomessa korkeimpia maailmassa, mutta pääoma-, yhteisö- ja yritysverotus on pidetty kilpailukyvyyn takia erittäin alhaisena. Menestyvät

vientiyrietykset, niiden omistajat ja työntekijät ovat eriytyneessä talouden tuottavaksi sektoriksi.

Suurten teollisuusyritysten koko kasvanee edelleen muun muassa pääomansaannin ja tutkimuskapasiteetin varmistamiseksi. Toisaalta pienille innovatiivisille yrityksille on tietoyhteiskunnassa entistä paremmat toimintamahdollisuudet edellyttäen, että niiden tuotekehitystä tuetaan ja riskipääomaa on saatavissa. Maataloudessa tehokkuuden ja rationalisoinnin vaatimukset johdanevat tilakoon suurenemiseen, vaikka se ei ympäristönsuojelun kannalta olisikaan suotavaa. Suomessa on vielä suhteellisen paljon perityn maan ja sivutulujen varaan rakentuvia pientiloja.

Yhteiskunnan rakennetta analysoidessa nykyisen kaltaisen kehityssuunnan jatkumisen on arvioitu heikentäneen sosiaalista ja taloudellista tasa-arvoa. Tällöin yhteiskuntarakenteemme lähenee muiden Euroopan maiden yhteiskuntarakennetta.

Henkinen tila. Suomessa eletään talouden, tuotannon ja yhteiskuntaelämän murroksen aikaa. Samaan aikaan kun maa kehittyy nopeasti on myös aistittavissa epävarmuutta.

1990-luvun alun taloudellisessa murroksessa maassamme ilmeni tarve käydä arvokeskustelua ja arvioida henkistä tilaamme. Jäsennystä tuohon keskusteluun saatiin muun muassa pääministerin asettaman professori Ilkka Niiniluodon työryhmän raportista.¹⁷

EU-kansanäänestyksen yhteydessä käyty kansalaiskeskustelu Suomen asemasta Euroopassa on puolestaan tuonut esille maamme henkisen perinteen traditiot ja syvimmat juonteet. Keskustelu on selvittänyt suomalaista identiteettiä. Se on korostanut tietoisuutta pohjoisesta sijainnistamme, Suomen asemasta idän ja lännen kulttuuripiirin rajalla, suomalaisen kansallistunnon tekijöistä, kansamme luonnekuvasta ja hyvinvointiyhteiskunnasta.

EU-keskustelu toi esille myös sen, että Suomessa ei ole vielä saatu aikaan teollistumiseen verrattavaa laajaa yhteiskunnan rakenteita uusivaa pitkän tähtäyksen projektia tai sitä tukevaa ilmapiiriä. Kansanäänestyksen tulos, jossa kaupunkien ja maaseudun mielipiteet painottuivat eri tavoin, lisää paineita yhteisyyden löytämiseen.

Nousukausi korjannee osan laman vaurioista. Silti voidaan arvioida, että ihmisten arkielämä on muuttunut aiempaa epävarmemmaksi. Ihmiset eivät voi luottaa työn jatkuvuuteen. Hyväkään

¹⁷ Suomen henkinen tila ja tulevaisuus. WSOY 1994.

koulutus ei enää tuo mukanaan työtä. Epävarmuus luo tyytymättömyyttä, joka voi purkautua muun muassa suuntaamattomana vastustuksena, hallituksen epäsuosiona tai yleensä politiikan vastaisuutena.

Eräiltä osin lama on kuitenkin vahvistanut suomalaista elämänmuotoa. Perheen arvostus on noussut, arkielämän taitoja on alettu kunioittaa uudella tavalla ja kansalaisaktiiviteetti on voimistunut.

Murros aika on pakottanut ajattelemaan uudelleen paitsi talouden ja tuotannon rakenteita, myös pitkän aikavälin hyvinvoinnin perusteita. Käyty arvokeskustelu on antanut siihen aineksia.

Taloudellisesta noususta ja perusarvojen kunioituksesta huolimatta on merkkejä pääosin teollisen työn ympärille rakentuneen yhteiskuntarakenteen pysyvistä murumisista. Työtehtävien laatu ja määrä muuttuvat perusteellisesti ja siitä aiheutuu vaikeita työttömyysongelmia. Se saattaa vaarantaa tulevaisuudenuskon yhteiskunnan ytimessä, perheissä. Hyvän ja vakaan elämän edellytyksenä tähän asti ollut säännöllinen työ on toimeentulon lisäksi tuonut sosiaalisen aseman ja kiinnittänyt ihmiset yhteiskuntaan. Työhön osallistuminen on ollut kansallisen identiteetin ja kansalaisten itsetunnon kivijalka. Tämän perustan häviäminen saattaa olla kohtalokasta.

Suomen sijainnin, historian sekä hyvinvoinnin ja sivistyksen nuoruuden johdosta säännöllinen työ on suomalaisten elämässä edelleen ehkä tärkeämpää kuin Euroopan vauraiden, vanhojen kulttuuririkansojen piirissä. Vaikka vaurauden aikana yhteiskunnalla olisikin varaa huolehtia ihmisten toimeentulosta, riippuvuutta yhteiskunnan tuesta on vältettävä ja huolehdittava myönteisestä yritysilmapiiristä.

Suomalaiset ovat tottuneet mukautumaan. Hyvän koulutusjärjestelmän ansiosta murroskausi on hallittavissa. Erityisesti nuoret ovat aktiivisia ja positiivisia. He näkevät murroksen realistisesti. Laaja nuorisotyöttömyys on kuitenkin vaarallista. Se tuottaa syrjäytymistä ja toivottomuutta, rapauttaa osaamista ja ammattitaitoa sekä saattaa merkitä itsenäistymisen ja perheen perustamisen siirtymistä. Kuitenkin nuoret pyrkivät suhtautumaan tulevaisuuteen myös toiveikkaasti. Yhä useammat heistä arvostavat ympäristöasioita ja odottavat Suomen siirtyvän kestävän kehityksen tielle. Kansainvälistyminen on toinen suuri yhteinen haaste, jossa nuoret ovat avainasemassa.

4.1.2 Tulevien sukupolvien perintö

Nykypäivän suomalaiset ovat saaneet arvokkaan perinnön: rauhan, demokraattisen ja toimivan yhteiskunnan, hyväkuntoisen rakennusalan, vahvan infrastruktuurin, hyvän koulutusjärjestelmän sekä kauniin ja melko koskemattoman luonnon.

Sukupolvien mittaisissa aikajaksoissa tarkastellen Suomen talous on toiminut toistaiseksi hyvin. Ennusteet osoittavat talouden nousun pitkällä aikavälillä. Silti nykyistä taloudellista tilannetta ei voi suuren ulkomaisen ja valtion velan eikä joukkotyöttömyyden takia pitää tyydyttävänä.

Suomen hyvinvoinnin perusta on taloudessa. Seuraavassa kuvataan Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen selvitykseen pohjautuen yhteenvedonomaaisesti sitä talouselämää ja varallisuutta, jonka tämä sukupolvi siirtää seuraaville sukupolville.¹⁸

1800-luvun puolivälistä aina 1930-luvulle saakka jokainen 30 vuoden pituinen sukupolvi on kehittänyt kansantaloutta siten, että bruttokansantuotteen määrällä mitatut reaalitytulot asukasta kohden ovat sukupolvesta sukupolvelle jatkuvasti kasvaneet. Sisällissodan vuosina 1917–1918 kansantuote asukasta kohden oli lähes yhtä alhainen kuin 30 vuotta aiemmin. Ennen toista maailmansotaa voitiin seuraaville sukupolville jättää kaksi kertaa vahvempi kansantalous kuin sukupolvea aiemmin. Sota katkaisi kehityksen, mutta sodan jälkeinen talouskasvu on ollut ennätyksellistä. Tähän lamaan saakka ovat suurten ikäluokkien lapset eli vuodesta 1970 lähtien syntyneet suomalaiset perineet kansantalouden, joka on tuottanut henkeä kohden reaalitytuloja kolme kertaa niin paljon kuin 30 vuotta aiemmin. Vaikka tuotanto ei lainkaan kasvaisi vuodesta 1993 alkaen, olisi kyky luoda reaalitytuloja vuonna 2005 silti 1,3-kertaistunut yhden sukupolven aikana.

Lama on monin tavoin heikentänyt kansantalouden kykyä luoda uusia reaalitytuloja. Investointien suhde kansantuotteeseen on romahtanut alemmaksi kuin kertaakaan toisen maailmansodan jälkeen. Fyysisen pääomakannan määrä on supistunut useilla aloilla voimakkaasti. Kymmenientuhansien lopettaneiden yritysten joukossa on nor-

¹⁸ Sukupolvella tarkoitetaan 30 vuotta ja suurten ikäluokkien sukupolvella vuosina 1940–1969 syntyneitä. Pekka Parkkinen: Sukupolvien perinnöt Suomessa. VATT 1994.

maalioloissa terveitä yrityksiä, joiden tiedollinen pääoma on osin tuhoutunut. Työttömien inhimillinen pääoma on pitkään jatkuneen työttömyyden aikana rapautumassa.

Julkisen talouden velkaantuminen merkitsee tulonsiirtoa tulevilta sukupolvilta nykyisille sukupolville, ellei velka paranna kansantalouden kykyä luoda reaalityuloja tai ellei se paranna ympäristöä.

Suomessa kuten muissakin kehittyneissä teollisuusmaissa lapset ovat sukupolvesta toiseen kustantaneet vanhempiensa eläketurvan. Väestömäärän lisääntyessä ja kansantalouden reaalityulojen kasvaessa se ei ole rasittanut kohtuuttomasti mitään sukupolvea. Vuodesta 1962 lähtien on vähitellen otettu käyttöön rahastoiva eläkejärjestelmä, jossa työssä olevilta kerätään heille maksettavista eläkkeistä osa rahastoihin. Eläkevelka eli eläkerahastoilla kattamaton eläkevastuu oli vuoden 1993 lopussa yli 400 miljardia markkaa (viiden prosentin reaalikorkokannalla). Eläketurvamenot ovat suurin yksittäinen menoerä julkisessa taloudessa. Niiden määrä kolminkertaistuu vuoteen 2030 mennessä ja eläkemenojen osuus bruttokansantuotteesta kohoaa nykyisestä 15 prosentista runsaaseen 18 prosenttiin, jos vuotuinen taloudellinen kasvu on keskimäärin 2 prosenttia. Eläkeläisten määrän kasvu, eläkkeiden tason nousu, työikäisten vähentyminen, syntyvyyden lasku ja elinajan pidentyminen ovat laman ohessa lisänneet eläketaakkaa.

Velkojen ja velvoitteiden lisäksi sukupolvelta toiselle siirtyy myös kansallisvarallisuus. Vuoden 1994 lopussa se oli yli 2 000 miljardia markkaa eli neljä kertaa bruttokansantuotteen arvo. Mukaan ei ole luettu inhimillistä pääomakantaa. Myös ulkomainen nettovelka on tällöin siitä vähennetty. Tämä oli kolme kertaa niin paljon kuin julkinen nettovelka ja kattamaton eläkevastuu (viiden prosentin reaalikorkokannalla) yhteensä. Kaikki velat huomioon ottaen seuraava sukupolvi perii edeltäjiltään silti suuren nettomaisuuden.

Koko kansallisvarallisuuden kehityksestä ei ole virallisia tilastoja. Tehtaat, asunnot, tiet, satamat, koneet ja muu fyysinen pääomakanta, joka muodostaa neljä viidesosaa kansallisvarallisuudestamme, on investointien kertymän avulla laadittujen laskelmien mukaan nettomääräisesti 3,5-kertaistunut vuodesta 1960. Investointien romahtaminen laman aikana ja fyysisen pääomakannan rapautuminen heikentävät kuitenkin nopeasti talouden ja hyvinvoinnin tulevaltakin sukupolvilta.

Inhimillinen pääoma on kasvanut. Jokainen sukupolvi on tähän asti saanut yhä paremman koulutuksen ja väestön terveys on kohonnut sukupolvi sukupolvelta. Koulutuksen on valtaosalta kustantanut edellinen sukupolvi. Sukupolvien kustannusvastuun vertailu on vaikeata, mutta pelkistään suurten ikäluokkien jättämä eläkevelka kuitaantuu heidän lastensa koulutusmenoilla.

Perinteisen materiaalisien kasvun sijaan meidän on tulevaisuudessa suunnattava voimavaroja entistä enemmän inhimillisen pääoman kasvuun. Koulutus ei ole investointi vain yhteen sukupolveen, vaan elinikäisen koulutuksen lisääntyessä se on investointi koko väestöön ja sen hyvinvoinnin parantamiseen.

Kohoava koulutustaso hyödyttää koko yhteiskuntaa, eikä vain niitä, joihin koulutus kohdistuu. Tämä yhdessä tasa-arvoisten koulutusmahdollisuuksien turvaamisen kanssa edellyttää sitä, että koulutuspanos kustannetaan yhteisesti.

Tulevien sukupolvien taloudellisia mahdollisuuksia voidaan arvioida ns. sukupolventilinpidon menetelmin. Näin voidaan selvittää, millaisia taloudellisia vastuita ja sitoumuksia nykyisin elävät jättävät tulevaisuuteen.

Suomessa tehtyjen selvitysten mukaan tulevaisuudelle asetettujen valtion velan maksun ja sosiaaliturvan rahoitusvelvoitteiden hoitaminen on mahdollista ilman suuria ongelmia vain, jos talous kasvaa jatkuvasti noin kolmen prosentin vauhtia. Siinäkin tapauksessa kokonaisveroastetta pitäisi nostaa nykyisestä tai etuuksia alen-taa. Hitaan kasvun vallitessa tulevat sukupolvet eivät saavuta nykyisenkaltaista elintasoa.

Nopea kasvu nykyisellä elämäntavalla ja teollisella rakenteella rasittaa ympäristöä ja luontoa, joka on myös osa tuleville sukupolville jättämämme perintöä. Nopea kasvu on kestävää vain siinä tapauksessa, että samalla investoidaan riittävästi luonnonvarojen ja ympäristöä säästävään teknologiaan. Näin on tehtävä paitsi Suomessa myös kehitysmaissa.

Kestävän kehityksen ydin on, ettei tulevien sukupolvien resursseja heikennetä. Tarkasteltaessa Suomen kehitystä tältä pohjalta on helppo todeta, että kehitys ei ole ollut kestävää.

Ilmastonmuutos, ympäristön pilaantuminen, alkuperäisluonnon supistuminen, eläinlajien väheneminen sekä uusiutumattomien luonnonvarojen niukkeminen ovat kiistatta supistaneet luontovarallisuuttamme ja siten heikentävät tulevien sukupolvien voimavaroja.

Ainutlaatuisten lajien kuten luonnonlohen tai saimaannorpan säilyminen tuleville sukupol-

ville ovat tärkeitä, kun tarkastellaan perinnön laatua.

Suomessa kokemattoman luonnon osuus on vähentynyt. Metsänhoito, poronhoito ja soiden ojitukset ovat viime vuosikymmeninä ulottuneet sinnekin, minne viime vuosisatojen kaskitalous ei yltänyt. Tämä on johtanut siihen, että syrjäiset ja jopa erämaisetkin alueet ovat tulleet alttiiksi ympäristömuutoksille.

Muutokset näkyvät muun muassa vesistöisämme. Pahimmin saastuneiden vesistöjen tila on parantunut, mutta edessä on uusi uhka: vesistöjen laadun tasainen heikkeneminen. Syynä ovat osin sekä koti- että ulkomaiset rikki- ja typpipäästöt, mutta myös metsänhoito metsäau-toineen ja lannoituksineen sekä turvesoiden käyttö. Näiden seurauksena aiemmin puhtaat metsälammet ja latvavedet ovat tulleet alttiiksi ympäristömuutoksille.

Sukupolvien välistä tulonjakoa koskevat selvitykset osoittavat, että päätöksenteossa on pelkän vaalikausitarkastelun sijaan tiedostettava myös ylisukupolviset vastuut. Suomessa on edelleen kehitettävä esimerkiksi sukupolventilipidon menetelmiä, joilla voidaan selvittää, miten nyt tehtävät päätökset vaikuttavat pitkällä tähtäyksellä.

4.1.3 Hallittavuus

Suomen tulevaisuuden ongelmat ja suhde yleismaailmallisiin ja eurooppalaisiin tulevaisuushäiriöihin ovat pelkistettävissä hallittavuuden ongelmaksi. Ongelmat ja uhat on tunnistettava ja ratkaistava tai ainakin niiden kanssa on opittava elämään. Yhteistä etua on pohdittava aiempaa laajemmin ja perusteellisemmin. On hyväksyttävä, että maailmaa täytyy luotsata.

Välttämättömiä uudistuksia ei saada aikaan riittävän ajoissa, jos luotetaan pelkästään valtioihin ja hallituksiin ja niiden väliseen yhteistoimintaan. Muutospaineen on lähdeävä maapallon eri kansoista ja niiden muodostamista verkostoista, joista tärkeimpiä valtioiden ohella ovat kansainväliset järjestöt ja tiedeyhteisöt, tiedotusvälineet, puolueet sekä vapaat kansalaisjärjestöt ja kansanliikkeet.

Tietojen saanti maapallon taloudellisesta, sosiaalisesta ja poliittisesta tilasta ja luonnosta on helpottunut, mutta kehityksen seuraaminen edellyttää kokonaisuuksien hallintaa. Informaatio ei muutu itsestään käyttökelpoiseksi tiedoksi. Päättäjien on teknistyvässä maailmassa, jossa ekologiset ongelmat odottavat ratkaisuaan, pys-

yttävä paitsi ymmärtämään asiantuntijoita myös tekemään asiallisesti oikeita ratkaisuja.

Informaation muuttaminen valmistelun ja päätöksenteon pitkässä ketjussa kulloinkin ymmärrettäväksi ja käyttökelpoiseksi tiedoksi on hallittavuuden yksi ongelma. Toinen, yhtä tärkeä ongelma ovat päätöksentekokofoorumit. 1800-luvulla alkanut kehitys kohti kansallisvaltioita on viime vuosikymmeninä saanut uuden suunnan kohti ylikansallisia yhteisöjä. YK ja OECD, sittemmin ETYK, EU, WTO ja NAFTA ovat esimerkkejä tästä suuntauksesta. Kehitys jatkuu samansuuntaisena ja voimistuu edelleen.

On kiinnitettävä entistä enemmän huomiota siihen, että näillä ylikansallisilla yhteisöillä ja muilla toimijoilla on tärkeä vastuu maapallon kehityksestä. Niillä on kansallisvaltioita paremmat mahdollisuudet puuttua polttaviin ongelmiin ajoissa ja ohjata kehitystä oikeaan suuntaan. Samaan aikaan on varottava, että kansainväliset yhteisöt eivät irtaannu omiksi kansalaisista vieraantuneiksi vallankäyttäjiksi.

Maailman hallittavuuden lisäämisyritykset tulevat kohtaamaan sivilisaatioiden eroista johtuvia esteitä. Toisen kulttuurin piiristä esitetyt vaatimukset ympäristönsuojelusta, väestönkasvun rajoittamisesta, köyhyyden vähentämisestä tai kaupan ja tekniikan pelisäännöistä nostattavat vastarintaa. Koska kyse on aina myös mittavista taloudellisista eduista, vastarinta voi saada poliittisen luonteen ja muuttua vihamieliseksi. Etujen ristiriidoiksi kiteytyvien ongelmien taustalla on usein vuosisatoja, jopa vuosituhansia eri suuntiin kehittyneitä käsityksiä elämisen perusasioista.

Entisten ja tulevien suurvaltojen valta-asemien muutokset ovat olennainen osa maailman hallintaa ja rationaalista tulevaisuuden suunnittelua. Suomen tulevaisuutta arvioitaessa on tärkeää mieltää valta-asemien muutokset ja pyrkiä aavistamaan oikein maailman tulevat valtakeskukset. Niiden pyrkimykset määräävät maamme tulevaisuutta enemmän kuin muiden vähäisempien osapuolten tavoitteet.

Kansainvälinen johtoasema rakentuu pääosin seuraavien tekijöiden varaan: taloudellinen voima, sotilaallinen vahvuus, tiedollinen ja tekninen valmius, poliittinen vaikutusvalta ja kulttuurinen vaikutusvalta. Tällä hetkellä vain USA on vahva kaikilla aloilla. Taloudessa ja tekniikassa kolme suurta keskusta, USA, Japani ja Länsi-Eurooppa, jatkanevat keskinäistä kilpailuaan johdosta. Joitain pitkän aikavälin suunnanmuutoksia on jo nähtävissä.

Kesäkuussa 1994 tapahtunut dollarin jyrkkä lasku, jossa USA joutui pyytämään muiden valtioiden apua, oli merkki siitä, ettei edes Yhdysvaltain kansantalous ole varma ja haavoittumaton. On myös viitteitä siitä, että vahvana pidetty angloamerikkalainen kulttuuri on hajoamassa alakulttuureihinsa ja samalla menettämässä voimaansa. Yhteiskuntarauhaa pidetään osin keinotekoisesti yllä.

Taloudelliset indikaattorit osoittavat, että Aasian maat nousevat taloudelliseksi ja teknisiksi suurvalloiksi. On kuitenkin selvää, että näiden maiden sotilaallisen ja poliittisen mahdin kehitys vaatii yhteistyökykyä. Se puolestaan nojaa valtioiden välisiin historiallisiin suhteisiin, traditioihin ja ihmisten kulttuuristaan. On epäiltävissä, että taloudellinen integraatio ei yhteisyyden puutteen takia etene Aasiassa politiikan alueelle.

Länsimaiset arvioijat ovat katsoneet, että kulttuuri voi olla muutoinkin vakava este toisiansa Aasian talousmahdin muodostumiselle. Maailmanlaajuisilta yrityksiltä vaaditaan eri kulttuureista johtajia ja asiantuntijoita, joiden on pystyttävä luomaan aidot ja kiinteät yhteistyösuhteet niin suuryrityksen sisällä toimiviin kuin ympäröivään maailmaan. Historiansa, traditioidensa ja kielensä takia tämä on USA:lle ja Euroopalle huomattavasti helpompaa kuin Japanille.

Aasian heikkous on kehittymätön poliittinen päätöksenteko. Poliitiikan on talouden rinnalla toimittava. Sama koskee sosiaalista turvajärjestelmää. Jos esimerkiksi japanilaisten naisten tietoisuus tasa-arvosta nousee länsimaiden tapaan eivätkä he enää uhraudu samassa määrin kuin nyt, nykyinen perhe- ja yrityskeskeinen huolenpidon järjestelmä ei toimi.

Tärkein tulevaisuuden johtoasemia määrittävä tekijä on edelleen talous laajassa merkityksessään. Meneillään oleva maailmantalouden uusjako voi muuttaa paitsi taloudelliset myös sotilaalliset ja sivistykselliset voimasuhteet. Maailman ennustetaan 2000-luvulla jakautuvan muutamaaan pääalueeseen. Niitä ovat USA:n johtaman NAFTA, Euroopan unioni, Venäjän liittovaltio, Japanin ja Kiinan johtama Kaakkois-Aasia ja islamilaisten valtioiden ryhmä.

Eteläisten kehitysmaiden arvioidaan köyhtyvän entisestään. Länsimaat menettäisivät taloudellisia asemiaan. Japanilainen osaaminen ja laatu yhdistettynä halpaan, mutta kurinalaiseen ja huolelliseen kiinalaiseen työhön on nykyisessä vapautuvan maailmankaupan tilanteessa erityisen kilpailukykyinen.

Toisaalta on ennustettu, että jos Euroopan taloudellinen ja siihen kytketty poliittinen integraatio onnistuu ja jos se laajenee itään, Eurooppa on 2000-luvun taloudellinen johtaja maailmassa. Taloudellinen johtoasema voi synnyttää myös poliittisen, tiedollisen ja kulttuurisen johtajuuden.

Riippumatta siitä, mikä suurvalta etenee ja mikä taantuu, edellä esitetyn kaltaiset blokit ja niiden eturistiriidat ovat tulevaisuuden uhka. Valta-asemia ei ihmiskunnan historiassa ole yleensä vastarinnatta luovutettu. Ihmiset ovat vastareaktion kokemalleen maailman hajoamiselle ja yleisen epävarmuuden lisääntymiselle etsineet turvaa lähiympäristöstään ja omasta kulttuuristaan. Tästä ajattelusta nousee viime vuosina paljon kansainvälistä huomiota saanut käsitys, että mahdollinen seuraava maailmansota on sivilisaatioiden sota (Huntington).¹⁹

Euroopalla, joka sijaitsee monella tapaa suurten sivilisaatioiden rajalla ja jonka sisällä on merkittäviä osakulttuureja, on hyvät lähtökohdat hahmottaa tulevaa ja pyrkiä vaikuttamaan siihen. Valitusta eurooppalaisesta linjasta riippumatta vanha periaate riittävän taloudellisen, sotilaallisen ja henkisen tasapainon säilyttämisestä on edelleen hyvä.

4.1.4 Poliittinen päätöksenteko ja vastuu

Ongelmien hallitseminen edellyttää kykyä tehdä päätöksiä tehokkaasti ja toimivasti. Vaatimus koskee yhtä hyvin yksityistä ihmistä kuin kansallisvaltioita ja ylikansallisia elimiä. Suomen tapauksessa se tarkoittaa maamme poliittista järjestelmää kokonaisuutena. Sen on pystyttävä vastaamaan kaikkiin uusiin tilanteisiin.

Poliittinen päätöksenteko on osoittautunut heikoksi kohdaksi niin globaalissa kuin alueellisella tasolla Euroopassa, Afrikassa ja Aasiassa. Euroopan unionin käynnistämä demokraattisen ja tehokkaan poliittisen järjestelmän rakennustyö on vielä kesken. Maailmanpankin mielestä Afrikan jälkeensijaisyyden tärkein syy on siinä, että poliittinen johto ei ole onnistunut rakentamaan modernia valtiokoneistoa tai edes vahvistamaan järjestäytyneeseen yhteiskuntaan tähtäviä asenteita. Ruandan kansanmurha keväällä 1994 on tästä järkyttävä esimerkki. Itä-Euroopkaan taloudellinen nousu ei näytä onnistuvan siirtymällä suoraan moderniin kilpailutalou-

¹⁹ Samuel P. Huntington: The Clash of Civilization? Foreign affairs 1993, volume 72.

teen ilman poliittista demokratiaa ja vanhan aikaisena pidettyä valtiollista järjestystä, johon kuuluu myös välttämätön sosiaaliturva. Poliittinen järjestelmä ontuu Japanissa, mutta joutuu paineeseen myös Kiinassa ja muissa Aasian nousevan talouden maissa.

Vakaan ja vauraan 1900-luvun lopun eurooppalaiset ovat turtuneet pitämään demokratiaa itsestään selvyytenä. Kuitenkin Euroopassakin kansalaisten valtaoikeuksiin perustuva parlamentaarinen demokratia on nuori. Se on lähi-menneydessään kokenut diktatuurin ja sen haavoittuvuudesta on useita merkkejä. Ääriyh-mät on pystytty kaikkialla pitämään erillään virallisesta valtiollisesta toiminnasta, mutta niiden kannatus on osoittautunut pysyväksi ja laajaksi. Maailmanlaajuisesti demokratiaa on tosiasiaassa vain länsimaissa.

Aasian nousevan talouden maat pitävät läntisen maailman ihmisoikeus- ja demokratiavaatimuksia kohtuuttomina. Sivilisaation erojen lisäksi viime aikoina on entistä useammin vedottu yhteiskunnan hallittavuuteen. Aasian taloudellisen nousun katsotaan vaativan vakaita oloja ja järjestystä. Liian nopeat muutokset poliittisen demokratian suuntaan saattavat johtaa Venäjän kaltaiseen hajaannukseen. Aasian mittasuhteissa se saattaisi muodostua uudeksi globaaliksi uhaksi.

Vaikka Suomessa poliittiseen järjestelmään luotetaan, Euroopan ja sen myötä Suomen poliittisessa järjestelmässä on havaittavissa ilmeisiä häiriöpiirteitä. Kansallisvaltioiden varaan rakennettu päätöksenteko ei ole enää riittävä tulevaisuuden ongelmien ratkaisuun. Kansallinen talous ja politiikka eivät enää kohtaa toisiaan samassa määrin kuin toisen maailmansodan jälkeisenä aikana eikä niille ole yhteisiä tavoitteita. Poliittisen järjestelmän ongelmista huolimatta kansanvaltaa ei missään aseteta epäilyksen alaiseksi. On kuitenkin olemassa pelkoja, että jos poliittiselle järjestelmälle ei pystytä palauttamaan suunnan määrittäjän asemaa, myös demokratia voi rapautua.

Tässä käsitellyssä asiassa on kyse poliittista demokratiaa laajemmasta päätöksenteon ja vastuun rakennemuutoksesta. Sitoutuessaan kansallisvaltioon ja alueisiin sekä niissä vallitseviin arvoihin ja kulttuuriin yksityinen talouselämä on kantanut yleistä vastuuta. Tämä pätee myös paikallisella tasolla. Niinpä esimerkiksi Mäntässä toiminut Serlachiuksen tehdas oli paikallisen yhdyskunnan keskeinen osapuoli. Vaikka yritysten pääkonttorit ovat siirtyneet Helsinkiin, suoma-

laisten edut ovat olleet liiketoiminnan perustana. Monikansallisissa yrityksissä pääomistajat määrittävät niin pääkonttorin sijainnin kuin sen toimintalinjatkin. Silloin muun muassa osaavien ihmisten saatavuus sekä markkinat ja niiden sijainti ovat tärkeitä ja kansallinen etu muuttuu marginaaliseksi.

Kun yhä suurempi osuus tuotannosta ja kaupasta on siirtynyt kansainvälisten monialaisten suuryritysten hallintaan, omistamiseen kytkeytyvä vastuu on kapea. Palkattujen ammattijohtajien tehtävänä on isänmaattomissa konserneissa taata toiminnan jatkuvuus, kilpailukyky ja riittävä tulos. Se onnistuu vain rauhan oloissa, kun maailmassa säilyy järjestys. Toisaalta yhtä selvää on, että kansainvälisten suuryritysten toimintalogiikkaan ei kuulu yksittäisten valtioiden tai alueiden yleisen edun tavoittelu.

Maailmantalouden luonteen muutokset ovat rikkoneet ehkä pysyvästi kansallisen päätöksenteon ja vastuun asetelmat. Kansainvälisen talouden vapauduttua yritykset, pankit ja muut talouden toimijat ovat päässeet eroon valtiollisesta ohjauksesta. Poliitiikan ja talouden eroa on vauhdittanut maailman rahatalouden irtaantuminen muusta taloudesta, tuotannosta, investoinneista ja kaupasta. Lähes 90 prosenttia maailman valuuttavirroista pohjautuu reaalityaloudesta riippumattomaan spekulatioon. Suurenkin kansantalouden päätöksenteon ja suunnittelun pohja on ratkaisevasti heikentynyt.

Riippumatta siitä, millaiseksi Euroopan unioni kehittyy, myös Suomen talouspolitiikan perinteiset päätöksenteon työvälineet ovat katoamassa. Perustellusti voidaan väittää, että yksittäiset kansantaloudet ovat heikentyneet itsenäisinä toimijoina. Taloustieteen piirissä puhutaan jopa niiden häviämisestä.

Jokaisen poliittisen järjestelmän uskottavuus edellyttää taloudellisia voimavaroja. Suomen valtiontalouden liikkumavara voi integroituvassa taloudessa kutistua pieneksi.

Pieni valtio ei voi merkittävästi poiketa kilpailumaiden pääomaverotuksen tasosta. Samaan aikaan sen on sijoitettava voimaperäisesti varoja entistä parempaan koulutukseen, tutkimukseen ja tuotekehitykseen. Palkansaajien tuloveroa ei voi nostaa. EU-rahoitus tuo valtiolle varoja vain alkuvuosina. Tällöin on valtiontalouden vaikeuksien välttämiseksi olennaista, että kilpailukykyä edistävät ratkaisut tukevat työpaikkoja tarjoavia erikoisosaamisen aloja.

Suomessa on politiikan rakenteita uusittu viime vuosina. Enemmistöparlamentarismi on voi-

mistunut. Presidentin valinnassa on siirrytty suoraan kansanvaaliin. Perustuslaki ei ole enää este suurillekaan muutoksille, kun määrävähemmistöstä on luovuttu. Budjetti voidaan nykyisin laatia ilman juridisia esteitä vuosittain melko uudelta pohjalta. Kansanedustajat voivat tehdä myös vähennysehdotuksia budjetin menoihin. Pääministerin asema on Suomessa verrattuna muihin Euroopan maihin edelleen heikko. Muualla Euroopassa pääministerillä on vahva esikunta, oikeus päättää asioiden käsittelyn aikataulusta ja valvoa niiden toteutusta sekä usein myös oikeus ottaa muille ministereille kuuluva asia ratkaistavakseen. Suomen EU-jäsenyys voi syödä nykyjärjestelmällä pääministerin koordinoitivaltaa. Tasavallan presidentti on Suomessa käyttänyt ja pyrkii oletettavasti tulevaisuudessakin käyttämään valtaoikeuksiaan ensisijaisesti ulkoministeriön kautta.

Päätöksenteon kannalta Suomen tulevaisuus on monimuotoisempi ja mutkikkaampi kuin menneisyys. Selvää on, että kansainväliset sopimukset, yhteiset ylikansalliset investoinnit ja koko maanosan fyysisiä rakenteita koskevat suunnitelmat tulevat välttämättömiksi. Näitä kansainvälisiä ratkaisuja, mutta ennen kaikkea Suomen omia valintoja varten tarvitaan toimiva ja kansalaisten luottamusta nauttiva suomalainen poliittinen järjestelmä. Tulevat ongelmat ja olosuhteet on pystyttävä ennakoimaan entistä paremmin Suomen kannalta. Kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia on lisättävä.

4.2 Valiokunnan skenaariotyöryhmän näkemys vaihtoehtoisista kehityskuluista ja niihin varautumisesta

Valiokunnan keskuudestaan valitsema skenaariotyöryhmä määritteli Suomen tulevaisuuden kannalta keskeiset globaalit ja alueelliset muutostekijät ja niille vaihtoehtoiset kehityssuunnat (liite). Näiden muodostamasta tulevaisuuskuvien joukosta se määritteli kolme perusskenaariota, joita voidaan luonnehtia lyhyesti:

1) positiivinen maailman globaaliin tai ainakin riittävän laajaan alueelliseen hallintaan perustuva skenaario eli **hallintaskenaario** (A)

2) uhkaava globaalien ongelmien räjähdysseen johtava skenaario eli **uhkaskenaario** (B) ja

3) lievästi uhkaava ongelmien osittaiseen hallintaan perustuva skenaario, joka voi osoittautua vain välivaiheeksi uhkaskenaariolle eli **väliskenaario** (C).

Näiden skenaarioiden pohjalta työryhmä hahmotteli neljä suomalaisen yhteiskunnan taivotevaihtoehtoa: 1) edistyksen Suomi, 2) ihmisen Suomi, 3) tieto-Suomi ja 4) selviytyjä-Suomi. Nämä se suhteutti kolmeen perusskenaarioon saaden näin 12 haluttuihin Suomi-malleihin joltavaa polkua erilaisissa maailman kehitystilanteissa.

Valiokunta korostaa, että skenaariotyöryhmän tulevaisuudenkuvat ovat kaikki mahdollisia, vaikkakin eri lailla todennäköisiä. Työ on arvokas sekä sisällöltään että menetelmällisenä kokeiluna.

4.3 Suomen yksilöidyt tavoitteet

Aiemmissa luvuissa valiokunta on esittänyt käsityksensä Suomen tulevaisuuden kannalta olennaisista maailman ja Euroopan kehityssuunnista ja -vaihtoehtoista. Valiokunta on päättänyt tulevaisuuden arviointinsa kannanottoihin siitä, mihin suuntaan maailman ja Euroopan toivoisi 30—50 vuoden aikana Suomen näkökulmasta kehittyvän. Maailman ja Euroopan tulevaisuutta Suomi ei voi ohjata — voimme kuitenkin toimia aloitteellisesti ja varautua tulevaan sekä tukea myönteistä kehitystä ja oikeiden valintojen tekemistä. Sen sijaan tässä luvussa esitettäviin Suomen tulevaisuuden tavoitteisiin voimme vaikuttaa. Niihin eduskunnalla ja hallituksella on ohjausvaltaa.

Valiokunnan tavoitteenasettelun perustana on käsitys siitä, että taloudellinen kasvu, jonka pääpainon on oltava laadullisessa ja aineettomassa kasvussa, jatkuu ja se on välttämätöntä. Tavoitteiden taustalla on usko sosiaaliseen ja sivistykselliseen edistykseen sekä yhteisymmärrykseen. Kaiken lähtökohtana on luonnon kunioitus.

Suomelle on tärkeää, että Suomen lähialueilla ja Euroopassa säilyy yhteiskunnallinen ja taloudellinen vakaus ja rauha. Tämä luo perustan muille tavoitteille. Venäjän hajoaminen tai joutuminen eristyksiin on selvä uhka Suomen ja koko Euroopan kehitykselle.

Vakaat olot voidaan turvata kansanvallan, laadullisen työn ja taloudellisen kasvun sekä sosiaalisen turvallisuuden avulla. Ilman näitä yhteiskunta jakautuu. Rakenteellinen eriarvoisuus ja köyhyys nostattavat ristiriitoja ja voivat johtaa konfliktiin. Vakauden ja työn puolesta Suomen tulee niin kansallisilla kuin kansainvälisillä foorumeilla olla aktiivinen.

Euroopan ja Suomen sen osana olisi löydetävä päämäärä, joka nojaa sen pitkään kulttuuriperintöön ja siitä nousevaan tietoisuuteen yleismaailmallisesta vastuusta. Eurooppa voi uudistaa kehitysmaapolitiikkaansa ja estää kolmannen maailman rapistumisen. Edelleen Eurooppa voi uudistaa oman teollisen tuotantorakenteensa ja viitoittaa tietä tekniikkaan ja tuotantoon, joka ottaa ympäristökysymykset ehdottomiksi lähtökohdiksi pyrkien kestäväan kehitykseen. Tällainen kehitys ei pelkästään parantaisi maailmaa, vaan antaisi eurooppalaisille terveen motivaation ja ymmärrettävän tavoitteen arkielämään.

Suomen tulee olla tässä Euroopan uudessa nousussa mukana, parhaassa tapauksessa aloitteentekijänä.

Valiokunta viittaa Suomen Eurooppaa koskevissa tavoitteissa ulkoasianvaliokunnan mietintöön (UaVM 9/1994 vp).

Optimistisesta perusnäkemyksestä huolimatta on syytä varustautua pahimpaan. Ilmastonmuutos voi katkaista hyvän kehityksen. Moni maailman johtavista yhteiskuntatutkijoista ennustaa taloudellisten ja poliittisten rakenteiden hajoamisen kiihtyvän kohti globaalia anarkiaa. Puhutaan paluusta pimeään, ryöstelevien rosvojoukkojen hallitsemaan keskiaikaan.²⁰ Joka tapauksessa ilman suurta muutosta yhä vähäisempi osa maailman ihmisistä elää moderneissa, toimivissa demokratioissa. Näissäkin yhä pienempi joukko voi elää turvattua elämää. Eurooppaan selviytyminen ei ole itsestään selvää.

Suomi voi vain varautua sopeutumaan maailman tai Euroopan edellä kuvatun laisiin suuriin ongelmiin. Yhtenäinen kansa, vakaa ja ainakin kriisioloissa omiin voimavaroihin perustuva tuotanto ja talous, korkea työllisyys, yhteys luontoon, hyvät kansalaistaidot, kohtuulliset tulot ja absoluuttisen köyhyyden estäminen sekä laaja maan, metsän ja vesistöjen omistuspohja ovat varmuusvakuutus tulevaa epävarmuutta vastaan.

Jos Pohjoismaat pystyvät säilyttämään yhteiskuntansa terveisinä, niillä on tarjota ylivoimaisia kansainvälisiä kilpailuetuja niin kaaoksen kuin myös hiljalleen hajoavan maailman vaihtoehdoissa. Kaikissa vaihtoehdoissa puhdas luonto, turvallinen ja toimiva yhteiskunta sekä tasavertainen ja inhimillinen elämä ovat entistä tavoitellumpia. Mitä kalliimmasta ja vaativammasta tuotannosta, tutkimuksesta, työstä, kulttuurista taikka va-

paa-ajanvietosta on kysymys, sen korkeammalle näihin osallistuvat ihmiset elämisentasovaatimukset asettavat. Suomen sijainti Euroopan koilliskolkassa voi pitkällä aikavälillä osoittautua mittavaksi eduksi.

Valiokunnan tavoitteiden luonne. Valiokunta yksilöi tavoitetoimia, joihin Suomen 30–50 vuoden aikavälillä olisi hyvä pyrkiä. Keinot kuvasivat välttämätöntä tekemistä tai toimenpiteiden suuntaa tavoitteissa esitetyn tilan saavuttamiseksi. Lopuksi on esitetty eräitä lähivuosien toimenpiteitä.

4.3.1 Yhteiskunnan henkinen perusta²¹

Valiokunnan tavoitteet ovat seuraavat.

Pienen kansakunnan voima on yhä tärkeämmäksi tulevassa sivistyksessä. Keskeisiä sivistystoimintoja ovat koulutus, tiede ja teknologia, taide ja muu kulttuuri. Siihen kuuluvat myös viestintä, perinne ja kansalaistoiminta koko laajuudessaan. Sivistystoimintoja ja niiden sisältöjä pyritään entisestään vahvistamaan. Se edellyttää muun muassa kansallisen sivistysstrategian toteuttamista ja edelleen kehittämistä.

Eurooppalainen ja suomalainen sivistysperintö — humanismi, kristinusko, demokratia, kansalaisvapaudet, avoimuus, suvaitseva tasa-arvo, tiivis yhteys luontoon, elämän moninaisuuden ymmärtäminen — ovat kansakunnan henkinen selkäranka. Se vahvistuu. Suomalaisuus säilyy kansainvälistyvissä maailmassa, samoin vähemmistökulttuurien asema.

Kasvavassa tiedon tulvassa on hallittava kokonaisuuksia. On opittava omaksumaan ja muuntumaan, oppimaan uutta. Kaiken koulutuksen tulisi perimmältään olla oppimista ihmisyyteen, henkistä kasvua. Eettinen kasvatus tukisi ihmiskunnan moraalista kehitystä, mikä osaltaan edesauttaisi nykyistä oikeudenmukaisempien ja inhimillisempien olosuhteiden muodostumista tuleville sukupolville. Tulevaisuuden Suomessa kaikki nämä tavoitteet ovat koulutuksen olennaisia osatekijöitä.

Itsetunto ja itseluottamus ovat henkisen kasvun perustekijöitä. Niiden vahvistamiseksi voi tulevaisuuden Suomessa jokainen kehittää persoonallisuuttaan, jokainen tuntee työssään ja oppiessaan onnistumisen iloa, jokainen saada tukea omassa lahjakkuudessaan. Massatyöttömyys on murrettu, taloudellinen epävarmuus

²⁰ Esim. Alain Minc.

²¹ Valiokunta viittaa kulttuurin tavoitteissa keväällä 1994 annettuun kulttuuripoliittiseen selontekoon ja sen käsitteilyyn eduskunnassa.

voitettu. Kansallinen itsetunto on noussut kansalaisten itsetunnosta.

Taloudellinen kilpailukyky rakentuu yhä enemmän tiedon ja osaamisen varaan. Siksi Suomi on tulevaisuudessa löytänyt kaikki lahjakkuusvaransa käden taidoista kehittyneimpään kansainvälisellä huipulla olevaan tieteeseen ja kansainvälisesti tunnustettuun taiteeseen. Koulutuksemme olennainen osa on juuri ihmisten erilaisten kykyjen tunnustaminen ja etsiminen.

Arkipäivän yhteisvastuu ja yhteistyö, elämän taidot, selviytyminen vaikeistakin tilanteista ja niukkojen olosuhteiden yli eläminen ovat tärkeitä ennen muuta kohdattaessa tulevaisuuden uhkaavia vaihtoehtoja. Tähän liittyvät edellytykset, halu ja kyky ottaa henkilökohtaista vastuuta omasta ja lähimmäisten elämästä.

Kansalaisten kyky etsiä uusia tietoja, suhtautua niihin kriittisesti ja tehdä niiden pohjalta päätöksiä on tulevaisuudessa nykyistä tärkeämpää. Kansainvälistyneessä maailmassa on erityisesti ylimmillä päättäjillä ja vaikuttajilla nykyistä laajempi ja syvempi asiantuntemus kohtaamistaan kysymyksistä.

Henkisen pääoman kartuttaminen ja jatkuva hyödyntäminen edellyttävät elinikäistä oppimista, jatkuvaa opiskelua. Työn ja koulutuksen myönteistä vuorovaikutusta, synergiaa on opittu hyödyntämään. Ammatit voivat vaihtua, mutta ihmiset eivät jää toimeettomiksi. Koulutus on muuttunut olennaiseksi osaksi koko elämää.

Kansainvälistyneessä maailmassa ei riitä harvalukuisen johdon ja asiantuntijoiden kielitaito. Siksi kielitaitoa on parannettu kaikissa kansalaisryhmissä. Kieli on vain osa kulttuuria. Siksi tulevaisuuden suomalaiset tuntevat nykyistä paremmin myös eri kulttuurien ominaispiirteet ja osaavat kunnioittaa monimuotoisuutta voimana.

Tekniikka valtaa alaa ja mutkistuu. Ekologiset ja muut ympäristöongelmat lisääntyvät ja vaikeutuvat. Siksi näiden alojen tuntemus on nykyistä selkeämmin ehdoton osa jokaisen yleissivistystä. Tämä otetaan tulevaisuuden koulutuksessa erääksi perustavaksi lähtökohdaksi.

Professori Ilkka Niiniluoto on tiivistänyt 2000-luvun sivistyksen varaan rakentuvan Suomi-kuvan:

”Sivistys-Suomen uudella vuosituhanella on oltava vapaiden ja aktiivisten kansalaisten muodostama demokraattinen oikeusvaltio, kansallisia perinteitä kunnioittava ja erilaisuutta suvaitseva kulttuurivaltio, luonnon kesto- ja uusi-

tumiskykyä säästävä ekovaltio, korkeatasoiseen tutkimukseen ja koulutukseen perustuva hyvinvointiyhteiskunta. Sille ominaisia arvopäämääriä ovat ympäristön kauneus ja terveys, kestävä kehitys, elämän laatu, perusturvallisuus, sosiaalinen oikeudenmukaisuus, elinikäinen koulutus, luovan lahjakkuuden kehittäminen tieteessä ja taiteessa, oma-aloitteisuus arkielämässä, ahkeruus työnteossa, yhteisvastuu, avoimuus, kansainvälinen yhteistyö ja monikulttuurisuus.”²²

Valiokunta yhtyy tähän käsitykseen.

Keinot:

1. Yhteiskunta luo edellytyksiä kansalaisten sivistyksellisten perusoikeuksien toteutumiselle.

2. Turvataan koulutukselle riittävä osuus kansantalouden kokonaisuudesta, korotetaan koulutuksen tasoa sekä parannetaan opettajien valmiuksia opetuksen tason nostamiseen. Luodaan henkistä pääomaa.

3. Turvataan jokaiselle mahdollisuus käyttää eri ikäkausina hänelle soveltuvia koulutusväyliä ja -muotoja. Koulutuksesta poistetaan raja-aitoja ja lisätään valinnanmahdollisuuksia.

4. Korostetaan jokaisen lapsen ainutkertaisuutta koulutuksen alusta alkaen. Opetuksen tulee olla innostuksen syöttämistä eikä pelkkää tiedon siirtoa. Koulut ovat osaamisen keskuksia, opettaja löytää jokaisesta oppilaasta hänen parhaat lahjakkuusreservinsä ja yksilölliset mahdollisuutensa. Luovaa lahjakkuutta kannustetaan ja koulu vastaa myös lasten erityislahjakkuuteen. Koulu ei ole Prokrusteen vuode.²³

5. Neuvokkuus arkielämän haasteiden edessä on koulutuksen tärkeä osa. Opetetaan myös selviytymään vaikeista taloudellisista ja yhteiskunnallisista oloista.

6. Koulutuksessa ja tietopalvelun saannissa käytetään hyväksi koko maan kattavaa multimediatietoverkkoa. Etäopetusta kuten videokonferenssiyhteyksiä käytetään hyväksi laajasti.

7. Liitetään koulu ja työelämä toisiinsa nykyistä kiinteämmin. Osa koulutuksesta tapahtuu työpaikoilla, osa työstä on jatkokoulutusta.

8. Tehostetaan ja monipuolistetaan kielten opetusta nykyisestä. Käytännön kielitaito liitetynä kyseisen kielialueen kulttuurin tuntemuk-

²² Opetusministeriön sivistysseminaari 14.9.93.

²³ Kreikkalaisessa tarustossa Damastes-rosvon lisänimi (venyttäjä). Sijoitti uhrinsa vuoteeseensa ja venytti liian lyhyitä ja hakkasi jalat poikki liian pitkiltä.

seen tehdään kansainvälisyyteen tähtäävän ope-
tuksen perusosaksi.

9. Lisätään luonnontieteiden ja tekniikan ope-
tusta nykyisestä ja parannetaan niiden tuntemus-
ta.

10. Otetaan murteiden, paikallisen kulttuuri-
perinnön ja vähemmistökulttuurien erityispiir-
teet osaksi koko koulutusta.

11. Osoitetaan tutkimukseen nykyistä enem-
män voimavaroja.

4.3.2 Fyysinen ympäristö

Valiokunnan tavoitteet ovat seuraavat.

Fyysinen ympäristö on tärkeä taloudellemme,
terveydellemme ja kulttuurillemme. Puhdas ilma
on metsiemme kasvun ja ihmisten terveyden edel-
lytys, kirkas taivas arvokkaimpia perintöjämme.
Puhdas luonto on toimintamme perusta, ensisi-
jainen tavoitteemme.

Kasvi- ja eläinlajien monimuotoisuus on tur-
vattu ekologisten verkkojen avulla. Se saadaan
riittävän laajoilla suojelualueilla sekä monimuo-
toisella maa- ja metsätaloudella.

Ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi hiilidiok-
sidipäästöjä on vähennetty useita kymmeniä pro-
sentteja vuoden 1990 tasosta. Happosateita ai-
heuttavat päästöt (rikkipäästöt, typipäästöt,
hiilivetyypäästöt, ammoniakkipäästöt) on
saatu kestäväälle tasolle.

Uusi energiatekniikka on tulevaisuudessa ke-
hitetty sellaiseksi, että ympäristönsuojelu ja ta-
loudelliset tarpeet on sovitettu yhteen. Voimaloi-
den ympäristöä kuormittavat päästöt on saatu
hallintaan. Voimalat ovat turvallisia eivätkä ku-
luta uusiutumattomia luonnonvaroja. Niiden
tuotanto perustuu pitkiin sarjoihin, jolloin niiden
hintaa laskee nykyisestä ratkaisevasti.

Luonnonvarojen käytössä on päästy kestä-
vämpään kehitykseen. Uusiutumattomia luon-
nonvaroja käytetään vain vähän tuotannon raaka-
aineiksi, koska kierrätys on tuotannon ensisi-
jainen muoto. Tuotteiden ja palveluiden elinkaari-
analyysi, materiaalitaseet ja energiataseet ovat
yleisessä käytössä.

Liikenne on lähes melutonta, turvallista, saas-
teetonta. Polttoaineena käytetään selvästi vä-
hemmän uusiutumattomia luonnonvaroja. Käy-
tössä olevien uusien ajoneuvojen valmistamiseksi
on muodostunut kokonaan uusi tuotannonala.

Ekologisten ja taloudellisten seikkojen joh-
dosta asutus on tiivistynyt. Valinnanvapauden,
tasa-arvon ja suomalaisen elämänmuodon vuoksi
asutustaajamia on kaikkialla maassa. Maaseu-

tu on säilynyt elinvoimaisena. Monimuotoista
yrittäjätoimintaa, maa- ja metsätaloutta sekä mat-
kailua maaseudulla on kannustettu.

Tulevaisuuden kylät nojaavat vahvasti omaan
tuotantoon ja osaamiseen. Asukkaat hyödyn-
tävät vanhoja ja uusia viestintävälineitä ja ovat
tiivissä yhteydessä toisiinsa, lähitaajamiin ja
ympäröivään maailmaan. Tietoverkkojen ansios-
ta on syntynyt etätyöpaikkoja. Työpaikat ovat
hajallaan uuden tiedonvälitysverkon ansiosta.

Metsien hoidossa on siirrytty pehmeisiin tuot-
tantotapoihin ja metsien moninaiskäyttöön.
Suomalainen metsä on samanaikaisesti puuraa-
ka-aineen tuottaja, virkistysalue, ekologisen ver-
kon osa, monien kasvien ja eläinten elinympäris-
tö, marjastajien ja sienestäjien aitta. Metsäteolli-
suus on nostanut jalostusastettaan ja monipuoli-
listanut tuotantoaan.

Kaupunkikeskukset on elävöitetty uudelleen.
Asuin- ja työpaikat on saatettu toistensa yhtey-
teen, sosiaalisen eriytymisen vaarat on torjuttu.
Kaupunkieihin on luotu elävät keskustat, joissa eri
väestö- ja ikäryhmät asuvat ja toimivat yhdessä.

Suomen hyvää ja toimivaa rakennuskantaa ja
infrastruktuuria vaalitaan. Ekologisen rakenta-
misen uusia muotoja sovelletaan. Puu on jälleen
valittu suomalaisen rakentamisen perusmate-
riaaliksi. Tietoliikenneverkko on kehitetty moni-
puoliseksi ja tehokkaaksi.

Keinot:

1. Panostetaan tutkimukseen, tuotekehityk-
seen ja uuteen tekniikkaan ympäristöongelmien
ratkaisemiseksi, ilman, veden ja maaperän säilyt-
tämiseksi puhtaana. Teollisuudessa kehitetään
tuotantoa ja prosesseja, jotka eivät saastuta.
Teollisuus, maatalous ja asutus velvoitetaan
edelleen rajoittamaan päästöjään.

2. Luodaan biologisen monimuotoisuuden
turvaamiseksi eri keinoin riittävän laajoja ekolo-
gisia verkkoja. Niiden osia ovat suojelualueet,
talousmetsät jne.

3. Hiilidioksidipäästöjen ja happosateiden vä-
hentämiseksi energiaa säästetään tehokkuutta
parantamalla, tekniikkaa kehittämällä sekä läm-
män ja sähkön yhteistuotantoa edistämällä.

Sähköntuotannon kasvu aikaansaadaan käyt-
tämällä mahdollisimman vähän fossiilisia polt-
toaineita, kivihiiltä, öljyä, maakaasua ja tur-
vetta.

Fossiilisten polttoaineiden käytön vähentämi-
seksi niille säädetään hiilisisältöön perustuva
ympäristövero samassa tahdissa ja yhdenmukai-
sesti muiden EU-maiden kanssa. Liikenteessä

vähennetään energiankulutusta ja päästöjä myös rakentamalla tieyhteyksien kapasiteetti liikennetarpeen mukaiseksi sekä ottamalla käyttöön nopeita junayhteyksiä liikennemäärän sitä edellyttäessä.

Uusiutuvien energialähteiden, puun ja muun bioenergian sekä tuuli- ja aurinkoenergian kehittymistä edistetään tukemalla niiden tutkimusta ja tuotekehitystä. Samoin kannustetaan liikenteen siirtymistä pois fossiilisten polttoaineiden käytöstä.

4. Rakennetaan tehokas kierrätysjärjestelmä. Tuotteet suunnitellaan kierrätettäviksi, tuotantoprosessit kierrättäviksi.

5. Joukkoliikennettä kehitetään joustavamaksi muun muassa ottamalla käyttöön midibusseja. Nopeaa raideliikennettä ja sen sähköautoihin perustuvaa liityntäliikennettä edistetään. Kevyen liikenteen verkkoja laajennetaan.

6. Kannustetaan kaavoituksella kyläkeskusten syntyä. Tuetaan maaseudun elinkeinoelämän muutosta rikkaammaksi ja monipuolisemmaksi.

7. Suunnataan uudisrakentaminen ja vanhan korjaaminen sekä teknisesti että ekologisesti korkeatasoisten kyläkeskusten muodostamiseen kaikkialle maahan.

8. Uudistetaan metsänhoito ja metsäteollisuus monikäyttöisyyden tavoitteen lähtökohdista. Panostetaan metsäteollisuuden jalostusasteen nostoon.

9. Kaavoitetaan kaupunkien keskustoihin asuntoja, työpaikkoja ja vapaa-ajan viettoon tarkoitettuja alueita. Lisätään kävelykeskuksia.

10. Huolehditaan suomalaisen rakennusalan ja liikenneverkon kunnosta. Otetaan uudisrakennuksessa huomioon ympäristölliset näkökohdat keskeisinä lähtökohtina.

4.3.3 Talous

Valiokunnan tavoitteet ovat seuraavat.

Hyvinvointiyhteiskunnan taloudellinen perusta on turvattu. Kansalaiset ovat tasa-arvoisia: jokaisella on tarkoin määritellyt perusoikeudet, mutta myös niiden turvaamiseen tarvittavat perusvelvollisuudet. Voimavarat on turvattu laadullisella taloudellisella kasvulla.

Suomen kansantalous on vakavarainen. Kansantalouden nettovelka on maksettu taloudellisen kasvun avulla, joka on yhä enemmän laadullista ja aineetonta. Kansallisvarallisuutta on kasvatettu määrätietoisesti siten, että tuotannollisiin investointeihin, muihin investointeihin ja kulu- tukseen suunnatut menot tukevat toisiaan.

Työttömyyttä ei hyväksytä. Tavoitteena on täystyöllisyys — työtä on tarjolla kaikille halukaille. Työtä on jaettu uudelleen monin eri tavoin ja työn käsitettä on laajennettu. Työelämä on joustavaa.

Suomessa tuotetaan korkeatasoiseen tutkimukseen, tietoon ja osaamiseen perustuvia pitkälle jalostettuja tuotteita maailmanmarkkinoille. Tuotteiden tärkeä osa on niiden sisältämä tieto ja taito.

Metsäteollisuuden, metallien perusteollisuuden ja kemianteollisuuden aloilla kasvanut vienti perustuu erikoistuneeseen massatuotantoon, sähkö- ja elektroniikkateollisuudessa ja muussa metalliteollisuudessa sekä pidemmälle jalostettuja tuotteita valmistavassa teollisuudessa erikoistutuksiin maailmanlaajuisille erityismarkkinoille.

Osaamisalueita eli klustereita on määrätietoisesti vahvennettu. Aineeton tuotanto kuten järjestelmätieto, atk-sovellutusohjelmat, tv-ohjelmat sekä opetus ja kulttuuri edustaa kasvavaa osaa tuotannosta. Hyvinvointi- ja koulutuspalvelujen tuottamiseen ja järjestämiseen liittyvä osaaminen on tärkeä vientituote.

Palveluiden tuotanto on alue, jossa uusia työpaikkoja on syntynyt erityisen runsaasti. Matkailu on tärkeä ala, joka tuo runsaasti tuloja ja tarjoaa työpaikkoja myös maaseudulla ja harvaan asutuilla seuduilla.

Maataloudessa on nostettu jalostusastetta, monipuolistettu tuotantoa ja erikoistuttu myös suomalaisiin luonnonmukaisiin tuotteisiin. Maatalouden myyntivaltteina ovat tuotteiden hyvä maku ja puhtaus.

Suomen kilpailukyky ei perustu halpaan työvoimaan vaan hyvään koulutuksen ja tutkimuksen tuottamaan tietoon ja osaanmiseen, tehokkaisiin hyvinvointipalveluihin, kansainvälisyyteen ja kielitaitoon, politiikan vakauteen ja yhteisiin tavoitteisiin.

Verotuksen ja tulonsiirtojen yhteisvaikutus on aina työntekoon kannustava. Julkinen ja yksityisen sektori toimivat tehokkaasti. Hyvinvointipalvelujen suhde elinkeinoelämään on synerginen, molempienpuolisen rakentava.

Yleismaailmallisen, ulkoisen poliittisen ja taloudellisen epävarmuuden vuoksi on varauduttu myös erilaisiin yllätyksiin ja vastoin käymisiin. Valtiovalta ja talouselämä pitävät jatkuvasti yllä varastrategioita uhkaavien, vaikeiden ja yllättävien tapahtumien varalta.

Keinot:

1. Vahvistamalla kansalaisten perusoikeuksia

sekä vapautta ja tasa-arvoa luodaan perusta yksilön ja yhteisön vastuun sekä velvollisuuden tunnolle, jolla taataan kansalaisten aktiivinen osallistuminen yhteiskunnan perustavoitteiden toteuttamiseen.

2. Huolehditaan riittävän taloudellisen kasvun jatkuvuudesta. Kasvu suunnataan pääosin investointeihin ja eletään tietoisesti säästeliäästi vuosisadan loppuun asti. Yksityissektori kantaa omat riskinsä ja julkiselta sektorilta poistetaan tyhjäkäynti.

3. Julkisia menoja säästetään ja tulopohjaa vahvistetaan siten, että valtion velan kasvu pysähtyy vuosisadan loppuun mennessä. Sosiaalimenojen rahoitus pohjaa ja niiden maksuperusteita tarkistetaan. Kilpailua vääristävistä elinkeino-, yritys- ja verotuista luovutaan. Suuria tuloja verotetaan enemmän kuin pieniä.

4. Sosiaalietuudet, perhepoliittiset tulonsiirrot, palvelumaksut ja verotus yhteensovitetään niin, että köyhyysloukut poistuvat ja että työnteke on aina kannattavaa. Vähimmäisturvasta tehdään aukoton uudistamalla ja yksinkertaistamalla sosiaaliturvajärjestelmää.

5. Tuloverotusta alennetaan vuosisadan loppuun mennessä lähemmäs keskimääräistä kilpailijamaiden tasoa. Pyritään siihen, että vähintään puolet palkasta jää omaan käyttöön.

6. Työttömyyden vähentämiseksi kannustetaan yrittäjyyttä eri tavoin. Työelämä joustavotetaan. Kehitetään työvuorottelun kuten sapattivapaan järjestelmiä. Työaikoja lyhennetään samassa tahdissa kilpailijamaiden kanssa. Valtio investoi taloudellista toimeliaisuutta lisäävän infrastruktuurin rakentamiseen.

7. Turvataan teollisuudelle pitkällä tähtäyksellä riittävä sähkön saanti kohtuuhinnalla. Ympäristöverotuksessa toimitaan edelläkävijöinä ottaen huomioon EU:n kehitysvaatimukset.

8. Yritystoiminnan, muun yhteiskunnan toiminnan ja koulutuksen yhteyksiä parannetaan koulutuksen kaikilla tasoilla. Koulutus ja oppiminen kohotetaan työelämän olennaiseksi osaksi. Ammattikorkeakouluista tehdään arvostettuja työelämään valmistavia oppilaitoksia. Oppisopimuskoulutusta lisätään. Työpaikoilla laaditaan koko henkilöstön kehittämis- ja koulutusohjelmia.

9. Tutkimus- ja tuotekehitysvaroja lisätään mahdollisimman nopeasti kolmeen prosenttiin BKT:sta ja ne pidetään myöhemmin muiden johtavien maiden tasolla. Valtio tukee lisää perustutkimusta erityisesti aloilla, joilla soveltava tutkimus ja tuotekehitys sitä edellyttävät. Valtion

tuki yritysten tuotekehitykselle nostetaan johtavien maiden tasolle.

10. Tehdään uuden ajan tuotantopolitiikan strategia. Monipuolistetaan elinkeinoelämän rakennetta. Kannustetaan valikoidusti aloja, joiden tulevaisuuden näkymät ovat lupaavimmat ja tuotanto ei kuluta luonnonvaroja.

11. Vakiinnutetaan uusiutuvien luonnonvarojen kuten puun käyttö niin, että korkean ammatitaidon ja tuotesuunnittelun vahva perinne pääsee oikeuksiinsa. Jalostusarvoa nostamalla nostetaan työn osuutta.

12. Omavaraisuutta nostetaan ja kotimaista pääomakantaa vahvistetaan muun muassa kannustamalla voitontekoa ja kansankapitalismilla eli laajentamalla valtion myötävaikutuksella kansalaisten osakeomistusta.

4.3.4 Poliittinen järjestelmä

Valiokunnan keskeisin tavoite on palauttaa luottamus poliittiseen järjestelmään ja sen eri instituutioihin. Tämän saavuttamiseksi valiokunta ehdottaa seuraavaa:

Kansanvalta rakentuu ajatukselle, että kansalaiset vastaavat yhteisten asioiden hoitamisesta ja huolehtivat yleisestä edusta. Toimiva poliittinen järjestelmä nojaa puolueisiin, muihin kansalaisjärjestöihin, vaaleihin ja edustukselliseen demokratiaan. Tätä traditiota on vahvistettu suoran kansanvallan muodoilla.

Pohjoismaisen hyvinvointiyhteiskunnan keskeisistä perusteista on pidetty kiinni. Ihmisten tasavertaisista mahdollisuuksista hyvään elämään on huolehdittu ja taattu tietty perusturvallisuus kaikille.

Valtio on omaksunut valmentajavaltion roolin, joka pitää huolta yhteiskunnan voimavaroista, toimivuudesta ja uusiutumisesta, kansalaisten mahdollisuuksista elämän hallintaan sekä sosiaalisista turvaverkoista. Suomi on kiintoisaa elinkeinoelämälle ja hyvä maa elää, asua ja tehdä työtä.

Julkisen vallan tehtävät on määritelty aiempaa selkeämmin. On erotettu ne tehtävät, joista julkisen vallan on yhteisen edun nimissä aina huolehdittava. Toiseen ryhmään kuuluvat tehtävät, joissa julkisen vallan on kehitystä ohjaavana, oikeudenmukaisuutta ja tasa-arvoisuutta valvovana ja edistävänä sekä palvelujen tasosta vastaavana oltava mukana.

Kotimaiset ja ulkomaiset yritykset ovat Suomeen sijoittaessaan riittävän varmoja työ-

elämän ehdoista, elinkeinolainsäädännöstä ja verotuksesta. Perheet tietävät, kuinka paljon niiden on itse säästettävä ja millaisia vakuuksia ne tarvitsevat tunteakseen tulevaisuutensa turvaksi.

Valtakunnan politiikassa keskitytään entistä voimaperäisemmin tulevaisuuden suurten ongelmien hallintaan ja ratkaisemiseen.

Politiikka, yleinen keskustelu ja tutkimus nos-tavat esiin tulevaisuuden tärkeimpiä vaihtoehtoja ja näkymiä.

Keinot:

1. Selkeytetään ja porrastetaan julkisen vallan päätösjärjestelmän tehtävä- ja vastuusuhteita kansanvaltaisen ohjauksen varmistamiseksi paikallisessa, alueellisessa, kansallisessa ja kansainvälisessä päätöksenteossa.

2. Vahvistetaan eduskunnan asemaa korkeimpana valtioelimenä. Vahvistetaan valtiosääntöä uudistamalla pääministerin asema hallituspolitiikan suunnannäyttäjänä ja ohjaajana sekä hallitusohjelman toteuttamisen valvojana.

3. Selkiinnytetään valtioelinten ja työmarkkinajärjestöjen keskinäisiä vastuusuhteita.

4. Poliittisen vastuun korostamiseksi nimitetään Suomessakin eurooppalaisen mallin mukaisesti ministeriöiden johtoon poliittiset valtiosihteerit. Määräaikaistetaan ne korkeat valtioneuvoston virat, joissa hallinnon vakaus ja jatkuvuus sen sallivat.

5. Valtio seuraa tulojen ja varallisuuden jakautumista sekä sukupolvien perinnön ja hyvinvoinnin kehittymistä. Eläke- ja sosiaalimenojen rahoitusta ja kohdentumista tarkistetaan, mikäli oikeudenmukaisuuden toteuttaminen, työllisyyden parantaminen, työnteon ja yrittämisen kannustaminen sekä julkisen talouden ja kansantalouden velkakehitys sitä edellyttävät.

6. Käynnistetään laaja-alainen selvitys eri alojen järjestelmien ja lainsäädännön yksinkertaistamiseksi tavalliselle kansalaiselle ymmärrettäväksi. Samalla kartoitetaan ja karsitaan lainsäädännöstä joustavuutta rasittavat säädökset.

7. Kehitetään kansalaisten suoria vaikuttamismahdollisuuksia alueellisella ja kunnallisella tasolla, työpaikoilla ja asuinympäristössä.

4.4. Lähivuosien toimenpiteitä

Tulevaisuusarvioiden käytännön tarkoituksena on vaikuttaa välittömästi tehtäviin päätöksiin. Siksi — edellä esitetyn analyysin ja yleisluontoisten johtopäätösten perusteella — valio-

kunta esittää pikaisesti toteutettavaksi seuraavat toimenpiteet.

Panostetaan kansalliseen innovaatioon siten, että tutkimus- ja tuotekehityksen menot vuonna 1997 ovat 2,7 prosenttia BKT:stä.

Suunnataan lähivuosina varoja korkeatasoisen tietoverkon ylläpitoon ja kehittämiseen.

Kytetään yritystoiminta, yhteiskunnan toiminta ja koulutus nykyistä tiiviimpään vuorovai-kutukseen lainsäädäntöä kehittämällä.

Korostetaan elämäntaidon ja arjesta selviyty-misen opetusta osana perus- ja aikuiskoulutusta.

Investoidaan osana EU:ta voimakkaasti maamme lähialueiden ympäristöuhkien torjuntaan.

Kehitetään talousmetsien hoito sellaiseksi, että se turvaa biologisen monimuotoisuuden taloudellisten tavoitteiden rinnalla.

Tehdään ympäristötekniikasta erilaisia taloudellisia kannustimia käyttäen maamme leipälaji.

Tuetaan kierrätystekniikkaa ja muuta ympäristönsuojelua ympäristöveroilla ja alennetaan vastaavasti välillisiä työvoimakustannuksia ja tuloveroja.

Kehitetään nopea Turun—Pietarin yhteys.

Toteutetaan energiaohjelma, joka takaa tarpeellisen energian saannin teollisuudelle ja toteuttaa Rion ympäristösopimuksen vaatimukset.

Toteutetaan nuorten työllistämisen- ja koulutusohjelma siten, ettei yhdenkään nuoren tarvitse olla toimettomana.

Vähennetään työttömyyttä talouskasvun ja investointien lisäämisen ohella työvuorottelujärjestelyillä, muun muassa sapattivapailta, työelämän ja eläkeiän joustoilla ja osa-aikatöillä.

Parannetaan pienyritysten ja yksityisten ammatinharjoittajien toiminnan edellytyksiä vähentämällä sitä säätelevää byrokratiaa.

Vaaditaan keskeisiin poliittisiin ja taloudellisiin päätöksiin, muun muassa työmarkkinaratkaisuihin, aina arvio eri vaihtoehtojen välittömistä ja välillisistä työllisyysvaikutuksista.

Luodaan ulkomaankaupan pitkän aikavälin strategia Suomen erityisosaamiseen ja erityisuihin perustuen.

Korjataan tulonsiirtojen ja verojen yhteisvaikutus kannustavaksi: ansaittu lisätulo lisää aina työntekijän todellisia tuloja.

Yksinkertaistetaan ja yhtenäistetään vähimmäisturvajärjestelmä aukottomaksi kannustavuuden ja oikeudenmukaisuuden pohjalta.

Arvioidaan ihmisten toimeentuloon vaikuttavien toimenpiteiden yhteisvaikutukset nykyistä tehokkaammin ja tarkistetaan tältä pohjalta eri

ministeriöiden välistä työnjakoa vastaamaan paremmin ihmisten elämäntilanteiden kokonaisuutta.

Suomi on aktiivinen aseistariisunnan, rauhan ja ihmisoikeuksien toteutumisen kysymyksissä. Suomi toimii erityisesti lasten ja naisten hyvinvoinnin ja inhimillisten elämänolosuhteiden parantamiseksi maailmassa.

5. Tulevaisuuden arvioinnin ja suunnittelun tarve

Tulevaisuuden arvioinnin ja suunnittelun tulee olla keskeisellä sijalla yhteiskunnan strategiasta ohjauksesta vastaavien viranomaisten — etenkin ministeriöiden — toiminnassa.

Pääministerin aseman vahvistuessa on valtioneuvoston kanslian vastattava tulevaisuuden arvioinnin ja strategisen suunnittelun kehittämisestä ja koordinoinnista. On tärkeää, että sillä on läheinen yhteys valtiolliseen päätöksentekoon.

Valtioneuvoston on annettava tulevaisuusselonteko eduskunnalle kerran vaalikaudessa. Se-

Helsingissä 16 päivänä joulukuuta 1994

lonteon antamista koskevia säännöksiä tehtäessä on selvitettävä, kuinka selontekoprosessi voidaan liittää hallitusohjelman valmisteluun ja seurantaan.

Eduskunnan tulee asettaa erityinen tulevaisuusvaliokunta muiden valiokuntien tapaan vaalikauden alussa. Valiokunnassa tulee olla oma sihteeri, mahdollisuus tilata selvityksiä, tutkimuksia ja tietokatsauksia sekä pitää yhteyttä asiantuntijaverkostoihin.

Merkitävät laki- ja muut hankkeet, joilla on laajamittaisia taloudellisia, yhteiskunnallisia tai teknologisia vaikutuksia, tulisi saattaa erityiseen arviointimenettelyyn.

Käsiteltyään valtioneuvoston selonteon eduskunnalle pitkän aikavälin tulevaisuudesta tulevaisuusvaliokunta kunnioittaen ehdottaa,

että Eduskunta saattaisi tämän mietinnön valtioneuvoston tietoon ja huomioon otettavaksi.

Asian ratkaisevaan käsittelyyn valiokunnassa ovat ottaneet osaa puheenjohtaja Paloheimo, varapuheenjohtaja Kalliomäki (osittain) ja jäsenet Astala (osittain), Backman (osittain), Enestam (osittain), Iivari (osittain), Jaakonsaari (osittain), Kallis (osittain), Karhunen (osittain), Louvo (osittain), Perho-Santala (osittain), Pu-

hakka (osittain), Suhola (osittain), Tiuri (osittain), Vanhanen (osittain), Virrankoski (osittain), ja Wahlström (osittain) sekä varajäsenet Aula (osittain), Gustafsson (osittain), Kuittinen (osittain), Myller (osittain), Toivonen (osittain) ja Ukkola (osittain).

Vastalauseita

I

Tulevaisuuden arvioinnin ja suunnittelun tulee olla keskeisellä sijalla yhteiskunnan strategiasta ohjauksesta vastaavien viranomaisten toiminnassa. Pääministerin roolia tässä yhteydessä ei voi liikaa korostaa, mutta myös eduskunnan on voitava osallistua tulevaisuuden arviointiin ja suunnitteluun.

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta on nyt tarkastellut 30—50 vuoden päähän ulottuvaa tulevaisuutta. Se on eduskuntatyötä ajatellen käytökelvoinen aikaperspektiivi. Tällainen arviointityö olisikin syytä tehdä kerran kymmenessä tai viidessätoista vuodessa, vaikka se sitookin eduskunnan voimavaroja. Sen sijaan valiokunnan

enemmistön esittämä ajatus tulevaisuusvaliokunnan jatkuvasta työskentelystä ja tulevaisuusselonteon käsittelemisestä kerran vaalikaudessa on käytettävää aikaperspektiiviä ja käytettävissä olevia voimavarojakin ajatellen liiallista.

Valtioneuvostolla on kuten hyvillä päättäjillä yleensäkin velvollisuus arvioida kaikkien tehtävien päätösten vaikutusta tulevaisuuteen.

Helsingissä 16 päivänä joulukuuta 1994

Bjarne Kallis

Matti Vanhanen

Kyösti Virrankoski

II

Tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä energia-tulevaisuuden arvioiminen ja esitykset tietoyhteiskuntakehityksen huomioon ottamisesta demokraattisessa päätöksenteossa ovat jääneet puutteellisiksi ja osin ristiriitaisiksi.

Suomen energiatulevaisuus

Energia on yhteiskunnan toiminnan kannalta yhtä tärkeää kuin ravinnon saanti ihmisen kannalta. Maapallon energiankulutus on jatkuvasti kasvanut väestön kasvun ja elintason nousun myötä, mutta energian tuottaminen on ongelmallista, koska se aiheuttaa nykyhetken vaikeimmat ympäristöuhat, ilmastonmuutoksen ja happosateet sekä pahentaa otsonikatoa.

Tulevaisuusvaliokunta pitää taloudellista kasvua Suomessa välttämättömänä, jotta taloudellisista vaikeuksista selvitäisiin. Mietinnön mukaan (luku 4.3.3) kasvu aikaansaadaan muun muassa metsäteollisuutta, kemianteollisuutta ja metalliteollisuutta ja teollisuuden vientiä kasvattamalla. Se merkitsee sähkön kulutuksen kasvua, sillä se kasvaa BKT:hen verrannollisesti (kuva 1). Kauppa- ja teollisuusministeriön (KTM) äskettäin julkaistussa arvioissa sähkön kulutuksen kasvu vuosina 1994—2005 on keskimäärin kolme prosenttia vuodessa, kun taloudellinen kasvu on 2,8 prosenttia vuodessa.

KTM:n arvio edellyttää energian tehostettua säästöä, sillä vuosina 1970—1990 sähkön kulutuksen kasvuprosentti on ollut neljänneksen kansantulon kasvuprosenttia suurempi. Arvion mukaan vuonna 2000 tarvitaan sähkön

Edellä olevan perusteella ehdotamme,

että Eduskunta saattaisi tulevaisuusvaliokunnan mietinnön valtioneuvoston tietoon ja huomioon otettavaksi ilman mietinnön lukua 5 (Tulevaisuuden arvioinnin ja suunnittelun tarve).

tuotantokapasitettia lisää 2 000 megawattia (MW) ja vuoteen 2005 mennessä jo 5 000 MW eli kolmasosa lisää nykyiseen verrattuna (kuvat 2 ja 3).

Tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä on aivan oikein asetettu tavoitteiksi ympäristöuhkien torjuminen. Luvun 4.3.2 mukaan "Ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi hiilidioksidipäästöjä on vähennetty useita kymmeniä prosentteja vuoden 1990 tasosta. Happosateita aiheuttavat päästöt ... on saatu kestäväälle tasolle."

Keinoina tavoitteiden saavuttamiseksi mietinnössä esitetään:

— "Sähköntuotannon kasvu aikaansaadaan käyttämällä mahdollisimman vähän fossiilisia polttoaineita, kivihiiltä, öljyä, maakaasua ja turvetta. Fossiilisten polttoaineiden vähentämiseksi niille säädetään hiilisisältöön perustuva ympäristövero samassa tahdissa ja yhdenmukaisesti muiden EU-maiden kanssa." (mietinnön luku 4.3.2.)

— "Uusiutuvien energialähteiden, puun ja muun bioenergian sekä tuuli- ja aurinkoenergian kehittymistä edistetään tukemalla niiden tutkimusta ja tuotekehitystä." (mietinnön luku 4.3.2.)

— "Turvataan teollisuudelle pitkällä tähtäyksellä riittävä sähkön saanti kohtuuhinnalla. Ympäristöverotuksessa toimitaan edelläkävijöinä ottaen huomioon EU:n kehitysvaatimukset." (mietinnön luku 4.3.3.)

Mietinnössä olisi voitu todeta suoraan, että välttämätön keino sähkön tuotannon hiilidioksidipäästöjen ja happosateiden vähentämiseksi on ydinvoiman lisääminen ja että eduskunnan päätös viidennen ydinvoimalan hylkäämisestä perustui väärin tietoihin.

Muut keinot päästöjen vähentämiseksi auttavat vain vähän. Ympäristöveron tulisi olla nykyiseen verrattuna suuri, jotta sillä olisi merkittävä vaikutus päästöihin. Silloin se samalla pysäyttäisi taloudellisen kasvun. Metsäntutkimuslaitoksen mukaan haketta voitaisiin kaikkiaan saada energiakäyttöön harvennus- ja päätehakkuista 25 milj. irtokuutiometriä. Se vastaa noin 1 000 MW:n sähköntuotantokapasiteettia. Tuulivoima-asiantuntijoiden mukaan koko tuulisähkön tuotantokapasiteetti Suomessa vastaa noin 500 MW:n voimalaa. Yhteensä puu- ja tuulisähköä olisi parhaassa tapauksessa saatavissa 1 500 MW, mutta kohtuuhintaista siten tuotettu sähkö ei olisi.

Vuoteen 2005 mennessä olisi teknisesti mahdollista rakentaa kolme 1 000 MW:n ydinvoimalaa. Silloin Suomi ehkä pystyy toteuttamaan oman tulkintansa mukaisesti Rion sopimuksen eli pysäyttämään hiilidioksidipäästöjen kasvun vuoteen 2000 mennessä (kuva 4).

Sen sijaan että pyrkisi edelläkävijäksi energian ympäristöverotuksessa, kuten edellä luetelluista keinoista kolmas (vastoin ensimmäistä keinoa) esittää, Suomen olisi tarjottava EU:lle tietämystään ja tekniikkaansa kaukolämmityksen ja sellunkeiton jätehiemien polttamisen kehittämiseksi EU-maissa. Kaukolämmityksen ansiosta polttoaineiden energiasta saadaan Suomen voimaloissa hyödyksi 70 %, mutta Keski- ja Etelä-Euroopan maissa keskimäärin vain 40 %. Niissä ympäristöverolla voisi olla huomattavasti suurempi vaikutus kuin Suomessa.

Edellä olevaan viitaten ehdotan,

että hallitus laatii mahdollisimman nopeasti energiaohjelman, joka turvaa riittävän ja kohtuuhintaisen sähkön saannin pyrkien samalla toteuttamaan Suomen solmimat kansainväliset ympäristösopimukset muun muassa hiilidioksidipäästöjen kasvun pysäyttämisen vuoteen 2000 mennessä, sekä antaa eduskunnalle ohjelman toteuttamiseksi tarpeelliset esitykset.

Tietoyhteiskuntakehityksen huomioon ottaminen päätöksenteossa

Tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä todetaan tieteen ja tekniikan kehityksen aiheuttavan suuria muutoksia yhteiskunnassa. Mietinnössä esitetään kuitenkin vain vähän toimia, joilla

muutokset otetaan huomioon poliittisessa päätöksenteossa. Valtioneuvoston kanslialle esitetään vastuuta tulevaisuuden arvioinnin ja strategisen suunnittelun kehittamisestä. Valtioneuvostolta edellytetään tulevaisuusselontekoa kerran vaalikaudessa.

Lisäksi valiokunta esittää, että eduskunnan tulee asettaa pysyvä tulevaisuusvaliokunta, ja että ”merkittävät laki- ja muut hankkeet, joilla on laajamittaisia taloudellisia, yhteiskunnallisia tai teknologisia vaikutuksia, tulisi saattaa erityiseen arviointimenettelyyn”.

Esitys tarkoittanee teknologian arviointia, joka jo on käytössä useiden maiden parlamentteissa. Parlamenttien valiokunnat pystyvät arvioimaan tavallisten lakiesitysten yhteiskunnallisia vaikutuksia, mutta asiat, joissa tieteen ja teknologian osuus on merkittävä, ovat liian monitahoisia ja vieraita selvitettäväksi tavanomaisella valiokuntatyöskentelyllä. Siksi parlamentteihin on perustettu teknologian arviointielimiä, jotka hankkivat asiantuntijoilta kokonais selvityksiä lainsäädäntöön ja muihin hankkeisiin liittyvistä asioista, joissa tekniikalla on tärkeä osuus.

Teknologian arvioinnin (Technology Assessment, TA) tarkoituksena on varustaa päätöksentekijät ennakoivalla ja puolueettomalla tiedolla kehitysvaiheessa olevan teknologian tai hankkeen mahdollisista positiivisista ja negatiivisista sekä välillisistä vaikutuksista yhteiskuntaan. Päämääränä on myös tiede- ja teknologistrategian aikaansaaminen.

Teknologian arviointia on eri maissa sovellettu geenitekniikan, tietoliikennetekniikan, bioetiikan, opetusteknologian, erittäin nopeiden jünien, fuusioenergian, ydinenergian, vammaisteknologian, sotateollisuuden siviiliteollisuudeksi muuntamisen, uusien energialähteiden jne. vaikutusten, käyttömahdollisuuksien ja kehitysvaiheen selvittämiseen.

Vanhin ja suurin teknologian arviointitoimisto on USA:ssa, jossa kongressin ja senaatin yhteyteen perustettiin Office of Technology Assessment (OTA) vuonna 1972. Toimiston vuosibudjetti on 20 milj. dollaria ja henkilökuntaa on yli 200. Toimistoa ohjaa kongressin ja senaatin jäsenistä nimetty komitea. Euroopan maiden parlamenttien TA-toimistot ovat vaatimattomampia. Niiden vuosibudjetit ovat muutamasta miljoonasta yli kymmeneen miljoonaan markkaan.

Euroopan vanhin TA-elin on vuodesta 1985 toiminut Ranskan OPECST (Office Parlementaire d'Évaluation des Choix Scientifiques et

Technologiques). Hieman myöhemmin on TA-toiminta alkanut Hollannissa (NOTA, Netherlands Organization for Technology Assessment), Tanskassa (Teknologinævnet), Englannissa (POST, Parliamentary Office of Science and Technology), Euroopan parlamentissa (STOA, Scientific and Technological Options Assessment), ja Saksassa (TAB, Technikabschätzung Büro).

Euroopan TA-organisaatiot ovat perustaneet yhteistyö- ja koordinointielimen, Euroopan parlamentaarisen TA-verkon (EPTA, European Parliamentary Technology Assessment). Useiden maiden parlamenteissa valmistellaan TA-toiminnan alkamista. Eri maiden parlamenttien TA-elimet toimivat eri tavoin, mutta yleensä niitä johtaa parlamentaarinen valiokunta tai komitea.

Suomen eduskunnalle olisi monin tavoin hyötyä TA-elimestä. Se olisi ollut tarpeen muun muassa ydinvoimapäätöksen valmistelemiseksi. Päätöstä tehtäessä ei ollut käytettävissä puolueetonta asiantuntijoiden avulla laadittua kokonais selvitystä asiasta. TA-elin parantaisi yleensäkin asiantuntemuksen tasoa. Enää ei hyväksyttäisi puolueettomaksi asiantuntijaalimeksi esimerkiksi Worldwatch-instituuttia ja sen Maailman tila -raportteja kuten tulevaisuusvaliokunta on tehnyt.

Edellä olevaan ja toivomusaloitteeseen n:o 596 viitaten ehdotan,

että eduskuntaan perustetaan teknologian arviointitoimisto, jonka tehtävänä on hankkia eduskunnan käyttöön kokonais selvityksiä lainsäädäntöön ja muihin hankkeisiin liittyvistä asioista, joissa tekniikalla on merkittävä osuus. Toimiston henkilökuntaan kuuluisi kaksi luonnon-tieteiden tai tekniikan tohtoritutkinnon suorittanutta henkilöä sekä sihteeri. Toimisto olisi tulevaisuusvaliokunnan ohjauksessa ja toimisi myös valiokunnan sihteeristönä.

Kuten tulevaisuusvaliokunta on todennut, tieteen ja teknologian yhteiskunnallinen ja taloudellinen merkitys on nopeasti kasvanut ja tieto sekä osaaminen ovat keskeisiä hyvinvoinnin edistäjiä. Tämä tulee ottaa huomioon

myös valtioneuvoston jäsenten työnjaossa. Nykyisin tieteen ja teknologian asiat ovat hajallaan usean eri ministerin alaisina. Useissa muissa Euroopan maissa on nimetty tiede- ja teknologiaministeri, jonka vastuulla on tiede- ja teknologiapolitiikka. Viimeksi näin on tehty Saksassa, jossa ao. ministeriä nimitetään tulevaisuusministeriksi.

Ehdotan,

että vaalien jälkeen nimitettävässä hallituksessa yhden valtioneuvoston jäsenen, tulevaisuusministerin (tiede- ja teknologiaministerin) vastuualueeksi tulee tiede- ja teknologiapolitiikka. Vastuualueeseen kuuluvat korkeakoulut, ammattikorkeakoulut, Suomen akatemia, Tekes ja valtion tutkimuslaitokset.

Eduskunnassa tarvitaan vastaavasti valiokunta, joka käsittelee tiede- ja teknologiaministerin vastuualueeseen kuuluvat asiat. Valiokunta voi laatia tulevaisuusmietinnön kerran vaalikaudessa. Ehdotan,

että eduskuntaan nimetään tulevaisuusvaliokunta (tiede- ja teknologiavalio-kunta), jonka tehtäväalueena ovat korkeakoulu- ja ammattikorkeakouluasiat, Suomen akatemia, Tekes ja valtion tutkimuslaitokset. Valiokunta laatii myös vaalikausittain tulevaisuusmietinnön.

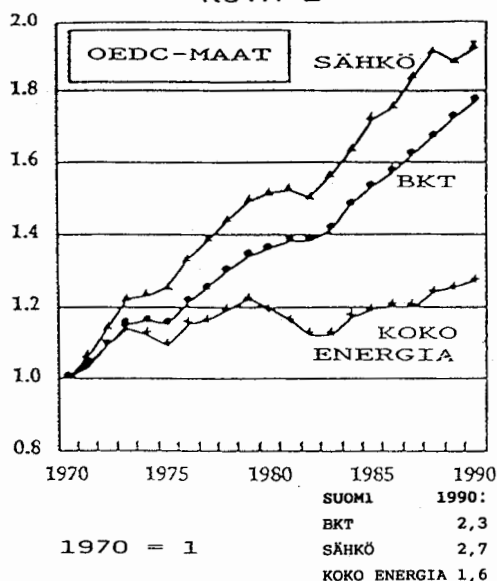
Kansanedustajalle asetetut vaatimukset ovat viime aikoina lisääntyneet suuresti yhteiskunnan muuttuessa yhä monitahoisemmaksi tieteen ja tekniikan kehityksen vuoksi. Jotta kansanedustaja voisi riittävästi paneutua olennaisiin asioihin, on välttämätöntä, että hänellä on käytettävissään sihteerityövoimaa. Muussa tapauksessa on vaarana, että lainsäädännön laatu kärsii koko yhteiskunnan vahingoksi. Monissa maissa kansanedustajilla on käytettävissään useampikin sihteeri, muun muassa Euroopan parlamentissa kaksi. Ehdotan,

että kansanedustajille myönnetään määräraha sihteerien palkkaamiseen ja sihteereille järjestetään työtilat eduskuntatalon läheisyydestä.

Helsingissä 16 päivänä joulukuuta 1994

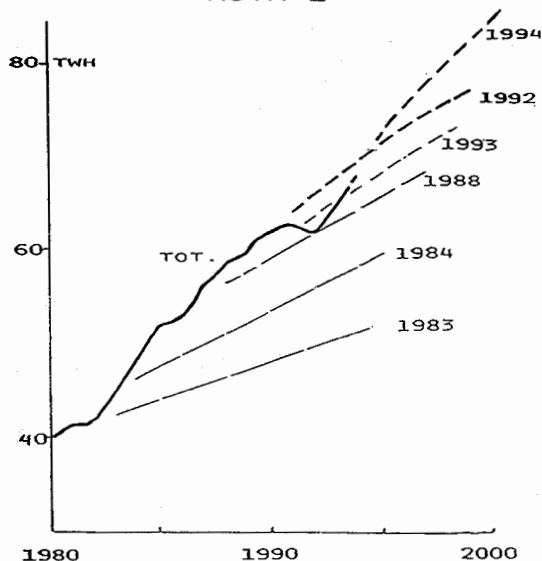
Martti Tiuri

KUVA 1

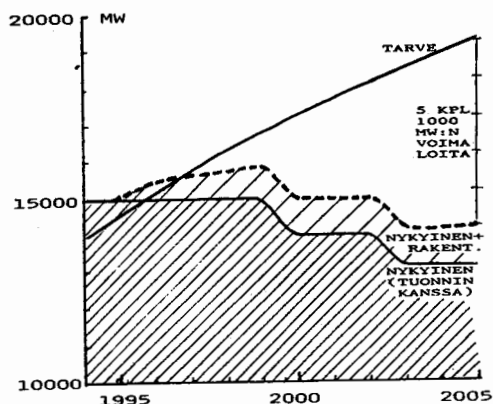
SÄHKÖN JA KOKO ENERGIAN KULUTUS SEKÄ BRUTTOKANSANTUOTTEEN MUUTOS OECD-MAISSA

KUVA 2

KTM:N ERI VUOSINA LAATIMIA SÄHKÖN KULUTUKSEN ENNUSTEITA JA TO-
TEUTUNUT KULUTUS

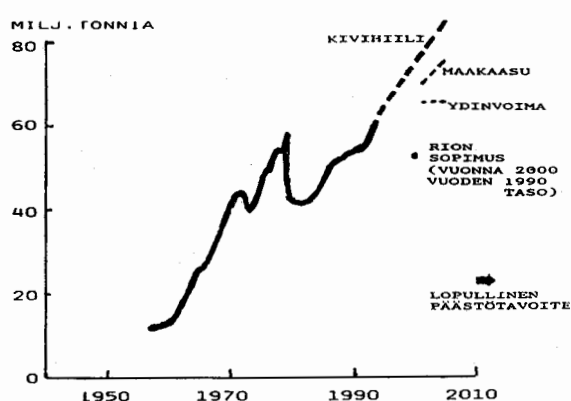
KUVA 3

SÄHKÖN HANKINTAKAPASITEETTI

Lähde: Sähköön kysyntä kas-
vussa entä tuotanto?
KTM Julkaisuja A:5

KUVA 4

SUOMEN HIILIDIOKSIDIPÄÄSTÖT, JOS
LISÄSÄHKÖ KIVIHIILELLÄ TAI VUO-
DEN 2000 JÄLKEEN MAAKAASULLA
TAI YDINVOIMALLA

III

Yleistä

Valiokunnan mietintö erittelee ansiokkaasti ihmiskunnan eloonjäämisen edellytyksiä globaalia ja ekologisesta näkökulmasta. Mietintöön sisältyy myös vapaakaupan ja rajoittamattoman markkinatalouden kritiikkiä. Riittävästi ei kuitenkaan pohdita sitä, miten Suomi voisi olla mukana välttämättömässä maailmantalouden ekologisessa rakennemuutoksessa ja maailmanlaajuisen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden lisäämisessä. Näiden tavoitteiden saavuttaminen edellyttää laajaa kansanvälistä yhteistyötä kansainvälisen taloudellisen kilpailun vastapainoksi.

Mietintö ottaa itsestäänselvyytenä Euroopan ja Suomen jatkuvan taloudellisen kasvun. Talouskasvun käsite olisi syytä määritellä laajalaisemmin. Koska mietinnön arvion mukaan "maapallon ekologinen sietokyky on ylittymässä", talouskasvun painopiste voi jatkossa olla vain aineettomassa kasvussa, jossa henkiset arvot ovat keskeisiä. Talouskasvu pitäisi nähdä välineenä, joka palvelee kestävästä kehityksestä ja ihmisarvoisen elämän ehtojen luomista kaikille.

Mietinnössä korostetaan, että tulevaisuusselonteko ja hallitusohjelma yhdessä "antavat parhaimmillaan hyvän poliittisen pohjan myös suuriin linjamuutoksiin". Mielestämme mietinnössä olisi ollut aiheellista arvioida myös nykyisen hallituksen käytännön politiikan tulevaisuusvaikutuksia. Sallimalla joukkotyöttömyyden ja nuorten syrjäyttämisen hallitus on tuottanut ongelmia tulevien hallitusten ja muiden päättäjien ratkottaviksi. Miten voidaan esimerkiksi selittää käytännössä tehdyt rajut koulutusleikkaukset, jos osaaminen ja sivistys ovat ohjelmien mukaan tulevaisuudessa entistä tärkeämpiä?

Valiokunta ei ole mietinnössään ottanut kantaa ydinvoiman lisärakentamisen puolesta tai vastaan. Me emme hyväksy ydinvoiman lisärakentamista.

Valiokunnan enemmistön kannasta poikkeavat esitykset

Työttömyys

Valiokunta korostaa työttömyyden aiheuttamia ongelmia. Kuitenkin työttömyyden vaiku-

tukset työttömälle ovat jääneet liian vähälle huomiolle. Keskustelu työttömyydestä kääntyy aivan liian helposti puhtaasti taloudelliseksi kysymykseksi. Kyseessä on kuitenkin suuri inhimillinen tragedia. Työn puutteesta suoranaisesti kärsineitä oli viime vuonna noin 800 000. Työttömyyden aiheuttamat raskaat seuraukset eivät läheskään kaikki välity julkisuuteen. Kansaneläkelaitoksen tutkimuksen mukaan kuolleisuus pitkäaikaistyöttömien joukossa on kolminkertainen muuhun väestöön verrattuna. Työhönpaluu on nykyään harvinainen vaihtoehto pitkäaikaistyöttömille. Työllistyminen vaatii nykyistä paljon enemmän yhteiskunnan toimenpiteitä, jotta yhteiskunnan jakaantuminen, syrjäytyminen ja uuden köyhälistön muodostuminen estetään.

Työttömyyteen ei saa turtua. Työllisyystilanne on sittenkin parantunut vain minimaalisesti ja työttömyys on muuttunut kestoiltaan entistä pitkäaikaisemmaksi. Pitkäaikaistyttömiä oli marraskuun lopussa 137 600, joista yli kaksi vuotta yhtäjaksoisesti työttömänä olleiden osuus oli 42 800. Vielä vuonna 1991 yli kaksi vuotta työttömänä olleita oli keskimäärin vain 500. Tältä osin työttömyys on siis porvarihallituksen aikana yli 85-kertaistunut.

Valiokunta toteaa luvun 4.3.3. "Talous" tavoitteissaan: "Työttömyyttä ei hyväksytty. Tavoitteena on täystyöllisyys — työtä on tarjolla kaikille halukkaille."

Tavoite on hyvä ja se vaatii pikaisesti konkreettisia toimia.

Edellä olevaan viitaten ehdotamme,

N:o 1) että luvun 4.4. "Lähipuosien toimenpiteitä" nykyinen yhdestoista toimenpide-esitys korvataan seuraavalla: "Poistetaan nuoriso- ja pitkäaikaistyöttömyys. Taataan jokaiselle alle 24-vuotiaalle nuorelle työ-, opiskelu- tai harjoittelupaikka viimeistään puolen vuoden työttömyyden jälkeen. Syrjäytymisen estämiseksi taataan työ- tai koulutuspaikka jokaiselle, joka on ollut vähintään vuoden yhtäjaksoisesti työttömänä tai 12 kuukautta työttömänä viimeisten 18 kuukauden aikana."

Hyvinvointiyhteiskunta

Julkisten hyvinvointipalveluiden ja universaalien, kaikille kuuluvan sosiaaliturvan merkitys korostuu tulevaisuudessa. Tähän on syynä mm. työmarkkinoiden kasvava epävakaus, jonka johdosta syrjäytymisriski ja yhteiskunnan kahtiajaon uhka kasvaa. Hyvinvointiyhteiskunnan ajatukseen kuuluu tarjota kaikille mahdollisuus yksilölliseen kehitykseen ja tukea tätä kehitystä. Yhteiskunnallinen tasa-arvo merkitsee sitä, että kaikilla yhteiskunnan jäsenillä on oikeus elää täyttä ja inhimillistä elämää. Erityisen tärkeä hyvinvointiyhteiskunta on naisten tasa-arvon kanalta.

Edellä olevaan viitaten ehdotamme,

N:o 2) että lukuun 4.3.3. "Talous" jaksoon "Keinot" lisätään uusi neljäs kohta, joka kuuluu seuraavasti: "*Eriarvoisuuden lisääntymisen estämiseksi ylläpidetään laajaan julkiseen palvelutuotantoon ja kaikille yhteiseen sosiaaliturvaan perustuva pohjoismainen malli. Erityisen tärkeä julkinen sektori ja sen työpaikat ovat naisille ja sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumiselle.*"

Sivistys

Valiokunnan mietinnössä todetaan luvussa 4.1.1. "Suomen vahvuudet ja heikkoudet": "Suomen voima on sivistyksessä. Tulevaisuutemme riippuu painotetusti siitä, miten hyvin kansalaisten inhimillistä pääomaa pystytään kartuttamaan ja hyödyntämään. Sivistys on tärkein selviytymis- ja menestymistekijämme. Koulutuksen, tieteen ja teknologian, taiteen ja muun kulttuurin ohella sivistykseen voidaan lukea myös tietohuolto, viestintä, perinne ja kansalaistoiminta. Sivistys on inhimillisten kykyjen, taitojen, tietojen, asenteiden ja arvojen jatkuvaa ylläpitoa ja kehittämistä. Se on henkisen pääoman ja toimintavalmiuksien varanto."

Ottaen huomioon laaja-alaisen sivistyksen ja sen toimintojen merkityksen eduskunnalle tulisi antaa sivistyspoliittinen selonteko. Ensimmäisen kerran koottaisiin suomalainen sivistyspolitiikka ja sen osat eduskunnan keskusteluun kannanottoja varten. Kysymys on koko kansakunnan henkisen infrastruktuurin perustan yhtenäisestä tarkastelusta ja arvioinnista. Samalla on syytä tar-

kastella Suomen henkisen ja aineellisen perustan nykyisiä ja tulevia yhteyksiä. Kokonaistarkastelun taustana voitaisiin pitää sivistyksestä, työllisyydestä ja taloudesta laadittuja kansallisia strategioita.

Edellä olevaan viitaten ehdotamme,

N:o 3) että lukuun 4.4. "Lähivuosien toimenpiteitä" lisätään uusi ensimmäinen toimenpide seuraavasti: "*Eduskunnalle annetaan sivistyspoliittinen selonteko, mikä sisältää suomalaisen sivistyspolitiikan suuntaviivat ja kansallisen sivistysstrategian.*"

Väestön koulutustason jatkuva kohottaminen on ehdoton edellytys Sivistys-Suomen kehittymiselle. Jokaisella tulee olla oikeus sekä yleisen että ammattiin suuntautuvan perussivistyksen hankkimiseen ja kaikkina ikäkausina itsensä kehittämiseen, kansalaisena toimimiseen ja työelämän kannalta tarpeelliseen lisäkoulutukseen. Valiokunta on luvussa 4.3.1. "Yhteiskunnan henkinen perusta" todennut: "Kaiken koulutuksen tulisi permimältään olla oppimista ihmisyyteen, henkistä kasvua. Eettinen kasvatus tukisi ihmiskunnan moraalista kehitystä, mikä osaltaan edesauttaisi nykyistä oikeudenmukaisempien ja inhimillisempien olosuhteiden muodostumista tuleville sukupolville. Tulevaisuuden Suomessa kaikki nämä tavoitteet ovat koulutuksen olennaisia osatekijöitä."

Edellä olevaan viitaten ehdotamme,

N:o 4) että luvun 4.3.1. "Yhteiskunnan henkinen perusta" tavoiteosaan lisätään uusi kolmas kappale: "*Yhteiskunnan kehittämisen ja sivistyksen ydinsällöksi valitaan inhimillisen kasvun ja vastuun periaatteet. Nämä muodostavat humanistisen sisällön muille sivistysstrategioille.*"

Tulevaisuusvaliokunta on käsitellyt varsin niukasti taidetta ja muuta kulttuuria. Haluamme korostaa näiden toimintojen merkitystä. Kulttuuritoiminnoista keskeisiä ovat taide, viestintä, tietohuolto, perinne ja liikunta. Taide tuottaa ennennäkemätöntä ja tekee ennenkokematonta, jolloin se on myös muiden toimintojen kannalta ainutlaatuinen voimavara ja innovaatioiden lähde. Taiteen kokeminen ja tekeminen tulee viedä yhä lähemmäksi kansalaisia. Korkean koulutus-

tasomme ansiosta kansalaisilla on yhä enemmän kykyä ja osaamista omaehtoiseen kulttuuritoimintaan.

Perinne tullaan näkemään yhä tärkeämpänä kansallisen identiteetin tukijana ja muovaajana. Viestintäverkostojen käyttötaito ja merkkijärjestelmien tuntemus ovat osa kulttuurista osaamista. Liikunta puolestaan kehittää sosiaalisia vuorovaikutustaitoja ja pitkäjänteisyyttä. Luovuus, omaehtoisuus ja itseilmaisuus ovat liikuntakasvatukselle asetettavia keskeisiä tavoitteita.

Edellä olevaan viitaten ehdotamme,

N:o 5) että lukuun 4.3.1. "Yhteiskunnan henkinen perusta" jaksoon "Keinot" lisätään uusi viimeinen kohta: "*Luodaan edellytyksiä taiteilijoiden työskentelymahdollisuuksien ja toimeentulon parantamiseksi*".

Kehitysyhteistyö

Valiokunnan mietinnössä todetaan lukuun 3.1. "Globaaleista kehityssuunnista" liittyvässä jaksossa "Valiokunnan tavoitteet" kohdassa 1 seuraavaa: "Suomen kehitysyhteistyön tulee selkeästi suuntautua väestöohjelmien tukemiseen. Perhesuunnittelun, samoin kuin ihmisoikeuksien ja ympäristön suojelun tulee olla avun antamisen ehtona." Myöhemmin valiokunta toteaa luvun 3.2 "Euroopan tulevaisuudesta" jaksossa "Valiokunnan tavoitteet" kohdassa 2 seuraavaa: "Kiireellisintä ja tärkeintä on luoda uusi kehitysmaapolitiikka, jossa ulkopoliitiikka, ihmisoikeuspolitiikka, ulkomaankauppapolitiikka ja kehitysyhteistyö muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, jonka eri osa-alueilla toimitaan kehitysmaiden ihmisten ehdoilla. Perhesuunnittelu, ihmisoikeudet ja ympäristönsuojelu ovat keskeisiä kriteereitä avustuskohteita arvioitaessa. Apu on tarvittaessa sidottava näihin."

Näin ilmaistuna Suomen kehitysyhteistyön tavoitteet ovat ristiriidassa eduskunnan vuoden 1992 kehitysyhteistyökertomuksen käsittelyn yhteydessä yksimielisesti linjaamien lähtökohtien kanssa. Mielestämme kehitysavun yksioikoinen sitominen avustettavan maan hallituksen ihmisoikeuspolitiikkaan voi johtaa siihen, että näin rangaistaan vain näiden hallitusten alaisuudessa eläviä ihmisiä. Tavoitelauseet ovat myös nyky muodossaan keskenään ristiriitaisia.

Mielestämme on syytä korostaa myös luvussa 4.4. "Lähivuosien toimenpiteitä" väestöohjelmille annettavaa tukea, varsinkin kun Suomen YK:n väestörahasitolle antama tuki on nykyisen hallituksen aikana pudonnut kolmannekseen.

Edellä olevaan viitaten ehdotamme,

N:o 6) että luvun 3.1. "Globaaleista kehityssuunnista" jakson "Valiokunnan tavoitteet" kohta yksi muutetaan kuulumaan seuraavasti: "*Suomen kehitysyhteistyön tulee selkeästi suuntautua toteuttamiskelpoisten väestöohjelmien tukemiseen kehitysmaissa. Väestöpolitiikka kuuluu kestäväen kehityksen ehdottomiin prioriteetteihin. Erityistä huomiota tulee kiinnittää naisten aseman parantamiseen ja lukutaidottomuuteen. Kehitysyhteistyöprojektien suunnittelussa ja toteutuksessa on kysymyksiä ihmisoikeuksien kunnioittamisesta, demokratiasta ja laillisuudesta hallinnossa pidettävä keskeisinä. Ympäristönäkökohdat on otettava huomioon kaikissa kehitysyhteistyöhankkeissa.*"

Edelleen ehdotamme,

N:o 7 että luvun 3.2. "Euroopan tulevaisuudesta" jakson "Valiokunnan tavoitteet" kohdan 2 viimeinen lause, joka kuuluu "*Apu on tarvittaessa sidottava näihin*", poistetaan.

Lisäksi ehdotamme,

N:o 8 että luvun 4.4. "Lähivuosien toimenpiteitä" viimeinen toimenpide muutetaan kuulumaan seuraavasti: "*Suomi on aktiivinen aseriisunnan, rauhan ja ihmisoikeuksien toteutumisen kysymyksissä. Suomi toimii erityisesti lasten ja naisten hyvinvoinnin ja inhimillisten elämänolosuhteiden parantamiseksi maailmassa. Tukea YK:n lasten-, väestö- ja naisten kehitysrachastolle lisätään.*"

Poistoehdotus

Valiokunta toteaa luvun 4.3.3. "Talous" jaksossa "Keinot" kohtana 12 seuraavaa: "Omava-

raisuutta nostetaan ja kotimaista pääomakantaa vahvistetaan muun muassa kannustamalla voitontekoa ja kansankapitalismilla eli laajentamalla valtion myötävaikutuksella kansalaisten osakeomistusta”.

Tämä keino sallii muun muassa valtion myydä edelleen omia yrityksiään yksityisille, mikä mielestämme on väärää elinkeinopolitiikkaa.

Helsingissä 16 päivänä joulukuuta 1994

Heli Astala

Edellä olevaan viitaten ehdotamme,

N:o 9) että luvun 4.3.3. ”Talous” jakson ”Keinot” kohdasta 12 poistetaan loppuosa, jolloin kohta kuuluu seuraavasti: ”*Omavaraisuutta nostetaan ja kotimaista pääomakantaa vahvistetaan*”.

Jarmo Wahlström

IV

Mietinnön kappale ”4.1.2. Tulevien sukupolvien perintö” nojaa pääosin Valtion taloudellisen tutkimuskeskuksen tutkimuspäällikön Pekka Parkkisen asiantuntijalausuntoon. Mielestämme valiokunnan lausunto on näiltä osin kunnianhimon ja liian yksipuolinen.

Parkkinen tunnetaan eläkekeskustelussa niin sanotun ”suurten ikäluokkien vastaiskun” johtajana. Parkkisen laskelmat tulevien sukupolvien perinnöstä on kyseenalaistettu useiden tutkijoiden taholta. Siksi valiokunnan olisikin pitänyt tukeutua mietinnössään useampaan lähteeseen.

Suurin virhe Parkkisen laskelmissa on varallisuuden ja tulovirtojen sekoittaminen. Se antaa tulevien sukupolvien lähtökohdista turhan ruusuisen kuvan.

Suomen Pankin pääjohtaja Sirkka Hämäläinen on todennut seuraavasti:

”Meidän keski-ikäisten sukupolvi on yksi itsekäimpiä. Me olemme pilanneet surutta ympäristöä, kasvattaneet valtionvelkaa ja rakentaneet isellemme huomattavan hyvää eläketurvaa. Nyt Suomessa kasvaa jo sukupolvi, jonka elintaso jää alhaisemmaksi kuin edellisen.”

Sen johdosta, että valiokunnan enemmistön kanta pohjaa sukupolvikysymyksessä hyvin yksipuoliseen asiantuntijalausuntoon, on myös ratkaisumallien esittäminen näiltä osin puutteellista.

Mielestämme valiokunnan olisi pitänyt selkeästi todeta, että kasvavat eläkemenot ovat valtion velan ohella merkittävin uhka sukupolvien väliselle tasa-arvolle. Tilannetta hankaloittaa ikäluokkien suuri kokoero. Ongelman lieventämiseksi on eläkkeelle siirtymistä joustavoitettava

siten, että mahdollisuus työntekoon säilyy nykyistä vanhempana.

Nuoremman sukupolven kannalta olennaista on eläkekertymän määräytymisen muuttaminen siten, että viimeisen neljän vuoden sijasta otetaan huomioon mahdollisimman laajasti henkilön työhistoria. Tällä tavoin päästään eroon siitä nurinkurisesta käytännöstä, jonka mukaan vanhimmat työntekijät joutuvat tavoittelemaan suurimpia lisätuloja.

On myös perusteltua siirtyä työeläkemaksuissa järjestelmään, jossa maksut porrastetaan iän mukaan. Näin nuoren työntekijän palkkaamista voitaisiin helpottaa sekä lisätä hänen käteensävävää tuloaan. Vanhemmalla iällä taas motivaatio eläkesäästämiseen kasvaa ja korkeampia eläkemaksuja on helpompi perustella.

Työttömyys on tällä hetkellä pahimpia sukupolvien eriarvoistavia tekijöitä. Sen lievittäminen vaatii laajoja rakenteellisia muutoksia, mutta eräs keskeisimpiä on sen tunnustaminen, että perinteisellä teollisuussektorilla ei ole enää sellaisia työllistämismahdollisuuksia, että nykytilanne edes mitenkään olennaisesti helpottuisi.

Tukijärjestelmän osalta meidän on sallittava sellaiset muutokset, jotka mahdollistavat lyhyidenkin keikkatöiden tekemisen ja sivutulujen hankkimisen, silti poistamatta kokonaan työttömyystukea. Vain tällä tavoin nuoret saavat mahdollisuuden hankkia tarvitsemaansa työkoke-musta ilman valtion merkittävää väliintuloa esimerkiksi tukityöllistäjänä.

Työttömyyden vähentäminen edellyttää myös nykyistä joustavampaa palkkakehitystä. Me joudumme valitsemaan jättyvien palkkarakenteiden

ja suurtyöttömyyden sekä toisaalta joustavien palkkojen ja alhaisemman työttömyyden välillä. Samalla työn sisältöjen ja laadun muuttuessa on myös palkitsemisperusteiden muututtava. Ikälisäjärjestelmästä on siirryttävä tulosperiaatteen ja esimerkiksi koulutuksen tuoreudesta ja lisäkoulutuksesta pitäisi palkita mieluummin kuin pitkästä työhistoriasta.

Valtakunnansovittelija Jorma Reini on todennut, että ”nykyisistä vallanpitäjistä, joihin itsekin lukeudun, voidaan sanoa, että se on ahnein sukupolvi, mikä Suomessa on vaikuttanut”. Siinä missä vanhempi sukupolvi rakensi itselleen suuret asunnot inflaation turvin, on nuorten asunonsaanti edelleen kovin ongelmallista. Nykyi-

nen ratkaisu ei ole asuntojen voimakas lisärakentaminen, vaan uudet rahoituskeinot. Esimerkiksi asunnon luovuttaminen ennakkoperintönä yhden sukupolven yli olisi tehtävä verottomaksi; meidän olemme kuitenkin tilanteessa, jossa valta-enemmistö vanhemmista suomalaisista omistaa asuntonsa.

Yksi tärkeimmistä sukupolvien välisten erojen periaatteellisista tasaajista on ollut progressiivinen verotus. Lähes yhtä tärkeä eriarvoistava tekijä on matala pääomatuloverotus. Pääoma- ja tuloveron välinen kuilu on selvä tulonsiirto vanhemmille sukupolville, joilla on keskimäärin selvästi enemmän pääomatuloja kuin nuorilla.

Helsingissä 16 päivänä joulukuuta 1994

Minna Karhunen

Maria-Kaisa Aula

V

Pitkän aikavälin tulevaisuutta koskeva työ, jota keskeisiltä osiltaan on käsitelty hallituksen tulevaisuusselonteossa ja eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan mietinnössä, on ensiarvoisen tärkeää. Kriisi, jota Suomi elää edelleen ja jonka jälkihoito tulee kestäämään pitkälle ensi vuosikymmenelle, on osoittanut ennakointi- ja varautumiskyvyn merkityksen. Tämän takia valiokunnan esitykset tulevaisuuden arvioinnin ja suunnittelun kehittämisestä ovat paikallaan ja ne tulisi toteuttaa viivytyksettä.

Valiokunta on rakentanut työnsä perusteellisen asiantuntijakuulemisen pohjalle. Sen jälkeen käydyn laajan ja monipuolisen keskustelun perusteella on päädytty varsin kattaviin kuvauksiin Suomen kansainvälisen toimintaympäristön muutoksista ja niiden tarjoamista mahdollisuuksista ja uhkista. Erityisesti globaalit kehityssuunnat on kartoitettu hyvin. Myös monia muita Suomen tulevaisuudelle tärkeitä muutossuuntia on kuvattu monipuolisesti ja valaisevasti.

On tärkeää, että eduskunta asettaa kansakunnan tulevaisuutta luotaavassa mietinnössä pitkän aikavälin tavoitteita ja pohtii myös strategisia valintoja: ne voivat toimia herätteinä eri alojen kehitystyölle. Nyt on kuitenkin todettava, että valiokunta ei ole onnistunut tässä yhtä hyvin kuin mietinnön analyysiosassa.

Ensinnäkin: tärkeimmiltä osin tavoitteet eivät nouse muutossuuntien erittelystä, vaan ovat siitä ja osin myös todellisuudesta irrallaan.

Toiseksi: tavoitteet ovat tärkeiltä osin luonteeltaan toiveita, joiden toteutumisen edellytyksiä ei ole välitetty kartoittaa.

Kolmanneksi: tavoitteet eivät muodosta keskenään sisäisesti johdonmukaista kokonaisuutta, jolloin ne menettävät huomattavan osan strategisesta merkityksestään. On huomattava, että pitkän aikavälin tulevaisuutta koskevan työn yhtenä keskeisenä tavoitteena on juuri strategisten valintojen tekeminen.

On valitettavaa, että edellä kuvatut tavoite- ja keino-osan puutteet koskevat erityisesti **talouden kehitystä**. Valitettavaa tämä on erityisesti siksi, että kansantaloutemme elää vuosisadan syvintä kriisiä, joka heijastuu erittäin voimakkaana koko yhteiskunnassa, erilaisissa sosiaalisissa yhteisöissä sekä perheiden ja yksittäisten ihmisten elämässä. Talous on kriisin myötä muuttunut mahdollisuuksien luoja rajoitteeksi. Tätä kansallisesti korostuvaa ongelmaamme on itse asiassa kuvattu hallituksen selonteossa valiokunnan mietintöä realistisemmin.

Suomi tarvitsee nyt pitkän aikavälin tavoitteita ja politiikkaa kansantalouden kriisin nujertamiseksi ja uusien taloudellisten mahdollisuuksien

sien hyödyntämiseksi. Juuri pitkän aikavälin tulevaisuutta koskevista tarkasteluista yhdistettyinä olemassa olevan todellisuuden ymmärtämiseen on johdettavissa niin **selviytymisstrategian** kuin **kehittämisstrategiainkin** keskeiset osat. Niitä ovat ainakin:

1. Pitkäjänteinen kasvu- ja rakennepolitiikka

Taloudellisten mahdollisuuksiemme hyödyntäminen edellyttää pitkäjänteisen kasvu- ja rakennepolitiikan harjoittamista. Tässä on otettava huomioon viime vuosikymmenien aikana tapahtunut sekä toteutumassa oleva kansainvälistyminen ja siihen liittyvä kaupan vapautuminen, sääntelyjärjestelmien purkaminen ja kestävä kehityksen kasvavat vaatimukset.

Tuotantotoiminnan kansainvälistyessä ja pääomaliikkeiden vapautuessa tuotantorakennettamme ei voida ohjata kansallisin toimin samoin kuin ennen. Vastaisuudessa korostuu epäsuora ohjaus suorien sääntelyjärjestelmien sijasta. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että kansallisella talouspolitiikallamme huolehditaan kilpailukykyisistä toimintaedellytyksistä. Suotuisen kustannustekijöiden ohella niihin kuuluvat tehokas julkinen sekä tekninen ja tiedollinen infrastruktuuri, osaava työvoima, vahva teollinen perinne ja hyvät työelämän suhteet. Kun nämä perusasiat ovat kunnossa, toimii myös markkinaehtoisuus yksittäisessä päätöksenteossa ja investointikohteiden valinnassa järkevällä tavalla koko kansantalouden eduksi.

2. Työttömyyden nopea alentaminen

Työttömyyden voittaminen on talouspolitiikan tärkein tehtävä niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Joukkotyöttömyys on koko maanosamme ongelma. Työttömyyden nujertamiseksi tarvitaan niin kansallisia kuin kansainvälisiä ratkaisuja. Euroopan unionissa joulukuussa 1993 hyväksytyn Valkoisen kirjan periaatteet luovat hyvän perustan talouspolitiikan muuttamiseksi työllisyyttä korostavaan suuntaan. Työllisyysnäkökulma on pidettävä keskeisenä esillä muun muassa tiivistettäessä rahapoliittista yhteistyötä Euroopan unionissa.

Useampivuotinen nopean ja tasaisen taloudellisen kasvun kausi on välttämätön edellytys työttömyyden nopealle vähenemiselle. Kansantaloutemme hyvä kilpailukyky, viennin jatkuva kasvu sekä positiivinen vaihtotase, Euroopan unionin

jäsenyys sekä työvoimamme käyttöasteen nykyinen taso luovat nopean kasvun kaudelle hyvät lähtökohdat.

Talouden kasvu luo uusia työpaikkoja, jotka ohjautuvat vain vähäisessä määrin pitkäaikaisytyöttömille. Aktiivista työvoimapolitiikkaa tarvitaan suhdannetilanteen paranemisesta huolimatta. Työvoimakoulutukseen ja tukityöllistämiseen on varattava nykyistä enemmän voimavaroja, jotta pitkäaikaistyöttömyys ei jättäisi jälkeensä pysyvää syrjäytymistä ja köyhyyttä.

Työttömyyden voittamiseksi tarvitaan uusia ratkaisuja, kuten työn vuorottelua ja työn jakamista. Myös verotuksella ja sosiaaliturvan rahoitustavoilla voidaan vaikuttaa työpaikkojen syntymiseen ja työllistämiskynnyksen madaltamiseen. Työvoiman alueellinen ja ammatillinen liikkuvuus sekä joustavammat työmarkkinat ovat osa suotuisaa työllistämistästrategiaa niin kansainvälisesti kuin kansallisesti. Suurtyöttömyyden voittaminen edellyttää myös rakenteellisia muutoksia, jotka luovat nykyistä otollisemmat olosuhteet uusien työpaikkojen synnylle yksityisellä palvelusektorilla.

3. Hyvinvointiyhteiskunnan taloudellisen perustan turvaaminen

Valtionvelan nopea kasvu murentaa hyvinvointivaltion rahoitusperustaa ja ylläpitää korkeaa korkotasoa. Ellei velan kasvua saada hallintaan, tuotannon nousu uhkaa katketa työttömyyden ollessa vielä sietämättömän korkealla tasolla. Täydellisen umpikujan välttämiseksi on nousukausi käytettävä taiten hyväksi valtiontalouden alijäämän supistamiseen. Toimenpiteiden on oltava niin voimakkaita, että valtion velan osuus kokonaistuotannosta vakiintuu lähivuosien aikana sekä kääntyy sen jälkeen laskuun. Näin voidaan säästää kansalaisten turvallisuudelle ja toimeentulolle välttämättömien hyvinvointipalvelujen supistamiselta.

Tällaisen strategisen tarkastelun pohjalta voidaan asettaa yhteiskuntapolitiikan kehittämiseksi toisiinsa paremmin niveltäviä tavoitteita, kuten:

* **Aktiivisen yhteiskunnan kehittäminen** siten, että hyvinvointiajattelun keskeisenä ytimenä on täystyöllisyyden tavoite, hyvin toimivat yhteiset palvelut ja ihmisten välitön oikeus vaikuttaa työhön ja muun ympäristönsä asioihin.

Parlamentaarisen kansanvallan toteutusta sekä ihmisten taloudellisten, sosiaalisten ja sivi-

tyksellisten oikeuksien turvaamista on vietävä johdonmukaisesti eteenpäin.

Suomen jäsenyys Euroopan unionissa tuo yhteiskunnalliseen toimintaan uuden pysyvän vaikuttamis- ja päätöksentekotason. Kunnallisen, alueellisen ja maanlaajuisen toiminnan lisäksi yhteisesti määriteltyjä poliittisia tavoitteita on toteutettava Euroopan unionin avulla. Siihen tarvitaan ihmisten ja kansalaisjärjestöjen jatkuvaa vaikuttamista ja osallisuutta.

* **Työllisyyden oleellinen parantaminen** siten, että turvataan mahdollisimman vakaa ja vahva taloudellinen kasvu. Työllisyyden koheneminen edellyttää myös poikkeuksellisia työllistämiskeinoja, työaikakysymysten pitkälle menevää uudelleenarviointia ja tehokkaita työvoimapolitiittisia toimia.

Erityisesti pitkäaikais- ja nuorisotyöttömyyden alentaminen vaatii erillistoimia. Tämän lisäksi työllistymistä on kannustettava sosiaali- ja veropolitiikalla sekä työmarkkinasopimuksin.

* **Korkeatasoinen osaamisen turvaaminen** siten, että hyvätasoinen koulutus on kaikkien saavutettavissa ja että koulutuksen järjestelyissä otetaan huomioon tukea ja apua muita enemmän tarvitsevat. Yhtenäisen koulutusjärjestelmän kautta on vahvistettava koko kansan osaamista ja samalla tarjottava eri alojen lahjakkuuksille kannustava opintoympäristö. Harkittaessa yhteiskunnan voimavarojen käyttöä on koulutuksen oltava erityisessä asemassa.

* **Tasa-arvoisen tietoyhteiskunnan toteuttaminen** siten, että mahdollisimman moni henkilö saa ulottuvilleen tietoyhteiskunnan nopeasti lisääntyvät uudet mahdollisuudet. Sivistyneen yhteiskunnan henkinen perusta edellyttää luovan taiteellisen toiminnan tukemista ja taiteiden laajaa harrastamista. Kaikessa kulttuuri-, liikunta- ja nuorisotoiminnassa on kannustettava kansalaisten ja heidän järjestöjensä omaehtoista toimintaa.

* **Kestävän kehityksen turvaaminen** siten, että sen edellyttämät vaatimukset otetaan huomioon

päätettäessä luonnonvarojen käytöstä, jätteiden kierrätyksestä, energian tuotannosta sekä liikenteen ja yhdyskuntien suunnittelusta. On kannustettava ympäristöä säästävään tutkimus- ja kehittämisohjelmien sekä teollisiin ja tuotannollisiin uudistuksiin. Vastuullinen ja ennakoiva ympäristöpolitiikka on nähtävä myös pitkäjänteisenä kilpailuedun tavoitteluna. Ympäristörasitukseen kohdistuvaa vero- ja maksupolitiikkaa, erityisesti energia- ja hiilidioksidiverotusta sekä ympäristönormien tiukentamista on vietävä eteenpäin Euroopan unionissa ja yhdessä muiden jäsenmaiden kanssa.

* **Sosiaalisten vastakohtaisuuksien purkaminen** siten, että kannetaan vastuuta oman maan ja yleismaailmallisesti kehitysongelmien voittamisesta ja ihmisoikeuksien toteutumisesta. Ihmisten taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien turvaamista on vietävä johdonmukaisesti eteenpäin kotimaisessa ja kansainvälisessä lainsäädännössä, talouspolitiikassa, aluepolitiikassa ja kehitysyhteistyöpolitiikassa.

* **Tasa-arvon vahvistaminen** siten, että turvataan hyvin toimivat yhteiset palvelut ja yhdenvertaisuus työelämässä ja tuetaan tasa-arvoisuutta korostavia asenteita koulutuksessa ja kulttuurissa. Yhteiskunnan toimin on voitava puuttua ihmisarvoa ja yhdenvertaista kohtelua loukkaaviin hankkeisiin. Erilaisiin yhteiskunnallisiin tehtäviin on nimitettävä tasapuolisesti naisia ja miehiä.

* **Kansalaisturvan takaaminen kaikille suomalaisille** siten, että jokainen kansalainen voi luottaa siihen, että hänen käytössään on yleisen kansalaisturvan perusteella yhteiset palvelut, että hänelle työnsä, yrittämisensä ja muun ansiotoimintansa perusteella on turva eläkevuosien ja ansioiden vähentymisen varalle ja myös elämän takaiskuihin, kuten työttömyyteen, sairauteen ja vammautumiseen ja että yhteisesti kannetaan vastuu siitä, että jokaisella on oikeus välttämättömän toimeentulon turvaan kaikissa olosuhteissa.

Helsingissä 16 päivänä joulukuuta 1994

Antti Kalliomäki
Liisa Jaakonsaari

Jouni Backman
Ulpu Iivari

Jukka Gustafsson

VI

Tulevaisuuden arviointi edellyttää ennakkoluulottomuutta ja rohkeutta ottaa kantaa myös vaikeisiin ja arvaamattomiin kehitysvaihtoehtoihin. Tähän tulevaisuusvaliokunta ei mietinnössään ole pystynyt. Lähtökohtana on, että tulevaisuuden vaihtoehtoiset kehityskulut tiedetään, niitä voidaan ohjailla ja kehitysvaihtoehtoihin vaikuttaa.

Vaikka valiokunnan mietinnön analyysiosa on perusteellinen, jopa erinomainen, sen pohjalta ei kuitenkaan ole rohjettu lähteä aukomaan tuntemattomia uria. Erityisesti tämä arviointi koskee Venäjän tilannetta ja Suomen reagointia erilaisiin kehityskuluihin. Kaikki mahdolliset uudenlaiset reagointitavat on tarkasti karsittu mietinnöstä pois. Perinteinen varovainen käsitys ulko- ja turvallisuuspolitiikasta on mietinnön perustana, uusia ulottuvuuksia ei edes harkita. Ollenkaan ei ole mietitty, mitä Suomi tekee pahimman vaihtoehdon skenaariossa.

Samanlainen varovainen lähestymistapa koskee myös suhdetta pohjoismaiseen hyvinvointiyhteiskuntaan. Lähtökohtana on, että hyvinvointiyhteiskunta säilyy lähestulkoon nykyisellään ja että se kaipaakin vain pieniä viilauksia. Entä jos hyvinvointiyhteiskunnan pohja Suomessa ja Euroopassa rapautuu perusteellisesti? Mikä on Suomen vastaus tällaisessa tilanteessa? Mitkä hyvinvointiyhteiskunnan osista säilyvät tai halutaan säilyttää ja kenen kustannuksella? Vastauksia kysymyksiin mietintö ei anna.

Syy puutteisiin on paitsi rohkeuden puutteessa valiokunnan ottamassa työssä lähtökohdassa. Haluttiin rakentaa kaiken kattava vastaus tulevaisuuden kehityskuluun — ikään kuin valiokunta tietäisi, mikä on tulevaisuus. Toisin sanoen: valiokunta halusi lyödä lukkoon oman tahtonsa tulevaisuudesta ja perusti sitten omat ratkaisunsa tälle ajatukselle. Ratkaisuja tehtiin äänestämällä ja jopa arpomalla. Tulevaisuusko tapuun valiokunnan lantiniheitoon?

Paljon hedelmällisempi lähtökohta työlle ollut se, että valiokunta olisi ottanut skenaariotyöryhmän raportin työnsä pääanniksi, tarkastellut itsekin vaihtoehtoja erillisenä ja etsinyt mahdollisia reagointimalleja eli toimenpidesuosituksia jokaiselle vaihtoehdolle erikseen. Ei kai tämäntyyppisessä mietinnössä voi olla itse-tarkoituksena mitään sanomaton yksimielisyys? Olisi pitänyt sallia erilaisia kehityskuluja kar- toitettava työskentely, rohkeat kannanotot ilman yksimielisyyden pakkopaitaa. Tällä tavalla va-

liokunta olisi kyennyt antamaan omia, joskin kyseenalaisia ja jopa ristiriitaisia vastauksia erilaisille tulevaisuuden kehityskuluille. Tältä pohjalta jatkotyöskentely kuitenkin olisi ollut tulevaisuuteen varautumisen kannalta mielekkäämpää ja rehellisempää.

Valiokunnan mietinnössä sanomattomana ajatuksena on, että tulevaisuus on hallinnollisia päätöksiä, jotka syntyvät päättäjien tahdosta. Kaaoksen mahdollisuuteen ei edes uskota. Ei myöskään uskota siihen, että kansalaiset itse omilla valinnoillaan, joita ei voida ylhäältä ohjata, tekevät tulevaisuuden, eivät poliitikot ja virkamiehet yhteisillä päätöksillä. Toisin sanoen: valiokunnan mietintöä rasittaa se suomalaisen politiikan ja päätöksentekoon syvästi juurtunut käsitys, että kansalaisia on ohjailtava, valvottava, hallittava ja paapottava. Kansalainen on päättäjien toiminnan kohde, objekti, kun asioita pitäisi ajatella päinvastoin. Kansalaisen pitäisi olla aktiivinen toimija, jonka valinnat vaikuttavat päätöksentekoon.

Vaikka kritiikkini kohdistuu koko valiokunnan työskentelytapaan ja sen ottamaan tavoiteasetteluun, mietinnössä on kuitenkin paljon hyvääkin. Esimerkiksi kansalaisten syvä epäluottamus poliittiseen järjestelmään ja sen instituutioihin on tunnustettu. Toinen asia on, ovatko kaikki valiokunnan listaamat keinot sellaisia, joilla tämä luottamus voidaan palauttaa. Puolueiden roolia ei ole arvioitu, vaan itsestään selvänä on pidetty, että nykyinen järjestelmä on hyvä. Mielestäni puolueiden tehtäviä olisi tarkasteltava aivan uudella tavalla, tehtävä niistä pelkästään tulevaisuuden visioiden luoja ja vaaliorganisaatioita. Vastuu päätöksistä taas ei kuulu puolueille, vaan niille, jotka päättävät, eli kansanedustajille. Kansalaisten luottamuksen palauttamisessa ensiarvoisen tärkeää onkin, että kansalainen tietää, kuka päätöksistä vastaa. Nyt vastuu hämärtyy kollektiivien alle.

Kansalaisen kannalta tärkeää on, että häntä koskevat lait ja määräykset ovat niin selkeitä, että ne ymmärretään ja että kansalainen pystyy kaikesta huolimatta hoitamaan itse omat asiansa ilman asiantuntijoiden ja ammattiauttajien armeijaa. Siksi pidän erityisen hyvänä sitä, että valiokunta edellyttää (4.3.4 Poliittinen järjestelmä) laaja-alaista selvitystä eri alojen järjestelmien ja lainsäädännön yksinkertaistamista tavalliselle kansalaiselle ymmärrettäväksi. Myös suorien vaikutusmahdollisuuksien kehit-

täminen on tärkeä keino, jotta kansalaisten luottamus poliittiseen järjestelmään voidaan palauttaa.

Valiokunta esittää, että eduskunta asettaa erityisen tulevaisuusvaliokunnan muiden valiokuntien tapaan vaalikauden alussa ja että merkittävät laki- ja muut hankkeet, joilla on laajamittaisia taloudellisia ja yhteiskunnallisia tai teknologisia vaikutuksia, tulisi asettaa erityiseen arviointimenettelyyn. En varsinaisesti vastusta tulevaisuusvaliokunnan asettamista. Sen tehtävät ja työskentelytavat tulisi kuitenkin pohtia uudel-

leen. Tavanomainen valiokuntatyöskentely rajoittaa liikaa mielikuvitusta, vaihtoehtojen puntarointia ja niihin varautumista.

Edellä olevan perusteella ehdotan,

että eduskunta hyväksyessään mietinnön ja edellyttäessään tulevaisuusvaliokunnan asettamista vapauttaa valiokunnan tavanomaisista työskentelyrutiineista, että valiokunta pohtii erilaisia tulevaisuuden vaihtoehtoja ja esittää omat näkemyksensä kunkin vaihtoehdon pohjalta.

Helsingissä 16 päivänä joulukuuta 1994

Tuulikki Ukkola

Mika Mannerman¹
7.4.1994

Skenaariotyöskentely eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan asettamassa skenaariotyöryhmässä

Tulevaisuusvaliokunnan asettama skenaariotyöryhmä työskenteli eduskunnassa päivittäin pääsiäisviikolla 13 (28.—31.3.1994). Työryhmään kuuluivat valiokunnan puheenjohtaja Eero Paloheimo sekä Ulpu Iivari, Aino Suhola, Martti Tiuri ja Jarmo Wahlström. Wahlström oli sairauden vuoksi estynyt osallistumasta työryhmän työskentelyyn. Skenaariotyöskentelyn menetelmäsiintuntijana toimi kauppatieteiden tohtori Mika Mannerman, joka on myös kirjoittanut tämän raportin. Työskentelyyn osallistui myös valiokunnan sihteeri, hallintotieteiden tohtori Paula Tiuhonen.

1. Globaalien ja alueellisten perusskenaarioiden hahmottaminen

Työskentelyn ensimmäisessä vaiheessa työryhmä pyrki tunnistamaan keskeiset globaalia ja alueellista kehitystä koskevat muutostekijät ja niiden mahdolliset vaihtoehtoiset kehityssuunnat tulevaisuudessa. Mika Mannerman alustuksen jälkeen rakennettiin ns. globaalin tulevaisuustaulukon raamit (muuttajat) ja täytettiin taulukko muuttujien vaihtoehtoisilla arvoilla tulevaisuudessa. Tämän jälkeen tulevaisuustaulukon muodostamasta suuresta mahdollisten tulevaisuuskuvien joukosta tunnistettiin kolme kokonaisuutta, jotka kirjoitettiin skenaarioiden muotoon. Tavoitteena oli tunnistaa sisäisesti johdonmukaiset ja toisistaan selvästi poikkeavat vaihtoehtot siten, että Suomen eduskunnan omien toimintastrategioiden kirjo voitaisiin määritellä mahdollisimman laajasti. Olennaista ei ollut niinkään arvailla, mikä skenaarioista on kaikkein todennäköisin, vaan kirkastaa kehityksen olennaiset vaihtoehtot, jotta tietoisuus niistä kasvaisi ja eduskunta omien strategioidensa luomisen avulla voisi olla varautunut jokaiseen vaihtoehtoon. Skenaariot ovat luonnosmaisia ja pyr-

kivät antamaan vain yleiskatsauksenomaisen kuvan mahdollisista kehityssuunnista eräiltä osin. Skenaariot A, B ja C kuvataan seuraavassa.

1.1. Skenaario A

Tässä skenaariossa oletetaan, että kansallisin, kansainvälinen ja ylikansallinen toimenpitein maailman väestönkasvu saadaan sivistyneesti hallintaan globaalilla tasolla; kiihtyvä väestönkasvu hidastuu kaikkialla. Tämän seurauksena merkittäviä kansainvaelluksia esimerkiksi ns. kehitysmaista teollistuneisiin maihin ei esiinny. Ympäristöongelmien globaalissa hallinnassa edetään voimakkaasti ja ilmastonmuutokseen liittyvät ongelmat, kasvihuoneilmiö ja otsonikato sekä maaperän, veden ja ilman saastuminen, saadaan hallintaan kansainvälinen sopimuksin, teknologiaa kehittämällä ja ongelmia koskevaa tietoisuutta lisäämällä. Resurssien käyttö ja riittävyys saatetaan ekologisesti kestävänsä kehityksen mukaiseen hallintaan kierrätystekniikan käyttöönotolla elinkaariajattelu laajassa mielessä huomioon ottaen (kaikki vaiheet raaka-aineen käyttöönotosta lopullisen jätteen käsittelyyn saakka toteutetaan kestäväällä tavalla). Tässä skenaariossa oletetaan myös, että niukkenevia uusiutumattomia luonnonvaroja korvaavien resurssien hyväksikäyttö lisääntyy ja "uusi alkemia" tuottaa tuloksia (raaka-aineiden keinotekoinen tuottaminen). Maailman energiatulevaisuuden ongelmat ratkaistaan pääosin nykyteknikkaa kehittämällä; keskeiset energialähteet ovat aurinkoenergia eri muodoissaan (vesivoima, aurinkopaneelit, tuulivoima jne.) ja ydinvoima. Lisäksi pidetään mahdollisena, että saavutetaan uusia teknologisia läpimurtoja, kuten fuusioenergian käytännöllinen hyödyntäminen. Kansainvälinen sopimus biodiversiteettiä maapallolla kyetään pitämään lähes ennallaan, ja

¹ Huom! Tämä muistio on laadittu kuvaamaan työryhmän työskentelyn eri vaiheita ja niissä saavutettuja tuloksia. Raportin kirjoittaja ei ole voinut tai halunnut puuttua työryhmän jäsenten työn kuluessa laatimien Suomi-mallien, strategioiden ja toimenpideohjelmien yksityiskohtiin, jotka työskentelyn luonteesta ja niukasta ajasta johtuen ovat luonnosmaisia ja luettelomaisia.

lajien tuhoutuminen hidastuu olennaisesti. Lääketieteen ja mm. biotekniikan kehityksen tuottamat eettiset ongelmat hallitaan sivistyneesti, uusia merkittäviä kulkutauteja (vrt. aids) ei esiinny tai ne kyetään hallitsemaan. Luonnonmukaisen teknologian kehittyminen eli tekniikan sopeuttaminen ympäristön ehtoihin toteutuu arvomuutosten kautta; lisäksi teknologinen kehitys itsessään tuottaa ekologisesti kestävästä kehitystä tukevia innovaatioita. Ideologinen asennoituminen maailmankulttuureissa ja poliittisten järjestelmien kehittyminen johtavat demokratian ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen globaaliin voittokulkuun. Avoin, reaaliaikainen tiedonvälitys lisää kulttuurin merkitystä ja demokratiaa. Valistus, arvo-osaaminen valtaa alaa. Väkivaltaisuuksia hillitsemään kehittyä asteittain mahdollisesti YK:n puitteissa toimiva maailmanpoliisi, joka toimii demokratian periaatteita ja ihmisoikeuksia kunnioittaen; samalla kansallisten armeijoiden merkitys vähenee. Talouden kasvu ekologisesti kestäväällä tavalla toteutuu kaikkialla maailmassa. Teknologian kehitys nostaa työn osaamisvaatimuksia, massatyöt sekä tehtaissa että toimistoissa automatisoituvat. Eurooppa muodostaa demokratian ja hyvinvoinnin mallialueen maailmassa. Venäjän murros johtaa demokratian ja markkinatalouden voittoon, Venäjän yhteydet muihin maihin voimistuvat ja mm. sen rikas kulttuurihistoria tuo oman värinsä eurooppalaiseen kulttuurin kollaasiin. Itämeren alueesta kehittyä taloudellisesti voimakas ja hyvinvoiva, kulttuurisesti rikas ja moniarvoinen sekä demokratian perinteitä ja ihmisoikeuksia erityisessä arvossa pitävä uusi Hansa-alue.

1.2. Skenaario B

Skenaario B lähtee oletuksesta, jonka mukaan väestönkasvu maailmassa jatkuu kiihtyvänä ja hallitsemattomana ja "luonto" hoitaa ylisuuret populaatiot nälkäkuolemien kautta. Syntyy väestölikehdyntöjä, jopa kansainvaelluksia, jotka ilmenevät väkivaltaisiksi muotoiksi saavina ryöpsähdyksinä. Ympäristöongelmiin ei edelleenkään kyetä puuttumaan tehokkaalla tavalla. Ilmastomuutos (kasvihuoneilmiö, otsonikato) jatkuu ja aiheuttaa epästabiliin ilmastoon Pohjoislaan; lisäksi ilmenee odottamattomia epäedullisia ilmastomuutosten palautekytkentöjä. Maaperä ja vedet myrkyttyvät globaalisti, lisäksi esiintyy suoranaisia ekokatastrofeja. Fossiilisten polttoaineiden käyttö lisääntyy — erityisesti kehitysmaissa; ydinkatastrofeja esiintyy. Raaka-

neet alkavat vähitellen loppua tai muuttua käytökelvottomiksi (makea vesi). Ei tapahdu ekologisesti kestävään kehitykseen vaadittavaa arvomuutosta, eikä teknologia odotuksista huolimatta tuo olennaista ratkaisua ympäristöongelmiin aineellista kasvua korostavan arvomaailman pyssyessä muuttumattomana. Lajien määrä vähenee olennaisesti (biodiversiteetti heikkenee). Aids ja uudet helposti leviävät taudit tappavat ihmisjoukkoja, huono ympäristön tila lisää sairauksia. Maailmassa alkaa vähitellen vallita hillitön militarismi; terrorismi ja kansainvälinen rikollisuus leviävät. Tapahtuu talouden globaali romahdus, yhteisesti noudatettuja kansainvälisiä pelisääntöjä on yhä vähemmän. Aatteellinen ja uskonnollinen fundamentalismi etenevät ja muuttuvat entistä jyrkemmiksi, kulttuurit törmäävät toisiinsa konfliktien kautta. Pinnallisuus, viihdemanipulaatio ja uskonnollinen ahdasmielisyys kasvattavat merkitystään tajuntaan vaikuttamisessa. Euroopasta kehittyä menneen loiston ulkomuseo, talouden ja yhteiskunnan rakenteet jäykistyvät entisestään. Kaaos syvenee Venäjällä luoden jatkuvaa epävarmuutta ympäristönsä. Baltian maiden itsenäisyys murenee, Hansa-alue ei kehity.

1.3. Skenaario C

Skenaariossa C oletetaan, että väestönkasvu on alueellisesti hallinnassa, mutta jatkuu globaalissa mittakaavassa erityisesti väestönkasvuna ns. kehitysmaissa. Väestöliikepaine mm. Eurooppaan kasvaa, muuttoliikkeitä yritetään hillitä, mutta rajat vuotavat ja laitonta maahanmuuttoa esiintyy entistä enemmän. Ympäristökysymyksiin pyritään puuttumaan kansainvälisin sopimuksin ja toimenpitein, mutta kansainvälisillä sopimuksilla on vain marginaalinen hillitsevä vaikutus: kasvihuoneilmiö etenee ja maapallon keskilämpötila kasvaa tasaisesti. Luonnon resurssit ovat pääsääntöisesti vahvojen käytössä. Köyhistä maista kehittyä osittain rikkaiden maiden kaatopaikkoja, alueellisia ekokatastrofeja esiintyy; kansainvälisillä sopimuksilla on vain vähäinen näitä katastrofeja hillitsevä vaikutus. Teollisissa maissa käytetään ydinvoimaa ja fossiilisia energiamuotoja sekä aurinkovoimaa, kehitysmaissa pääenergialähteinä ovat fossiiliset polttoaineet ja bioenergia. Tapahtuu jonkin verran arvomuutoksia teknologisen kehityksen sopeuttamista ympäristön ehtoihin merkittävään suuntaan. "Söpöt lajit" säilyvät kansallisin ja kansainvälisin erityistoimin, mutta muuten bio-

diversiteetin köyhtyminen jatkuu. Ympäristön huono tila lisää sairauksia ja samanaikaisesti lääketieteen ja biotekniikan kehitys synnyttää eettisiä ongelmia. Kulttuurien kohtaaminen on ongelmallista, aatteellinen ja uskonnollinen fundamentalismi voimistuu. Maailman keskeisten talousblokkien välille kehittyy kauppasota. Turvallisuusjärjestelmät perustuvat ensisijaisesti perinteiseen kansalliseen puolustukseen, lisäksi talousblokit kehittävät omia aseellisia turvajärjestelmiään. Pinnallisuus, viihde ja manipulaatio kasvavat tajuntaan vaikuttamisessa. Euroopasta muodostuu kohtuullisen menestyvä linnoitus ja demokratian ja hyvinvoinnin mallialue kovan kilpailun maailmassa. Teknologian kehitys muuttaa työn luonnetta vaativammaksi, massatyöt sekä tehtaissa että toimistoissa automatisoituvat. Venäjällä jatkuu kaaos ja esiintyy pyrkimyksiä luoda itsenäisiä alueita. Itämeren alueen elintaso-erot säilyvät.

Yleisesti voidaan todeta, että skenaariota A pidettiin ryhmässä toivottavana kehityssuuntana ja skenaariota B uhkavaihtoehtona. Skenaariota C koettiin olevien kaikkein lähinnä nykytilaa, sen eräänä mahdollisena, jopa todennäköisenä jatkeena. Kuten edellä todettiin, skenaarioiden A, B ja C toteutumistodennäköisyydet eivät kuitenkaan olleet ryhmän työskentelyn ensisijaisia kiinnostuksen kohteita. Olennaisempaan pidettiin eduskunnan kykyä varautua toisistaan olennaisesti poikkeaviin vaihtoehtoihin, joita skenaariot edustavat tässä epävarmuutta ja yllätyksiä sisältävässä maailmassa. Varautumiskykyä pyrittiin luomaan tavoitteellisten Suomi-mallien, strategioiden ja konkreettisten toimenpideohjelmien hahmottamisella, jolloin tarkoituksena oli kehittää toimintalinjoja kaikkia eri skenaarioita varten.

2. Suomalaisen yhteiskunnan tavoitevaihtoehtojen tunnistaminen

Seuraavassa vaiheessa työryhmä hahmotteli joukon tavoitteellisia tulevaisuuden Suomi-malleja. Mika Mannermaa piti alustuksen suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuudennäkymistä, minkä jälkeen ryhmä keskusteli yhteiskunnan kehittämisen olennaisista tavoitevaihtoehtoista ja niistä muuttujista, joilla tavoitevaihtoehtoja kuvataan. Tästä työvaiheesta syntyneen tavoitealukon kukin ryhmän jäsen täytti itsenäisesti laatien

siten oman tavoitehallinsa. Tuloksena syntyi neljä tavoitekokonaisuutta, joiden nimet ja tekijät ovat

- ”Edistyksen Suomi” (Iivari)
- ”Ihmisen Suomi” (Suhola)
- ”Tieto-Suomi” (Tiuri)
- ”Selviytyjä-Suomi” (Paloheimo)

Seuraavissa kappaleissa esitetään lyhyet luonnehdinnat tavoitteellisista Suomi-malleista.

2.1. ”Edistyksen Suomi”

Tässä mallissa Suomen roolina maailmassa on olla osa yhteistyön Eurooppaa rauhallisen Venäjän kyljessä vilkkaassa Itämeri-yhteistyössä. Talouden moottoreita ovat vahva perusteollisuus ja puhtaaseen ympäristöön liittyvät palvelut. Väestömäärä on hieman lisääntynyt nykyisestä ja muuttunut monikulttuurisemmaksi erityisesti lähialueilta tapahtuneen maahanmuuton ansiosta. Kaupungit ovat koulutuksen, kulttuurin, teollisuuden ja palveluiden keskuksia, maaseudulla eläminen perustuu monipuoliseen osaamiseen, etätöihin ja matkailuun. Yhteiskunta järjestää koulutuksen, joka takaa kaikille täyden kansalaisuuden erilaiset lahjakkuudet huomioon ottaen. Idea hyvinvointivaltiosta on säilytetty ja merkitsee mielekkäiden vastuiden yhteiskuntaa, joka takaa perusterveydenhoidon ja -koulutuksen. Suomi on ympäristönsuojelun mallimaa, joka tukee teollisuustuotteiden ja palvelusten vientiä. Liikkuminen ja kommunikaatio perustuvat nykyiseen liikenteen ja kommunikaation verkostoon, jota on vahvistettu. Hallinto ja valta perustuvat demokraattiseen, kansalliseen yhteiskuntaan, jolle myös päätöksenteon kansainvälisyys on ominaista. Valtion rooli on toimia valmentajana; kunnat ja työpaikat ovat päätöksenteon yksiköitä. Yhteiskunnassa vallitsee usko edistykseen. Arvomaailma korostaa myös vastuullisuutta (luonto, lähimmäinen, oma elämä), ihmisarvoa ja vapautta. Työelämässä tavoitteena on täystyöllisyys työn jakamisen, jaksottamisen ja itsetyöllistämisen avulla. Valtiontaloudessa pyritään tasapainoon tulo-, pääoma- ja ympäristöverotuksen välillä.

2.2. ”Ihmisen Suomi”

Ihmisen Suomi maailmassa on identiteetiltään vahva osaa ja vaikuttaja, jonka sisällä ihmisten ja alueiden ominaispiirteitä arvostetaan. Talou-

den moottorit ovat luovuus ja osaaminen, ventialttein noudatetaan vihreyden teollistamisstrategioita. Väestö on ikääntynyt, mutta osittain uudistunut ulkoapain. Suomi on kokonaan asuttu ja erilaisuuden kirjo on arvossaan myös alueellisessa kehittämisessä; voidaan puhua maakuntien Suomesta. Koulutuksessa toteutetaan ajatusta kasvusta (kokonaiseen) ihmisyyteen, korostetaan mahdollisuuksien tasa-arvoa ja kykyä oman elämän hallintaan. Idea hyvinvointivaltioista on säilynyt: korostetaan omavastuuta ja yhteisvastuuta ja pidetään yllä sosiaalista ja sivistyksellistä turvaverkkoa. Kulttuuri ymmärretään laajana käsitteenä ja taiteiden asema on merkittävä. Yhteiskunnan ja ihmisten suhde ympäristöön perustuu elämän kunnioitukseen ja suojeluun. Liikkuminen ja kommunikaatio on nopeaa ja vaivatonta, sitä luonnehtii mahdollisuuksien kirjavuus. Viestinnän taso on nykyistä laadukkaampaa. Yhteiskunnalliselle hallinnolle on ominaista se, että ihminen vapautetaan vastuuseen ja muodollinen hallintovalta ohenee tulen lähelle ihmistä. Yhteiskunnassa vallitseva arvomaailma korostaa eettisyyttä, syvällisyyttä, yksinkertaisuutta, kumppanuutta, ahkeruutta, joustavuutta ja hengellisyyttä. Työelämässä toteutetaan työn jakamista ja jaksottamista pyrkiä myksenä saada oikea ihminen oikeaan tehtävään. Ihmiset opiskelevat ja toimivat useissa ammateissa elämänsä aikana, työnkuvat ovat joustavia. Valtiontaloudessa tavoitellaan tasapainoa tulo-, pääoma- ja ympäristöverotuksen välillä.

2.3. "Tieto-Suomi"

Tieto-Suomi-mallissa Suomi on jäsen EU:ssa, joka on lähestynyt luonteeltaan liittovaltiota. Maailmanhallitus on kehittymässä ja kehitysmaiden asema suhteessa muuhun maailmaan on parantunut. Talouden moottorit perustuvat koulutukseen, tutkimukseen ja osaamiseen. Vientialoista suurin osuus on huipputekniikalla ja metsäteollisuus on nykyistä kehittyneempää. Pietarista on muodostunut tärkeä kauppa- ja matkailualue. Väestömäärä on laskemassa hitaasti. Eläkeikä on nostettu 70 vuoteen. Väestöä luonnehtii myös kirjavuus: Suomessa on runsaasti ulkomaalaisia, toisaalta huomattava joukko suomalaisia on ulkomailla.

Asumisväljyys kaupungeissa on kasvanut ja niissä sijaitsee mm. yrityspuistoja. Maaseudulla asutaan kylissä, haja-asutusta on vain kesäisin. Erityisesti kaupungin lähellä olevat kylät menestyvät.

Koulutukseen ja tutkimukseen panostetaan runsaasti (tutkimukseen suunnataan yli 5 % BKT:sta). Yliopistotutkimuksen suorittaminen on yleistä ja ammattikorkeakoulut arvostettuja. Idea hyvinvointivaltiosta on muuntunut hyvinvointiyhteiskunnaksi ja tarkoittaa sitä, että ihmisillä on nykyistä enemmän yksilöllistä vastuuta omasta itsestään; yhteiskunnassa ylläpidetään pitävää turvaverkkoa. Toisaalta yhteiskunnan jäsenille on määritelty myös perusvelvollisuudet.

Ympäristö on saatu kuntoon, ydinvoimaa käytetään runsaasti ja metsien käyttö on kestäväällä pohjalla. Maan pinta-alasta 10–15 % on luonnonsuojelualueita. Liikkuminen perustuu moottoritieverkkoon, ja henkilöauto on yleinen (sähkö- tai vetäauto). Lisäksi suurimpien keskustien välillä on nopeat junayhteydet. Laajakaistaverkkoa ja multimediaa käytetään laajasti kansalaisten välisessä kommunikaatiossa; matkapuhelin on joka toisella.

Yhteiskunta on hallinnoltaan demokraattinen kansalaisyhteiskunta, jossa toimii 2–3 merkittävää puoluetta. Yhteiskunnassa vallitsee arvomaailma, joka korostaa vastuullista yksilöllisyyttä, hyväksyy ja ymmärtää tiedettä ja teknologiaa ja pyrkii sopusointuun luonnon kanssa.

Arkielämässä korostuvat omatoiminen kulttuuri ja kädentaitojen hyödyntäminen. Työelämässä pyritään siihen, että kaikilla on töitä. Työntekijät jakaantuvat kolmeen pääryhmään: symbolien analyysoijat (20 %), henkilökohtaisia palveluja tuottavat (60 %) ja rutiinityöntekijät (20 %). Valtiontalouden ylläpidon kannalta merkittävintä on arvonlisävero; palkka- ja pääomatuoihin kohdistuva verotus on yhtä suurta.

2.4. "Selviytyjä-Suomi"

Selviytyjä-Suomi maailmassa omaa suuret mahdollisuudet, se edustaa korkeaa osaamista ja käyttää hyväkseen oikeita markkinarakoja ("vaisalat"). Suomi on aktiivinen maailman muuttaja ja sillä tavoin omavarainen, että " pärjää vaikka maailma kaatuksi". Talouden koko tuotantokoneisto on uusittu ympäristöystävälliseksi; talous on kaksijakoinen (kova/pehmeä sektori). Väestö on säilynyt suhteellisen homogeenisena ja se on määrältään stabiloitunut. Rajoja ei suljeta, mutta "perusitsenäisyys" on säilynyt suomalaisilla. Yhteiskunnassa on paljon ekokyliä ja ekokaupunkeja ja maakuntien identiteetti on voimistunut. Maata kattaa laaja luonnonsuojelualueiden verkko. Koulutustaso on hyvin korkea, luovuutta korostetaan ja sen ymmärre-

tään olevan laajempi asia kuin osaaminen. Irto-tiedon tilalle on noussut kyky käsittää. Myös arkitaitojen opetus on osa koulutusta. Idea hyvinvointivaltiosta tarkoittaa sitä, että uusavuttomuutta ei esiinny, syrjäytyminen on estetty oma-toimisuutta kasvattamalla; lisäksi lähdetään siitä, että hyvin voi kansalainen, ei koneisto. Yhteiskunnan jäsenille on määritelty perusvastuut ja -velvollisuudet yhtä lailla kuin perusoikeudetkin (yhteiskuntapalvelu). Laitokset ja palvelut ovat koko maan kattavassa verkossa. Ympäristöarvot ovat merkittäviä yhteiskunnallisia arvoja; lähtökohtana on elämän kunnioitus. Liikkumisen tarve yhteiskunnassa on nykyistä vähäisempää: sähköinen kommunikaatio, tiedonsiirto ja varastointi huomattavaa. Yhteiskunnassa on kevyt julkinen sektori ja portaittain järjestetty hallinto, jossa valtion rooli on toimia valmentajan ominaisuudessa. Yhteiskunnassa korostetaan myös vahvaa omavastuuta ja samanaikaista vahvaa yhteisvastuuta. Vallitsevassa arvomaailmassa on nykyisyyteen verrattuna siirrytty pirstaleisuudesta ja pinnallisuudesta filosofiseen ilmapiiriin, tekeminen on muodostunut tärkeämmäksi kuin omistaminen, liberalismi yksityiselämässä on lisääntynyt ja elintason sijasta elämisen laatu leimaa inhimillisiä pyrkimyksiä. Työelämässä työntekeä on muuttunut informaatiiksi, työaika täysin valinnaiseksi. Automatisoitu teollisuus palkkaa yksilöiden sijaan työporukoita, jotka voivat toteuttaa joustot keskuudessaan. Verotus kohdistuu koneisiin ja ympäristöön, valtiontalous ei perustu velanottoon.

3. Suomalaisen yhteiskunnan tavoitevaihtoehtojen suhteuttaminen perusskenaarioihin: strategiatyöskentely

Seuraavassa vaiheessa ryhmä "ristiintaulukoi" jokaisen perusskenaarion A, B ja C jokaisen suomalaisen yhteiskunnan tavoitekokonaisuuden ("Edistyksen Suomi", "Ihmisen Suomi", "Tieto-Suomi" ja "Selviytyjä-Suomi") kanssa. Tavoitteena oli luoda jokaista mahdollista tulevaisuutta (A, B, C) varten oma strategiansa kullekin tavoitteelliselle Suomi-mallille eli pyrkiä vastaamaan kysymykseen, *minkälaisia polkuja pitkin tavoitteellinen yhteiskuntamalli voitaisiin toteuttaa erilaisissa mahdollisissa maailmoissa*. Kukin ryhmän jäsen laati omat strategiansa oman tavoitteellisen Suomi-mallinsa toteuttamiseksi eri skenaarioissa, minkä jälkeen ryhmä keskusteli niistä. Kukin strategia sisältää kuvaukset proses-

seista ko. skenaariossa sekä sellaisista kehittämis-toimenpiteistä, prosesseista ja päätöksistä, jotka ovat suomalaisen yhteiskunnan päätöksentekojärjestelmän (erityisesti *eduskunnan*) hallittavissa pyrittäessä valittuun tulevaisuuden yhteiskuntamalliin.

3.1. "Jos skenaario A toteutuu..."

Strategia A1: "Edistyksen Suomi" skenaarion A maailmassa

Mallia tukevat skenaarion A prosessit ja rakenteet

- * ympäristöongelmien hallinta ja rauhanomainen kehitys maailmassa
- * talouden kestävä kasvu suosii vientiä (pape-riteollisuus ym.)
- * Euroopan myönteinen kehitys
- * edistys Venäjällä ja Itämeren alueella merkitsee, että Suomi sijaitsee kasvavien markkinoiden äärellä
- * kasvu luo mahdollisuuksia hyvinvointiyhteiskunnan ja koulutuksen tarvitsemiin resursseihin.

Mallia estävät skenaarion A prosessit ja rakenteet

- * ekologisen ajattelun voimistaminen kyseenalaistaa haja-asutuksen ja matkailun suosimisen
- * myönteinen kehitys Euroopassa ja Venäjällä houkuttaa aivovientiin?
- * Suomi on kulttuurisesti ohut reunamaa eikä vedä tulijoita puoleensa.

Eduskunnan omat toimenpiteet "Edistyksen Suomi" -mallin toteuttamiseksi skenaarion A toteutuessa

- * omaksutaan realistinen kestävä kasvun strategia: YVA, kierrätys ym.
- * päätetään kansallisella lainsäädännöllä rajojen ja muun luonnon tarvittavasta suojelusta
- * ratkaistaan perusvoimakysymys ydinvoimalla, kerrotaan avoimesti jätehuollon järjestämisestä
- * panostetaan tutkimukseen ja kulutukseen, mutta ei unohdeta tavoitteenasettelua ja tehokkuutta

- * perataan maatalouden ja yritysten tukivivakko, tuetaan sen sijaan yrittäjäosaamista ja tuotekehitystä ja huolehditaan tarpeellisesta infrastruktuurista
- * selvitetään, mitä ”uusi täystyöllisyys” merkitsee työelämälle ja sosiaaliturvalle ja ryhdytään konsensusta käyttäen muutokseen
- * huolehditaan, että nuorten ponnistelut ovat kohtuullisia (lastenhoito, asuminen, verotus)
- * muistetaan, että rikas kulttuurielämä lisää maan vetovoimaa.

Strategia A2: ”Ihmisen Suomi” skenaarion A maailmassa

Mallia tukevat skenaarion A prosessit ja rakenteet

- * korkea matemaattinen ja luonnontieteellinen koulutus yhdistyneenä voimakkaaseen humanistiseen kasvatukseen, joka antaa ihmiselle eettisesti lujan arvomaailman.

Mallia estävät skenaarion A prosessit ja rakenteet

- * sivistys-Suomi ei rakennu
- * koulutus irtotietoa, ei kykyä käsittää
- * vain tietyt lahjakkuudet arvossa
- * oma osaaminen ei löydy; osa putoaa, ei kiinnostu, ei sitoudu, ei ole mukana.

Eduskunnan omat toimenpiteet ”Ihmisen Suomi” -mallin toteuttamiseksi skenaarion A toteutuessa

- * voimakas panostus sivistyspolitiikkaan: koulutuksen sisällöt uudistuvat
- * kulttuuri korostuu — elämykset avaavat luovuuden
- * idea -> tuote -> teollisuus -> talouskasvu
- * oma osaaminen löytyy -> tekeminen -> sitoutuminen -> omavastuu, yhteisvastuu
- * ”jokainen on jäsen” (sosiaalipolitiikkaa, ei luokkayhteiskuntaa).

Strategia A3: ”Tieto-Suomi” skenaarion A maailmassa

Mallia tukevat skenaarion A prosessit ja rakenteet

- * talouden kestävä kasvu

- * huipputekniikka, metsäteollisuus, kasvi-huoneilmiön hillintä, saasteiden hallinta: sopeutuminen luonnon kanssa
- * teknologian sopeuttaminen: huipputekniikka
- * energiansäästötoimenpiteet: asutus keskittyy kaupunkihin ja kyliin
- * avoin reaaliaikainen tiedonvälitys: laajakaista-multimedia
- * maailmanpoliisi: maailmanhallitus kehittyy
- * koulutus ja tutkimus arvossa, samoin teknologia.

Mallia estävät skenaarion A prosessit ja rakenteet

- * kasvi-huoneilmiön hallitseminen, energiansäästöt: liikenteen rajoituksia (jos ei uusia innovaatioita)
- * energian säästö: asumisväljyyden rajoituksia kaupungeissa, säästöt matkailussa.

Eduskunnan omat toimenpiteet ”Tieto-Suomi” -mallin toteuttamiseksi skenaarion A toteutuessa

- * varoja lisää koulutukseen ja tutkimukseen
- * energiansäästötoimiin vauhtia
- * kielteinen ydinvoimapäätös kumottava; lupa useille ydinvoimaloille
- * perusvelvollisuudet säädettävä
- * aktiivista toimintaa kohti maailmanhallitusta
- * luonnonsuojelualueita lisää
- * joustava elinkeinoelämä
- * infrastruktuuri-investointeja.

Strategia A4: ”Selviytyjä-Suomi” skenaarion A maailmassa

Mallia tukevat skenaarion A prosessit ja rakenteet

- * Suomella kilpailuetu, koska tähän on tietoisesti tähdätty.

Mallia estävät skenaarion A prosessit ja rakenteet

- * Arkitaitojen opetus saa pelkän mielenterveydellisen arvon (niille ei ole todellista tarvetta).

Eduskunnan omat toimenpiteet "Selviytyjä-Suomi" -mallin toteuttamiseksi skenaarion A toteutuessa

- * koulutus: ympäristötietoisuuteen
- * kasvatuksessa luovuuteen, omaehtoisuuteen, korkeaan tasoon
- * määritellään perusvelvollisuudet/perusoi-keudet/jokainen on yhteiskunnan jäsen -ajattelu
- * verotuksella varmistetaan talouden ja tekniikan uusi suunta
- * uutta tekniikkaa tuetaan ja kannustetaan
- * "vihreä budjetti", "vihreät tilastot", "vihreä BKT"
- * kevennetään julkista sektoria vaiheittain
- * yhteiskuntapalvelu pannaan käyntiin, toteutetaan monimuotoisena
- * uusavuttomuus pois — holhousajattelu lopetetaan
- * miesten kadonnut itsetunto palautetaan
- * sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus toteutetaan.

3.2. Jos skenaario B toteutuu...

Strategia B1: "Edistyksen Suomi" skenaarion B maailmassa

Mallia tukevat skenaarion B prosessit ja rakenteet

- * raaka-aineiden loppuminen ja saastuminen eivät kohdistu harvaan asuttuun Suomeen koko voimallaan
- * Länsi-Eurooppa jää syrjään katastrofin keskuksesta.

Mallia estävät skenaarion B prosessit ja rakenteet

- * talouden globaali romahdus ja poliittinen epävarmuus aiheuttaa Suomen eristymisen
- * vahvat linnoittautuvat, heikot heitteille: yhteiskunnasta viidakko.

Eduskunnan omat toimenpiteet "Edistyksen Suomi" -mallin toteuttamiseksi skenaarion B toteutuessa

- * omavaraisuusstrategia elintarvike- ja energiahuoltoon

- * kansalaiset työpalveluun elintarviketuotantoon, ympäristöprojekteihin ja rajojen linnoittamiseen
- * säännöstely
- * lisää kertausharjoituksia
- * lähialuediplomatiaa yhteisen edun löytämiseksi, yritystä panostaa YK:hon
- * vahvojen johtajien neuvosto valtaan
- * uusi konsensus.

Strategia B2: "Ihmisen Suomi" skenaarion B maailmassa

Mallia tukevat skenaarion B prosessit ja rakenteet

- * sivistystahto pitää pintansa
- * ihmiset ja rakenteet joustavat, mieli kestää epävarmuuden, jopa kaaoksen — petty- myksen
- * henkiinjäämisstrategia halutaan luoda

Mallia estävät skenaarion B prosessit ja rakenteet

- * koulutus kapeutunut, taantunut
- * osaaminen valjastettu luonnon ja ihmisen riistoon perustuvaan talouden kasvuun
- * kulttuuri murentunut
- * egoismi rehoittaa, "vahvat voittavat"
- * eettisyys kuollut sana
- * kehitys on joukko lyhytjänteisiä purskahduksia
- * tieto ilman arvoja on tappoväline (tekniikka)

Eduskunnan omat toimenpiteet "Edistyksen Suomi" -mallin toteuttamiseksi skenaarion B toteutuessa

- * kansallinen selviytymisstrategia "Pelastakaa edes Suomi": rajat kiinni
- * kriisikoulutus, arvot, viestintä korostuu
- * otetaan myös aktiivinen kansainvälinen rooli: maailmanhallitus, maailmanpoliisi, kehitysavun täsmäaseet
- * lisää kieltoja, säännöstelyä, määräyksiä, tiukka kuri, pakkotyö
- * "kalanmaksajien" -> pärjäämistahdo, pärjäämistaidot
- * pysytään porukassa -> lähialueiden yhteistoiminta.

Strategia B3: ”Tieto-Suomi” skenaarion B maailmassa

Mallia tukevat skenaarion B prosessit ja rakenteet

- * koulutusta ja tutkimusta tuetaan, koska ymmärretään että se on tie pois kaaoksesta
- * huipputeknologia menee kaupaksi (ympäristömittaukset jne.)
- * viestintäverkko tärkeä
- * vastuu korostuu yksilöllisyydessä.

Mallia estävät skenaarion B prosessit ja rakenteet

- * kasvihuoneilmiö voi aiheuttaa ilmaston äkillisen kylmenemisen: katastrofi
- * metsäteollisuus hätää kärsimässä: paperi ja puu ei käy kaupaksi
- * puolustukseen sijoittaminen vie varoja muilta sektoreilta
- * demokratiaa joudutaan rajoittamaan, samoin yksilön oikeuksia
- * työttömyys kasvaa, turvaverkko heikkenee, ei-hyvinvointiyhteiskuntaa
- * Tieto-Suomi-mallista tingittävä.

Eduskunnan omat toimenpiteet ”Tieto-Suomi”-mallin toteuttamiseksi skenaarion B toteutuessa

- * säästöjä valtion menoissa
- * puolustukseen lisää rahaa
- * perusvelvollisuudet säädettävä
- * lisää ydinvoimaa hiilen tilalle (malliksi muilekin)
- * järkeä yritettävä levittää maailmaan
- * voimakkaampi YK-maailmanhallitus
- * selviytymiskeinoja kehitettävä: omavaraisuutta
- * pohjoismaat yhteen, EY pidettävä pystyssä,

Strategia B4: ”Selviytyjä-Suomi” skenaarion B maailmassa

Mallia tukevat skenaarion B prosessit ja rakenteet

- * malli hyvä, koska tähänkin on pyritty varautumaan
- * kaikkia eväitä ei ole syöty.

Mallia estävät skenaarion B prosessit ja rakenteet

- * ei läheskään riittävästi varauduttu
- * malli surkea ja löysä poliittinen kompromissi.

Eduskunnan omat toimenpiteet ”Selviytyjä-Suomi”-mallin toteuttamiseksi skenaarion B toteutuessa

- * kehitysavulle otettava tiukasti uusi suunta
- * ulkomaan tulijoihin pitää suhtautua kriittisesti
- * paljon lisää kieltoja ja määräyksiä
- * kansalaisille sissikoulutusta ja selviytymiskoulutusta
- * tulevien sukupolvien etuja vaalittava
- * leipominen, kalastus ja perunan viljely olennaista
- * vahvistettava ”Hansa-linnoitusta”
- * itärajalta rautaa
- * pummit töihin
- * sosiaaliturva todelliseen minimiin
- * EU:n sisäistä liikkuvuutta rajattava.

3.3. Jos skenaario C toteutuu ...

Strategia C1: ”Edistyksen Suomi” skenaarion C maailmassa

Mallia tukevat skenaarion C prosessit ja rakenteet

- * Eurooppa-linnoitus turvaa vientiä ja matkailuelinkeinoja
- * kestäväälle kasvulle kansalliset mahdollisuudet, samoin koulutus- ja hyvinvointiyhteiskunnalle.

Mallia estävät skenaarion C prosessit ja rakenteet

- * ilmastomuutos uhkaa metsäteollisuutta
- * haposateet uhkaavat vesistöjä
- * epävarmuus viennin kehityksestä koventaa ilmapiiriä
- * blokkien kauppasota haitallinen kehitykselle.

Eduskunnan omat toimenpiteet "Edistyksen Suomi" -mallin toteuttamiseksi skenaarion C toteutuessa

- * pyritään toimimaan niin, että Eurooppa kiinnostuu maailman tulevaisuudesta: AI-KAA ON VÄHÄN
- * vahvistetaan Suomen Eurooppa-strategiaa sisämarkkinoilla ja tutkimuksessa
- * hyvät suhteet naapureihin
- * kehitetään kestävä kehityksen strategiaa kansallisesti
- * panostetaan koulutukseen (kansainvälisyyskasvatus, ympäristökasvatus).

Strategia C2: "Ihmisen Suomi" skenaarion C maailmassa

Mallia tukevat skenaarion C prosessit ja rakenteet

- * valistus voittaa
- * usko sivistyksen voimaan ja keinovalikoi-maan kasvaa (alueelliset saavutukset)
- * kestävä kehityksen ajatus tuottaa tulosta -> kannustaa jatkamaan.

Mallia estävät skenaarion C prosessit ja rakenteet

- * resurssien rajallisuus (raha, luonto) asettaa arvot koetukselle: demokratia/ihmisoikeudet (bad news is good news)
- * tajuntateollisuus voimakasta, pinnallista
- * eettisyys ei "asia"
- * jatkuvan kasvun harha elää.

Eduskunnan omat toimenpiteet "Edistyksen Suomi" -mallin toteuttamiseksi skenaarion C toteutuessa

- * laaja käsittäminen sektoriajattelun sijaan
- * koulutus korostuu (tulokset takaavat resursseja)
- * maailma lähelle = ME (kasvu ihmisyyteen)
- * kyettävä yhdistämään ohjaus ja vapaus, laki ja evankeliumi, kuluttaja ja tuottaja
- * henkiset voimavarat nousevat ratkaiseviksi (kulttuurien törmäys, erilaisuuden sieto perusoikeuksia unohtamatta)
- * erityisosaaminen korostuu
- * tekniikka palvelija -> vihreyden teollistaminen

- * osaaminen vientivaltti -> kansainvälinen vaikuttaja
- * kehitysapuun täsmäaseita: väestö, ympäristö, koulutus.

Strategia C3: "Tieto-Suomi" skenaarion C maailmassa

Mallia tukevat skenaarion C prosessit ja rakenteet

- * tekniikan kehittyminen ja ekokatastrofit: lisää varoja koulutukseen, tutkimukseen
- * metsäteollisuus ja huipputekninen teollisuus kukoistavat (EU)
- * työn luonteen muutos ymmärretty
- * ydinvoimaa lisää
- * tiedonvälitysverkko etenee
- * varoja riittää hyvinvointiyhteiskuntaan

Mallia estävät skenaarion C prosessit ja rakenteet

- * kasvihuoneilmiö voi aiheuttaa katastrofin
- * blokkien välinen kauppasota vaikeuttaa Suomen kauppaa
- * maailma menossa kohti skenaariota B, joka on huono Tieto-Suomi-mallin kannalta
- * maailmanhallituksen toteutuminen liian hidas.

Eduskunnan omat toimenpiteet "Tieto-Suomi" -mallin toteuttamiseksi skenaarion C toteutuessa

- * koulutukseen ja tutkimukseen resursseja
- * kasvihuoneilmiön etenemistä yritetään hillitä 5—8 ydinvoimalalla, vaatimuksia muillekin
- * puolustukseen lisäresursseja
- * koulutuksella ymmärrystä vieraita kulttuureja kohtaan jne.
- * maailmanhallitusta ajettava aktiivisesti (ympäristökatastrofin välttämiseksi ym.).

Strategia C4: "Selviytyjä-Suomi" -skenaarion C maailmassa

Mallia tukevat skenaarion C prosessit ja rakenteet

- * on osattu kohtalaisen realistisesti varautua juuri tämäntyyppisiin vaikeuksiin
- * pärjätään siinä missä muutkin.

Mallia estävät skenaarion C prosessit ja rakenteet

- * ei ehkä ole ajateltu perusprosessia: ajaudutaan kompromissista kompromissiin, joka johtaa väistämättä skenaarioon B.

Eduskunnan omat toimenpiteet "Selviytyjä-Suomi"-mallin toteuttamiseksi skenaarion C toteutuessa

- * pitää nähdä prosessi: liian löysät toimet hädastavat, eivät pysäytä!
- * siksi: toimet parhaimmillaan lähes samat kuin B:ssä!

4. Konkreettisten toimenpiteiden suunnittelu hahmoteltujen strategioiden pohjalta aikatahtina eduskunnan toimikausi 1995—1998

Työskentelyn viimeisessä vaiheessa ryhmä konkretisoi strategiat toimenpideohjelmiksi seuraavaa eduskuntakautta ajatellen. Kukin ryhmän jäsenistä pyrki toimenpideohjelmallaan vastaamaan kysymykseen *"Mitä tekisin seuraavalla eduskuntakaudella, jotta tavoitteellinen yhteiskuntamallini voisi toteutua erilaisissa maailmoissa hahmotetut strategiat huomioon ottaen?"*

4.1. Strategioiden konkretisoiminen toimenpideohjelmaksi eduskunnan toimikaudelle 1995—1998: "Edistyksen Suomi"

- * talouspolitiikan tavoitteena kasvu
- * tehostetaan Itämeren alueen ympäristö- ja talousyhteistyötä
- * kehitysapuun väestö- ja ympäristönäkökulma
- * toteutetaan YVA-järjestelmä, tehostetaan kierrätystä, maa- ja metsätalouden ympäristöhaittojen torjuntaa
- * toteutetaan Turun-Helsingin-Pietarin nopea junayhteys, samoin Helsinki—Tampere(—Oulu)-yhteys
- * tehostetaan työvoimapolitiikkaa
- * peruskorjataan
- * ydinvoima + energiansäästö
- * jatketaan julkisen sektorin uudistamista -> näkökulmana palvelujen käyttäjät
- * irti tukipolitiikasta -> mahdollistetaan yrittäminen
- * alennetaan opivelvollisuusikärajaa, lähenetään päiväkotia ja koulua
- * uudistetaan opettajainkoulutusta

- * avataan lukion portteja ja lisätään monipuolisuutta (suuret lukiot)
- * lisätään korkeakoulujen ja ammattikorkeakoulujen voimavaroja (tavoitekeskustelu)
- * toimitaan EU:n jäsenenä osallistuvan ja vastuuta kantavan Euroopan puolesta
- * painotetaan YK-järjestelmän kehittämistä
- * toteutetaan sapattivapaa
- * lisätään työelämän joustoja
- * panostetaan osa-ajaeläkkeisiin; muutetaan eläkepalkan laskemista (muuhun kuin viimeisiin työssäolovuosiin perustuvaksi).

4.2. Strategioiden konkretisoiminen toimenpideohjelmaksi eduskunnan toimikaudelle 1995—1998: "Ihmisen Suomi"

Lähtökohta

- * toivon ylläpitäminen
- * pärjäämistahdon sytyttäminen
- * kansan kahtiajaon estäminen.

Tavoite: Sivistys-Suomi

- * identiteetiltään vahva kansakunta, jossa ihminen selviytyjä, kumppani
- * henkiset voimavarat ratkaisevat
- * kokonaisuuksia hahmottava ajattelu lävistää kaiken toiminnan (vrt. sektoritaistelu); koskee myös ja erityisesti päätöksentekoa.

Keinot

- * kehityksen painopiste koulutukseen (tie kehittämisestä kehittymiseen... = kasvatus = kasvaminen)
- * läpi kentän opettajainkoulutuksesta vapaaseen sivistystyöhön
- * kasvu kokonaiseen ihmisyyteen
- * irtotiedon tilalle kyky käsittää
- * oma osaaminen löytyy -> takaa arjen taidot ja elämän hallinnan
- * elämän kunnioittaminen takaa kaikille täyden kansalaisuuden -> suojelee ympäristöä
- * kulttuurin suurprojekti käyntiin: elämys -> luovuus -> idea -> tuote -> teollisuus -> taloudellinen vakavaraisuus
- * arvokeskustelu pystyy; medialle erityisvastuu
- * sosiaaliturva arvioitava uudelleen: oikeusvelvollisuus -> omavastuu, yhteisvastuu
- * hallinnointia purettava: poistetaan yrittämistä ja työllistämistä estäviä elementtejä, perataan tukiviidakot
- * työelämää uudistetaan: kolmikantapohjalta joustoja, valikoimia; ihminen vapautetaan vastuuseen

- * maaseutupolitiikka uudistuu; uskaltava, innovatiivinen ajattelu kanavoituu; henkiinjäämisen keinovalikoima
- * perheelle, yhdessä elämiselle ja tekemiselle lisäarvoa
- * ”Suomi maailmassa”, aktiivinen rooli, myydään osaamista.

4.3. Strategioiden konkretisointi toimenpideohjelmaksi eduskunnan toimikaudelle 1995—1998: ”Tieto-Suomi”

Koulutukseen ja tutkimukseen lisäresursseja

- * tutkimus- ja tuotekehitys 2,2 %:sta 3 %:iin BKT:sta
- * korkeakouluja yhteen, tutkimusryhmät suuremmiksi
- * ammattikorkeakouluiksi nimetään muutama parhaista
- * yleissivistävä koulutus yleissivistäväksi eli lisää luonnontieteiden ja tekniikan opetusta, arkityöt hallintaan.

Tiede- ja teknologiaministeri

- * tiede- ja teknologia-asiat yhden ministerin vastuulle; tulevaisuusministeri
- * työn muutoksen huomioonottamistoimet
- * teknologian arviointijärjestelmä eduskuntaan.

Kasvihuoneilmion hillitsemisessä tositoimiin

- * realistinen energiansäästöohjelma, asennekasvatus
- * ydinenergian lisääminen
- * EU-, YK-vaikuttaminen.

Metsien monikäyttö

- * talousmetsät hyväksytään talousmetsiksi (ovat silti ekologisten verkkojen osia)
- * luonnonsuojelualueita lisää valtion resurssien tahdissa, biodiversiteetti päämääräksi
- * metsäteollisuus kasvaa puunkäyttöä rakentamiseen edistetään.

Infrastruktuurin vahvistaminen

- * moottoriverkkoa kehitetään erityisesti pääkaupunkiseudulla
- * nopeat junayhteydet suurten kaupunkien välille

- * laajakaistatietoverkko, multimedia käyttöön. sananvapautta laajennetaan yleisradiotoiminnassa digitaalitekniikan avulla.

Maatalous, maaseutu

- * tähdätään 80 prosentin omavaraisuuteen
- * tilojen koko kasvaa, asutus keskittyy kyliin
- * maaseudulla turismi tärkeä, kaupunkien lähellä olevat kylät tuottavat erikoiselin-tarvikkeita.

Valtion talous

- * turvaverkon järkiperaistaminen
- * verotus työntekeä kannustavaksi
- * tuloveroa alennetaan lähemmäs pääomatu-loveroa.

Perusvelvollisuudet säädettävä

Maailmanhallitusta edistettävä (EU, YK)

4.4. Strategioiden konkretisointi toimenpideohjelmaksieduskunnan toimikaudelle 1995—1998: ”Selviytyjä-Suomi”

- * talouspolitiikan tavoite: vakavaraisuus
- * yhteistyön mosaiikki Eurooppaan/ rantala-ki voimaan
- * kaikki töihin/työttömyystyöt — yhteiskun-tapalvelu käyntiin
- * väestö vakiinnutettava/lapsilisät — siirto-laisia ei liikaa
- * ekokyläkokeiluja käyntiin
- * kaksijakoinen koulutus käyntiin/kokonais-ohjelma koulutukseen
- * omaehtoisuus/sosiaaliturva uudistettava kannustavaksi
- * luonnonsuojelualueita lisää/metsänhoito uusiksi
- * nopeat junat — liityntäliikenne, tietoliiken-ne kehitettävä
- * kunnallisia kansanäänestyksiä/kv-sopi-mukset tulevasta kehityksestä
- * ihmisiä kannustettava omaehtoisuuteen eri keinoin
- * ”vihreä” tilasto, budjetti, BKT
- * tulevaisuusajattelu rutiiniksi
- * joustavat työajat käyttöön
- * ympäristöveroja ylös, tuloverot alas
- * perusvelvollisuudet perustuslakiin
- * opintoajat lyhemmiksi/nopeammin töihin
- * julkinen sektori uusiksi
- * pimeät työt laillisiksi osittain
- * ekokaupunki on autoton.

5. Lopuksi

Skenaario/strategiatyöskentely neljän peräkkäisen päivän puitteissa on luonteeltaan aivoriihimäistä työskentelyä, jonka rajoitteena on ennen kaikkea se, että työn tuloksena syntyvien skenaarioiden, tavoitteellisten Suomi-mallien, strategioiden ja toimenpideohjelmien hiomiseen, tietojen tarkistamiseen jne. ei juurikaan jää aikaa. Kyse on ennen kaikkea ideoinnista ja olennaisimpien, ”päällimmäisimpinä mielessä olevien” asioiden esiin nostamisesta ja tarkastelemisesta.

Nämä rajoitteet huomioon ottaen ryhmä onnistui nähdäkseen tuottamaan mielenkiintoisen joukon globaalin ja alueellisen tason skenaarioita, tavoitteellisia yhteiskuntakuvauksia, strategioita ja konkreettisia toimenpideohjelmia. Skenaarioihin ryhmän jäsenet sitoutuivat, joten ne muodostivat yhteisen pohjan jatkotyöskentelylle, joka sen jälkeen eriytyi kunkin laatiessa oman tavoitteellisen Suomi-mallinsa, strategiansa ja toimenpideohjelmansa.

Suomi-mallit heijastelevat tekijöidensä arvo maailmoja ja eroavat siten toisistaan osin selvästikin. Koulutus ja tutkimus sekä korkeatasoinen osaaminen ovat kuitenkin tekijöitä, jotka koros-

tuivat kaikkien kohdalla ja myös varsin riippumatta siitä, millaisen globaalin skenaarion ajateltiin olevan toteutumassa. Ympäristöongelmat ja ekologisesti kestävä kehityksen vaatimukset olivat toinen tekijäryhmä, joka ryhmän työssä nousi vahvasti esiin. Myös suhtautuminen kansainvälisyyteen ja globalisoitumiseen oli varsin samansuuntaista: se on Suomelle ja suomalaisille ennen kaikkea mahdollisuus, ei uhka. Teknologiaan suhtautuminen oli myönteistä, eikä kukaan esittänyt, että uhkaavien ympäristöuhkien välttämiseksi pitäisi siirtyä taaksepäin teknologisessä kehityksessä. Teknologinen kehitys nähtiin päinvastoin keinona hoitaa ympäristöongelmia, kunhan se suunnataan ekologisesti kestävä kehityksen edellyttämällä tavalla.

Työskentely myös osoitti, että hyvinkin uhkaavan globaalin kehityksen ollessa näköpiirissä Suomessa voidaan toimia aktiivisesti. Lisäksi ryhmän jäsenten strategiat uhkaksi yleisesti koetun skenaarion B kohdalla olivat olennaisissa kysymyksissä lähellä toisiaan. Mikäli globaali kehitys johtaa selviytymiskamppailuun, omavaraisuuden toteuttamisen, työpalvelun, maan suojaamisen ja sivistyneiden kumppanien etsimisen avulla voimme aina selviytyä.

Suomi-mallit	Edistyksen Suomi	Ihmisen Suomi	Tieto- Suomi	Selviytyjä- Suomi
Muuttujat				
Idea hyvinvointi- valtiosta	— mielekkäiden vas- tuiden yhteiskun- taa; takaa perus- terveydenhoidon ja -koulutuksen	— omavastuu, yhteis- vastuu — sosiaalinen ja sivi- tyksellinen turva- verkko — kulttuurin laaja käsittäminen — taide	— enemmän yksilöl- listä vastuuta — pitävä turvaverkko — hyvinvointiyhteis- kunta — perusvelvollisuudet	— ei uusavuttomuutta, syrjäytymistä (omatoimisuus) — hyvin voi kansalai- nen, ei koneisto — perusvastuu/ -velvollisuus — oikeus (yhteis- kuntapalvelu) — laitokset ja palvelut koko maan katta- vassa verkossa
Suhde ympäristöön	— ympäristönsuoje- lun mallimaa — tukee teollisuus- tuotteiden ja palvelusten vientiä	— elämän kunnioitus ja suojelu	— ympäristö saatu kuntoon — ydinvoimaa — metsien kestävä käyttö — 10–15 % luonnon- suojelualueita	— ympäristöarvot merkittäviä — elämän kunnioitus
Liikkuminen, kommuni- kaatio	— olemassa olevaa hyvää liikenteen ja kommunikaation verkostoa vahvistettu	— nopeaa, vaivatonta, mahdollisuuksien kirjavuus — viestinnän taso nousee laadullisesti	— moottoriverkko — henkilöauto yleinen (sähkö- tai vetyauto) — nopeat juna- yhteydet — laajakaistaverkko, multimedia — matkapuhelin joka toisella	— tiedon siirto ja varastointi lisääntyy — liikkuminen nykyistä vähäisempää
Hallinto, valta	— demokraattinen, kansallinen yhteis- kunta — päätöksenteon kansainvälisyys — valtio valmentajana — kunnat, työpaikat pätöksenteon yksiköitä	— ihminen vapaute- taan vastuuseen — hallintovalta ohenee, tulee lähelle	— demokratia, kansa- laisyhteiskunta — 2–3 puoluetta	— kevyt julkinen sektori — hallinto ja valta portaittain — valtio valmentajana — vahva omavastuu ja vahva yhteisvastuu
Vallitseva arvomaailma	— usko edistykseen — vastuullisuus (luonto, lähimmäi- set, oma elämä) — ihmisarvo — vapaus	— eettisyys, syvälli- syys, yksinkertai- suus, kumppanuus, ahkeruus, joustaa- vuus, hengellisyys	— vastuullinen yksi- löllisyys arvossa — tiede ja teknologia hyväksytään ja ymmärretään — sopusointu luonnon kanssa	— pirstaleisuudesta ja pinnallisuudesta filosofiaan — tekeminen, ei omistaminen — lisää liberalismia yksityiselämään — elintaso; elämisen laatu

Suomi-mallit Muuttajat	Edistyksen Suomi	Ihmisen Suomi	Tieto- Suomi	Selviytyjä- Suomi
Suomi maailmassa	— osa yhteisön Eurooppaa rauhallisen Venäjän kyljessä vilkkaassa Itämeri-yhteistyössä	— vahva osaaaja ja vaikuttaja identiteetiltään — ihmisten ja alueiden ominaispiirteet arvossaan	— maailmanhallitus kehittyä — Suomi EU:n jäsen — EU lähestynyt liittovaltiota — kehitysmaiden tilanne parantunut	— suuret mahdollisuudet, korkea osaaminen, oikeat markkinaraot (vaisalat) — Suomi aktiivinen maailman muuttaja — Suomi pärjää vaikka maailma kaatuu
Talous ja sen moottorit	— vahva perusteollisuus — puhtaaseen ympäristöön liittyvät palvelut	— luovuus ja osaaminen vientivaltteina, vihreyden teollistaminen	— koulutus ja tutkimus — osaaminen; huipputekniikan viennin osuus suurin — metsäteollisuus nykyistä kehittyneempi — Pietari tärkeä kauppa-/matkailu-alue	— koko tuotantokoneisto uusittu ympäristöystävälliseksi, kaksijakoinen talous
Väestö	— hieman lisää väestöä (monikulttuurisuutta) lähialueilta	— ikääntynyt, ulkoapäin uudistunut	— 5 miljoonaa, hidas väheneminen — eläkeikä 70 vuotta — ulkomaalaiset Suomessa, suomalaiset ulkomailla	— säilyy suhteellisen homogeenisena — ei kasva — perusitsenäisyys säilyy suomalaisilla — rajoja ei suljeta
Kaupungit vs. maaseutu	— kaupungit: koulutuksen, kulttuurin teollisuuden ja palveluiden keskuksia — maaseutu: monipuolinen osaaminen, etätyö, matkailu	— Suomi kokonaan asuttu — erilaisuuden kirjo arvossaan — maakuntien Suomi	— kaupungit: asumisväljyys kasvanut, yrityspuistot — maaseutu: asutaan kylissä, haja-asutusta vain kesäisin (kaupungin lähellä olevat kylät)	— paljon ekokylä ja ekokaupunkeja — maakuntien identiteetti — laaja luonnon-suojelualueiden verkko
Koulutus	— takaa kaikille täyden kansalaisuuden; eri lahjakkuudet huomioon	— kasvu (kokonaiseen) ihmisyyteen — mahdollisuuksien tasa-arvo — kyky elämän hallintaan	— yliopistotutkinto yleinen — ammattikorkeakoulut arvostettuja — ammattikoulut — tutkimukseen 5 % BKT:stä	— koulutustaso hyvin korkea — luovuus on enemmän kuin osaaminen — irtotiedon tilalle kyky käsittää — arkitaitojen opetus

Suomi-mallit	Edistyksen Suomi	Ihmisen Suomi	Tieto- Suomi	Selviytyjä- Suomi
Muuttajat				
Työelämä, tuotanto	— tavoitteena täys- työllisyys työn jakamisen, jaksot- tamisen ja itsetyöl- listämisen avulla	— oikea ihminen oikeaan tehtävään — työn jakaminen — työn jaksottaminen — useita ammatteja elämän aikana — joustavat työn- kuvat	— töitä kaikilla — symbolien analy- soijat n. 20 % — henkilökohtaisia palveluja tuottavat n. 60 % — rutiinityöntekijät 20 %	— työnteko täysin informaaliksi, työaika täysin valinnaiseksi — automatisoituun teollisuuteen työporukat
Verotus, valtiontalous	— tasapaino tulo-, pääoma-, ympä- ristöverotuksen suhteen	— tasapaino tulo-, pääoma-, ympä- ristöverotuksen suhteen	— palkka- ja pääomatuloista tasaverotus — arvolisävero merkittävin	— verotus koneissa, ympäristössä — ei velkaa
Arki			— omatoiminen kulttuuri — käden taitojen hyödyntäminen	

